

T.C
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YENİ TÜRK DİLİ ANA BİLİM DALI

**TÜRKMEN ŞAİR SEYDÎ'NİN GÖŞGİLERİ
(METİN, TRANSKRİPSİYON, MORFOLOJİ)**

Olgun Barış ÖZGÜR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KARABÜK 2013

T.C
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YENİ TÜRK DİLİ ANA BİLİM DALI

**TÜRKMEN ŞAİR SEYDÎ'NİN GÖŞGİLERİ
(METİN, TRANSKRİPSİYON, MORFOLOJİ)**

Olgun Barış ÖZGÜR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Yard. Doç. Dr. Ahmet ÖKSÜZ

KARABÜK 2013

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU


Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı'nda
..Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖKSÜZ..... danışmanlığında,
..Olgun Barış ÖZGİR..... tarafından hazırlanan bu
çalışma ..09./04./2013 tarihinde jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul
edilmiştir



Jüri Başkanı

Yrd. Doç. Dr. Tarkan GÖZÜPÖK
(Unvanı- Adı Soyadı - İmza)

Jüri Üyesi

(Unvanı- Adı Soyadı - İmza)


Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖKSÜZ 

Yrd. Doç. Dr. Serhat KÜŞLÜK 

Jüri Üyesi

(Unvanı- Adı Soyadı - İmza)

Yrd. Doç. Dr. Murgün KÖŞ 

Yrd. Doç. Dr. Recep TEK 

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/...../.....
tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.


Enstitü Müdürü

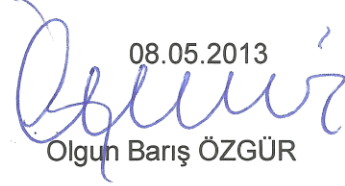
(Unvanı- Adı Soyadı - İmza)

Doç. Dr. Abdullah KARAYAYA

İ Ek-6.: Tez Bildirim Sayfası

Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Türkmen Şair Seydî'nin Göşgıları (Metin-Transkripsiyon-Morfolojik İnceleme)" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu, hazırlanması, yürütülmesi, araştırılmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmada kullanılan doğrudan kendime ait olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atfedildiğini beyan ederim.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

08.05.2013

Olgun Barış ÖZGÜR

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	VI
KISALTMALAR.....	VIII
ÖZET	IX
ABSTRACT.....	X
1. GİRİŞ.....	1
1.1. TÜRKMENLER	1
1.2. TÜRKMENLERİN BUGÜNKÜ DURUMU	8
1.2.1. Demografik Durum.....	8
1.2.2. Coğrafi Durum	9
1.2.3. Ekonomik Durum	10
1.3. TÜRKMEN TÜRKÇESİNİN TÜRK DİLİ İÇİNDEKİ YERİ	10
1.4. KLASİK TÜRKMEN EDEBİYATI VE MAHTUMKULU (PIRAGI/FİRAKÎ)	14
1.5. MODERN TÜRKMEN EDEBİYATI.....	19
1.6. SEYİTNAZAR SEYDÎ'NİN HAYATI VE TÜRKMEN EDEBİYATI İÇİNDEKİ YERİ	20
1.7. GÖŞĞİ	27
1.8. TÜRKMEN ALFABESİ.....	29
1.9. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	30
2. METİN.....	31
3. SEYDÎ'NİN GÖŞĞİLLERİNİN MORFOLOJİK İNCELEMESİ.....	68
3.1. YAPIM EKLERİ	68
3.1.1. İsimden İsim Yapma Ekleri	68
3.1.1.1. +lık	68
3.1.1.2. +çı.....	69
3.1.1.3. +lı	69
3.1.1.4. +sız	70
3.1.1.5. +ki	71
3.1.1.6. +cağaz	71
3.1.1.7. +daş.....	71
3.1.1.8. +ncı.....	72

3.1.1.9. +lap	72
3.1.1.10. +laym	72
3.1.1.11. +ga.....	72
3.1.1.12. +man	73
3.1.2. İsimden Fiil Yapma Ekleri	74
3.1.2.1. +la	74
3.1.2.2. +al, +el.....	75
3.1.2.3. +ra	75
3.1.3. Fiilden İsim Yapma Ekleri	76
3.1.3.1. –mak, -mek	76
3.1.3.2. -ma, -me	76
3.1.3.3. -ış, -iş	77
3.1.3.4. –ıcı	77
3.1.3.5. –ç.....	78
3.1.3.6. – n	78
3.1.3.7. – m.....	78
3.1.3.8. –ı	78
3.1.3.9. –miş	78
3.1.4. Fiilden Fiil Yapma Ekleri	80
3.1.4.1. –ma, -me.....	80
3.1.4.2. – n	80
3.1.4.3. – l	81
3.1.4.4. – ş.....	81
3.1.4.5. – t.....	82
3.1.4.6. – ır	82
3.1.4.7. – ar.....	82
3.1.4.8. –dır	83
3.1.4.9. –dar	83
3.2. İSİMLER	84
3.2.1. Çekim Ekleri.....	84
3.2.1.1. Çokluk Eki	84
3.2.1.2. İyelik Ekleri.....	85

3.2.1.3. Aitlik Eki	86
3.2.1.4. Hal Ekleri	87
3.2.1.4.1. Yalın Hâl	87
3.2.1.4.2. İlgi Hâli.....	88
3.2.1.4.3. Belirtme Hâli.....	89
3.2.1.4.4. Yönelme Hâli.....	90
3.2.1.4.5. Bulanma Hâli	91
3.2.1.4.6. Ayrıma Hâli.....	92
3.2.1.4.7. Vasıta Hâli.....	94
3.2.1.4.8. Eşitlik Hâli.....	94
3.2.1.4.9. Yön Gösterme Hâli.....	95
3.2.1.5. Soru Eki	95
3.2.2. Sıfatlar.....	96
3.2.2.1. Niteleme Sıfatlar	96
3.2.2.2. Belirtme Sıfatları	97
3.2.2.2.1. İşaret Sıfatları.....	97
3.2.2.2.2. Sayı Sıfatları	98
3.2.2.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları.....	98
3.2.2.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları	98
3.2.2.2.2.3. Kesir Sayı Sıfatları	99
3.2.2.2.3. Soru Sıfatları	99
3.2.2.2.4. Belirsizlik Sıfatları	99
3.2.3. Zarflar.....	101
3.2.3.1 Yer-Yön Zarfları.....	101
3.2.3.2 Zaman Zarfları.....	102
3.2.3.3. Durum Zarfları	102
3.2.3.4. Miktar Zarfları.....	103
3.2.4. Zamirler	104
3.2.4.1. Şahıs Zamirleri.....	104
3.2.4.1.1. Şahıs Zamirlerinin çekimi	105
3.2.4.1.2. Şahıs Zamirlerinin Edatlarla Bağlanması	106
3.2.4.2. Dönüştürme Zamiri.....	107

3.2.4.3. İşaret Zamirleri	107
3.2.4.3.1. İşaret Zamirlerinin Çekimi	107
3.2.4.4. Soru Zamirleri	108
3.2.4.5. Belirsizlik Zamirleri	108
3.3. FİLLER.....	110
3.3.1. Fiil Çekimi	110
3.3.1.1. Şahıs Ekleri.....	110
3.3.1.2. Şekil ve Zaman Ekleri.....	112
3.3.1.2.1. Geniş Zaman Eki	112
3.3.1.2.2. Şimdiki Zaman Eki	113
3.3.1.2.3. Görülen Geçmiş Zaman Eki.....	114
3.3.1.2.4. Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki	115
3.3.1.2.5. Gelecek Zaman Eki	116
3.3.1.2.6. Emir Eki	116
3.3.1.2.7. Şart Eki.....	117
3.3.1.2.8. İstek Eki.....	117
3.3.1.2.9. Gereklilik Eki.....	118
3.3.1.3. İsim Fiil (Cevher Fiil).....	118
3.3.1.3.1. Şimdiki Zaman Çekimi	118
3.3.1.3.2. Görülen Geçmiş Zaman Çekimi	119
3.3.1.3.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi.....	120
3.3.1.3.4. Şart Çekimi	120
3.3.1.4. Fiillerin Birleşik Çekimleri.....	121
3.3.1.5. Soru Eki	121
3.3.2. Fiilimsiler	123
3.3.2.1. –an	123
3.3.2.2. –yan	123
3.3.2.3. –ar	123
3.3.2.4. –maz.....	124
3.3.2.5. –miş	124
3.3.2.6. –ıp	124
3.3.2.7. –man	125

3.3.2.8. –anda	125
3.4. EDATLAR.....	126
3.4.1. Ünlem Edatları.....	126
3.4.1.1. Ünlemler.....	127
3.4.1.2. Seslenme Edatları.....	127
3.5. BAĞLAÇLAR.....	128
3.5.1.ve.....	128
3.5.2. hem / hem-de	128
3.5.3.da	129
3.5.4. ya, yada	120
3.5.5. bilen	130
SONUÇ	132
KAYNAKÇA.....	133
EK (İNCELENEN METNİN KOPYASI-24 SAYFA)	

ÖNSÖZ

Türkmen Türkçesi; Türkiye Türkçesi, Azeri Türkçesi ve Gagavuz Türkçesi ile birlikte Güney-Batı grubu (Oğuz grubu) Türk şiveleri arasında yer alır. Türkmenistan, Özbekistan, Afganistan, İran, Irak ve Kafkaslarda yaklaşık 10 milyon kişi tarafından kullanılan Türkmen Türkçesi, Azeri Türkçesinden sonra Türkiye Türkçesine en yakın şivedir. Aslı Türkçenin uzun ünlülerini muhafaza etmesi yönüyle diğer Türk dillerinden ayrılan Türkmen Türkçesi, yazı dili olarak Yomud ağzını kullanmaktadır.

Çalışmamızda XVIII. asır sonları XIX. asır başlarında yaşamış ve Mahdımku'lun şiir anlayışını takip ederek Türkmenlerin bağımsızlığı adına önemli hizmetlerde bulunmuş olan Seyitnazar Seydi'nin Süleymaniye Kütüphanesinde Hüseyin Kazım Kataloğunda 434 numara ile kaydedilen ve Arap alfabesi ile yazılan göşğuları incelenmiştir. Mikro filme aktarılan eserde bazı satırlar çıkmamıştır ve bu bölümler noktalı olarak gösterilmiştir.

Şair Seydinin söylediği ve halk arasında yaşayan göşğular Türkmencenin Türkmenistan'da resmi dil olarak kabul edildiği 1926 yılında Aşgabat'ta toplanarak yazıya geçirilmiştir. Zengin bir halk edebiyatı geleneğine sahip olan Türkmenlerin yazılı edebiyatta tam bir imla birliği sağlayamadığına bu nüsha iyi bir örnektir.

Bu inceleme esas olarak üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Türkmenlerin tarihi, Türkmen Türkçesi ve Seydi'nin hayatı, Türkmen Dili ve Edebiyatına katkıları incelenmiştir. Seydi'nin hayatı ve etkileri konusunda Yusuf Azmun ve Melek Erdem dışında detaylı bilgiye ulaşılamadığı için Türkmenistan'da yapılan çalışmaların bir kısmı incelenmiş ve buradan aktarımlar yapılmıştır. Birinci bölümde Arap alfabesi ile yazılmış olan nüshanın transkripsiyonu yapılmıştır. Şiirler yazıya geçirilirken Türkmen dil devriminin ilk zamanları yaşandığı için birçok kelimenin yazımında hatalar olduğu tespit edilmiş ve bu hatalar mümkün mertebe düzeltilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ise morfolojik inceleme yapılmıştır. İncelemede morfolojide incelenmesi gereken tüm başlıklara değil, eserde örneği olan başlıklar ele alınmıştır. Metinden verilen örnekler sayfa ve satır numarası ile verilmiş bu ayrıca dipnot olarak belirtilmemiştir. Arap harfli Türkmen Türkçesi ile yazılan nüshanın Türkiye Türkçesine aktarılması yapılmamıştır. Çalışmada Mahdımku'lun açtığı yoldan ilerleyen en güçlü seslerden biri olan, ömrü savaş meydanlarında milleti için vuruşmakla geçen ve Türkiye sahasında fazla tanınmayan Seydi'ye dair küçük bir dikkat sunmak istenmiştir.

Rusçaya yakın olan Türk dilleri (Yakutça, Çuvaşça, Tatarca) üzerine oldukça önemli çalışmalar yapılmıştır. Türkiye Türkçesine çok yakın olan Türkmen Türkçesine dair çalışmalar son yıllarda artmış bu alanda önemli eserler verilmiştir. Özcan TABAKLAR tarafından hazırlanan “Türkmencenin Morfolojisi” adlı çalışma bu çalışmanın da rehberi ve dayanağı olmuştur.

Yardımları dolayısıyla tez danışmanım Yard. Doç Dr. Ahmet ÖKSÜZ’e, Türkmenistan’dan kaynak gönderen Hasan CİVELEK’e, Kaygısız Allamuradov ve Gayrat Gaipov’a kitaplığını kullanma müsaade eden Prof. Dr. Mehmet ÖLMEZ’e elindeki dokümanları ve kitaplarını benimle paylaşan Türkmençe sahasının önemli hocalarından Prof. Dr. Mehmet KARA’ya şükranlarımı sunarım.

Olgun Barış ÖZGÜR

KISALTMALAR

<i>age.</i>	Adı geçen eser
<i>agm.</i>	Adı geçen makale
<i>ev.</i>	eviren
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
DLT	Divan-ı Lgat'ıt-Türk
H.z.	Hazreti
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MS	Milattan sonra
PhTF	Philologiya Turcicae Fundamenta
SSC	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TDAV	Türk Dili Araştırmaları Vakfı
TDAY	Türk Dili Araştırmaları Yayınları
TDK	Türk Dil Kurumu
TKAE	Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
vd	ve diğerleri
Yay	Yayınları
yay	Yayınlayan

ÖZET

Türkmen Türkçesi; Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesi ile birlikte Güney-Batı Oğuz grubunda yer alır.

Türkmenistan genel Türk tarihinde önemli bir yere sahiptir. Günümüz Türkmenlerinin kökeni Asya ve Ortadoğu'da güçlü bir devlet kurmuş Büyük Selçuklu Devleti'ne dayanır. Türkmenler Cengiz ve Timur İmparatorluğu'nun egemenliği altında yaşamıştır. Merkezi otoritenin kaybedilmesi üzerine ülkede çeşitli Hanlıklar ortaya çıkmıştır. Hanlıkların birlik olamaması başta İran ve Rusya olmak üzere Türkmenlerle savaştan diğer milletlere yaramıştır. Bir müddet Ruslara karşı direnen ve yer yer başarılar kazanan Türkmenler 93 Harbinden sonra Osmanlıları yenen, maneviyatlarını tazeleyen ve ateş üstünlüğü olan Rusların üstünlüğünü kabul etmek zorunda kalmışlardır.

Türkmenistan'ın ulusal şairlerinden Mahdumkulu şiirlerinde Nadir Şah'ın zulmünü ülkenin talan edilmesini, insanların öldürülüşünü dile getirmiştir. Mahdumkulu, Zelili, Kemine ve Seydî gibi halk şairleri Türkmenlerin bağımsızlıkları için çalışmış, şiirleriyle Türkmenleri yüreklendirmekle kalmamış bizzat savaflara iştirak etmişlerdir. Hatta Seydî milis komutanlığı yaparak önemli muharebelere girişmiş, esir düşmüş, işkenceler görmüştür. Şiirlerinden iyi bir eğitim aldığı anlaşılan Seydî, Türkmencenin bir dil olarak ortaya çıkmasında büyük bir rol oynayan Mahdumkulu'nun izinden gitmiş, Türkmenceye önemli katkılar yapmıştır.

XIX. asırda bir yazı dili olarak ortaya çıkan Türkmence XX. asırda önce Arap alfabesinden Latin alfabesine sonra Kiril alfabesine geçmiştir. En önemli eserlerini dil ve imla tartışmalarının sıklıkla yaşandığı bu yıllarda vermiştir.

Bu çalışmada, Süleymaniye Kütüphanesi'nin Hüseyin Kazım Kataloğu'na "Seydî'nin Göşgıları" adıyla konan; 1920'li yıllarda basılmış, bir nüshasının transkripsiyonlu metni yapılmış, göşgılar morfolojik açıdan incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkmenler, Türkmen Türkçesi, Seydî, Morfoloji

ABSTRACT

The Turkoman language is in the South-West Oghuz language group with Turkey Turkish, Azerbaijani Turkish and Gagauz Turkish.

Turkmenistan is considered having a great importance in General Turkish History. Turkomans descend from the Seljuk Sultanate which was a powerful empire based in Asia and Middle East. Turkomans had lived under the rule of Genghis Khan and Tamerlane Empires. As a result of the authority lack, the country divided to various Khanates. These Khanates hadn't been able to collaborate, thus it benefited the belligerent nations especially Iran and Russia. Turkomans resisted and partly overcame for a while. However, after the 93 War when the Russians defeated Ottomans, they had accepted Russian hegemony.

Mahdumkulu, the national poet of Turkmenistan, uttered the tyranny of Nadir Şah, the pillage from the country, the death of people. National poets such as Mahdumkulu, Zelili, Kemine and Seydî, worked for the independence of Turkmenistan. They gave courage to Turkomans and they even fought at wars. Moreover, Seydî had been a militia commander and fought in crucial battles, was taken prisoner and had been under torment. As understood from his poems Seydî had had a decent education. He followed the path of Mahtumkulu who had a vital role on the issue of Turkoman language, and made great contributions to Turkoman language.

In 19th century Turkoman language had its own script, in 20th century firstly Arabic and finally Cyrillic scripts were used. He wrote his most important literary works in those years, when arguments about language and orthography were excessively common.

In this article, a text with transcription was made from "Seydînin Ğoşğıları" which had been uttered by Seydî and had rewritten in 1920's when Turkoman language had begun to make great developments, from the copy in Süleymaniye Library Hüseyin Kazım Catalogue with the name "Seydînin Ğoşğıları". And Ğoşğıları was analyzed morphologically.

Key Words: Turkomans, Turkoman Language, Seydî, Morphology

1. GİRİŞ

1.1. TÜRKMENLER

“Türkler” ansiklopedisinde Türkmenistan topraklarında medeniyetin çok eskilere, altı bin yıl önceye dayandığı, bronz çağına ait tarım gereçlerine rastlandığı, Zerdüştlüğün kutsal kitabı Avestada Turların yaşadığı ülke olarak bahsedilen Turan ülkesinin Türkistan ve Turların Türkmen olduğu hatta Pers devletinin, Makedonyalı İskender’in boyun eğdiremediği Doğu, Batı ve Kuzey Türkmenleri tarafından kurulduğu belirtilmektedir.¹

Miladî beşinci asırda telif edilen Çin ansiklopedisi "Tun-den", "Su-i" veya "Su-de" ülkesinin beşinci asırda *Tökü-möng* adını aldığını anlatmış ve W. Barthold da *Tökü-möng* kelimesinin Türkmen şeklinde okunabileceğini belirterek, Türkmenlerin daha beşinci asırda Hazar çevresinde yaşamış olabileceklerini söylemiştir.

İlhanlılar zamanında Uygur alfabesi ile yazılmış olan Oğuz Kağan Destanında, doğumdan sonraki ilk süt anlamına gelen ağız ile oguzun aynı biçimde yazılması sebebiyle karıştırılmış ve bu sebeple “Oğuz” kelimesinin bu anlama geldiği düşünülmüştür. Ancak İlhanlılar döneminden yaklaşık üç asır önce yazılan DLT’de Kaşgarlı Mahmut ilk sütü, ağıj /ağuz şeklinde yazmış ve “Oğuz” kelimesi ile herhangi bir irtibatından bahsetmemiştir.² Dolayısıyla Müslümanlığı kabul etmeyen Türkmenler için sonraki asırlarda da kullanılmış olan “Oğuz” adı ile ilgili bu yaklaşım yanlış kabul edilmektedir.

Nemeth tarafından ileri sürülen görüşe göre; Oğuz Ok + z ’den türemiş bir kelimedir. “Ok”, oymak demektir. z ise çokluk anlamı katmıştır.³ Oğuz kelimesinin Çince’ye “kabileler” diye tercüme edilmesi de bu görüşü destekler mahiyettedir.

Mustafa Sinan Kaçalın’e göre ise Oğuz kelimesi “oğuz < okus < okusus < oksus, oxus, ox “öküz” gibi bir gelişme göstermiş olmalıdır”.⁴

Türkmenler, altıncı yüzyıldan itibaren Göktürklerin idaresinde toplanan Türk kabilelerinden bir kısmı gibi kendi aralarında birlik kurarak Tula-Selenga ırmakları

¹ Muhammet Aydoğduyev, (Ed. Hasan Celal Güzel) *Türkler*, XIX, Ankara, 2002, 720.

² Faruk Sümer, *Oğuzlar*, TDAV, İstanbul, 1992, 13.

³ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi, İstanbul, 1989, 141.

⁴ Mustafa Sinan Kaçalın, *Dedem Korkut’un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*, Kitabevi, İstanbul, 2006, 108.

bölgesinde Dokuz-Oğuz Kağanlığı'nı meydana getirdiler. Göktürk Kağanlığı'nın; Kutluğ tarafından 682'de ikinci defa kurulmasından sonra Göktürkler, hâkimiyetlerini kabul etmeyen Türkmenler üzerine yürüdüler. Tula Irmağı kıyısında yapılan savaşta Türkmenler yenildiler. Fakat Göktürklerin hâkimiyetini kabul etmediler. İleriş Kağan, Türkmenler üzerine birçok sefer daha düzenledi ve Baz Kağan'ı öldürdü. Türkmenlerin merkezi, Ötüken ve çevresini ele geçirdi. Bu yenilgi karşısında İleriş Kağan'ın hâkimiyetini kabul etmek mecburiyetinde kalan Türkmenler, Göktürklerin Kırgız Seferine katıldılar. Daha sonra Göktüklere isyan eden Türkmenler birçok savaşta mağlup olunca Çin taraflarına göç ettiler. Bir müddet sonra yurtlarına döndüler. Uygurlara yardım ederek Göktürklerin yıkılmasını sağladılar. Türkmenler, Uygur Devleti'nin dayandığı başlıca boylardan biri oldu. Fakat zaman zaman Uygurlara karşı da isyan etmekten geri durmadılar. Uygurların yıkılmasından sonra batıya göç ederek Sir Derya (Seyhun) kıyılarına ve onun kuzeyindeki bozkırlara yerleştiler.

“Türkmenler « Hazar Denizi Ötesi» yahut «Türkmenistan Çölleri» nde; Küpet Dağ, Kara Dağ ve Badgis'in şimalî' münbit sahalarında, Amu Derya kıyılarında ve Khıyvanın çöllere bitişik yerlerinde yaşıyorlar. Ayrıldıkları uruklar şunlardır: Teke (Akhal-Teke, Merv, Tijan tümenlerinde) ; Sarıg (Yolutan, Pencdeh.=Pendik havalisinde ve Mürgab havzasında) ; Salur, Qaraman (Sirakhs civarında); Yavmut (Yumut), Imreli (Eymür-Eli), Göklen, İğdir, Abdal, Ali-Eli, Çavdır («Etrek» ve «Gürgen» ırmakları havzasında, Karakum çöllerinde, Horezm ve Amu Derya'nın aşağı bölümlerinde) ; Er-Sarı, Saqar-Oğlı (Amu Derya'nın orta mecrasında ve Buğara hududunda). Aralarında eskiden beri medenî hayata geçmiş olanları Nukhurlı (Yazar), Murçâlı, Oğurçalı, Arabacı, Hızır-Eli, Är-Sarılar olup, esasen Salurların bir kolu olan «Teke» kabilesi de, şimdi demiryolu hattı üzerinde bulunmaktan istifade ederek, tamamen köy ve ekincilik hayatına geçmiştir.”⁵

Onuncu yüzyılda Müslüman olan Oğuzlara on birinci yüzyıldan itibaren Türkmen denmeye başlanmış on üçüncü ve on dördüncü yüzyıldan itibaren ise Oğuz etnik adının yerini tamamen *Türkmen* adı almıştır.⁶

DLT'de *Oğuzlar* ve *Oğuz Türkmenleri* olarak anılan Türkmenler, Birunî ve

⁵ Zeki Velidî Togan, *Bugünkü Türkîli (Türkistan) ve Yakın Tarihi*, I, İstanbul,1982, 72-73.

⁶ Ahmet Bican Ercilasun, “Oğuz Türkmen Dil Kaynakları”, *TDK Dergi*, Ankara, 2000, 7-12.

Reşideddin gibi âlimlere göre *Türk+manend*, İbn Kesir ve Mehmed Neşrî gibi âlimlere göre *Türk+imân*, bazı araştırmacılara göre ise *Türk+man*⁷ şekillerinden türemiş olan Türkmen adını Kaşgarlı Mahmud, Oğuzlarla aynı kavim için kullanmaktadır. İslâm edebiyatında ise Türkmen adı ilk defa onuncu asrın sonunda Mukaddesî'de görülür. Mukaddesî o zamanki İslâm ülkesinin Orta Asyadaki sınırlarını anlatırken, Türkmen adını iki yerde zikreder. Ona göre Türkmenlere Oğuzlar ve Karluklar dâhildir.⁸

Başlıca (önem sırasına göre, *Teke, Yomud, Ersâri, Çavdur, Sarık, Salır* vy *Salar, Gökleñ* gibi) yedi aşirete ayrılmış olan *Türkmenler* (Fransızca: *Turcomans* veya *Turkmènes*), daha çok Türkmenistan S.S.C.'de (S.S.C.B.), İran ve Afganistan'ın kuzeyinde ve Hazar Denizi ile Amuderya arasında kümelenmişlerdir. Türkmenler, ayrıca, bu son iki devletin topraklarında ve Anadolu'da küçük göçebe grupları da teşkil etmektedir. Bunlar *Trüxmen* adı altında Hazar Denizi'nin kuzey-dogu, kuzey ve kuzey-batı kıyılarına kadar yayılırlar. Mevcutları 1939'larda S.S.C.B.'de 812.000 civarında idi. Türkmenlerin toplam mevcudu bir milyondan fazla olmasa gerek (1939'da Türkmenistan S.S.C.'nin 1.254.000 olarak gösterilen nüfusuna bu ülkeye yerleşmiş Ruslar da dâhildir.). Önceleri göçebe ve çoban olan Türkmenler, hemen tamamıyla yerleşik hayata geçmiş ve ekseriyeti çiftçi ve hayvan yetiştiricisi olmuştur.⁹

Günümüzde esas olarak Türkmenistan Türkleri için kullanılan "Türkmen" kelimesini ilk defa Kâşgarlı Mahmut zikretmiştir. Başlangıçta bu kelime, daha ziyade Müslümanlığı kabullenmiş Oğuzları ifade etmek üzere kullanılmıştır. Diğer bazı Türk grupları gibi uzun yıllar göçebe bir hayat süren Türkmenler, Oğuz grubuna mensup Türk boylarındandır. Teke, Yomut, Ersarı, Sarık, Salır, Gökleñ ve Çovdur en büyük Türkmen uruğlarıdır.¹⁰

Oğuzların-Türkmenlerin aktif bir şekilde tarih sahnesine çıkmaları, bazı Oğuz boylarının İslâmiyeti kabul ettiği zamana rastlar. Oğuz Yabgusu, Müslümanlığı benimseyen kardeşlerinin üzerine yürümüş; sonraları kendi adını taşıyan bir devlet kuracak olan Selçuk Bey, Yabgu'ya karşı mücadele etmiş ve Türkmen adıyla anılmaya başlayan Müslüman Oğuzları korumuştur.¹¹

⁷ Ahmet Caferoğlu, *Türk Kavimleri*, TKAE Yay., Ankara, 1983, 38.

⁸ Ahmet Bican Ercilasun, *a.g.e.*

⁹ Louis Bazin, "Le Turkmène" (çev. Efrasiyap Gemalmaz), *PhTF*, I., Wiesbaden, 1959, 308-317.

¹⁰ Ahmet Bican Ercilasun, *Türk Dili Tarihi*, Ankara, 2004, 321.

¹¹ Mehmet Kara, "Hazar Ötesi Türkmenleri ve Türkmenistan", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, TDK, Ankara, 2002 235 – 252.

Bu hadiseden sonra Türkmenler, Selçuk Bey önderliğinde Batıya doğru hareket ederek Horasan ve Hazar taraflarına yönelmişler, geldikleri bölgede Kıpçak ve Peçenek Türkleriyle mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Sonraları Afganistan'a ve Kuzey İran'a hâkim olan Gaznelilerle savaşmışlar, Çağrı ve Tuğrul kardeşlerin önderliğinde Dandanakan'da Gazne ordusunu yenmişlerdir (1040). Ataları Selçuk Bey'in adını taşıyan Büyük Selçuklu Devleti'ni kurmuşlar; sonra bu devlet, Amuderya'nın doğusuyla batı Akdeniz arasında bulunan geniş bir coğrafyaya hâkim olmuştur. Ancak yaygınlaşan Moğol istilâsı, Selçuklu Devleti'nin ve Türkmenlerin kaderini değiştirmiş; Türkmen uruğlarının bir kısmı Maverâünnehir, Horasan ve Mangışlak civarında kalmış; diğer uruğlar Azerbaycan'a ve Anadolu'ya yerleşmişlerdir. Bu olaydan sonra Hazar ötesi Türkmenleriyle Azerbaycan ve Anadolu Türkmenleri ayrı topraklarda yaşamış, kültürlerinde ve dillerinde farklı eğilimler ortaya çıkmıştır.¹²

Oğuz Türklerine kaynaklarda “Türkmen” adı da verilmiştir; ancak, Türkmenler, Oğuzlardan tamamen farklıdır ve “Türk” adının gerçek sahibi bu boydur.¹³ Tevrat'ın Yunanca nüshasında bahsedilen “Togarma”lar ya da “Torg”lar'ın kuzeyden gelen bir kavim olduğu anlatılır. İlk İslam hadis ravîlerinden Vehb b. Münebbih, Türkistan'da, Doğu'ya yaptığı seferle adını duyuran İskender ile karıştırılan, Kuran'da kıssası anlatılan ve seddi ile bilinen Zülkarneyn'in (Hz. İdris)¹⁴ karşılaştığı Torgumanlılardan bahseder. El-Beyruni de Türkmen sözünü açıklarken “Oğuzlar, bu adı Türgüman biçiminde telaffuz eder.” demektedir.¹⁵ DLT'de ise yirmi dört Oğuz boyunun Zülkarneyn'in Türkistan seferi sırasında Türkmen adını aldıklarına dair bir kıssadan bahsedilir.¹⁶ Ayrıca M.S. 286-330 yılları olaylarını anlatan Romalı tarihçi Agathangelos 'tan M.S. 925 yılında ölen Katolikos altıncı Ohannes'e kadar ki bütün tarihçiler bugünkü Ermenistan ve civarını “Torkomyan Eli” ve orada yaşayanları da “Torkomyan” ve “Aşkenaz” ırkı olarak anarlar.¹⁷

Müslümanlık kabul edildikten sonra nüfusları kalabalık olmadığı için Türkmenlerden yalnızca Mukaddesi bahsetmiş ve onların İsficap ile Balasagun

¹² Mehmet Kara, *Türkmençe (Giriş-Gramer-Metinler-Sözlük)*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2000, 1

¹³ Sümer, *a.g.e.*, 39.

¹⁴ İskender Türe, *Zülkarneyn*, İstanbul, 2000, 5 vd.

¹⁵ Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun, İstanbul, 1971, 411.

¹⁶ Sümer, *a.g.e.*, 167.

¹⁷ Fahrettin Kırzioğlu, “Dede Korkut Oğuz-Nameleri Coğrafyası Ve Düşünceler”, *I. Türkoloji Kongresi Bildiri Kitabı*, İstanbul 1980, .289-291

arasında yaşadıklarını ve korkudan Müslüman olduklarını yazmıştır.¹⁸ İslamiyeti kabul eden ilk Türk boyu Türkmenlerdir. İslamiyet Orta Asya'da yayılmaya başlayınca Oğuzlardan da bazı bölümler onuncu asırda Müslümanlığı kabul etmeye başlamış ve onuncu asır sonlarına doğru Oğuzların büyük bir kısmı Müslüman olmuştur. Müslüman Oğuzlarla olmayanları ayırmak için Türkmen adı yine bu asırda kullanılmaya başlanmıştır. Türkmenler, Müslümanlığı kabul eden ilk Türk topluluğu olduğu için Türkmen adı Müslüman anlamında kullanılıyordu. Oğuzlar ise kendilerine Türkmen demiyorlardı ve bu adı uzun zaman benimsemediler. On üçüncü asır başlarında ise artık Türkmen adı her yerde Oğuz'un yerine kullanılmaya başlandı.¹⁹ Böylelikle "Türkmen" adı ırk adı olmaktan çok "Boşnak" kelimesi gibi din mensubiyeti ifade eden bir ad olmuştur.

Esas olarak aynı kavim için kullanılan Oğuz ve Türkmen adları hakkında başlıca beş fikir ön plana çıkmaktadır.

1. Türkmen adı Oğuzlara sonradan verilmiş bir isimdir. Müslüman olan Oğuzlara Türkmen denmiştir.²⁰

2. Türkmen adı eskidir. Aslı hakkında sarih bilgiler yoktur; ancak Oğuzlar, Türkmen adı ile anılırdı.²¹

3. Türkmen adı eski bir siyasi topluluk adıdır. Oğuzlar ve Karluklar bu siyasi topluluğa giren kavimlerdenidir.²²

4. Türkmenler eski bir etnik topluluktur ve daha altıncı asırda Türk kavmi, Köktürk ve Türkmen diye ikiye ayrılmıştır.²³

5. Türkmen adının Oğuz adı ile hiçbir ilgisi yoktur ve Türkmen adı Oğuz'dan daha eskidir.²⁴

Oğuzları, Oğuz Kağan'ın iki hanımından (Ay Han, Yıldız Han) olan altı oğlundan dolayı Bozok ve Üçok olarak önce ikiye, sonra her bir oğlundan olan dörder torununa göre yirmi dörde ayıran ve tek tek adlarını sayan ilk kaynak Reşideddin olmuştur. Bu sınıflama Oğuz Kağan destanında da geçer. Alamenti "yay" olan Bozoklar daha baskındır. Alamenti "ok" olan

¹⁸ Sümer, Oğuzlar, *a.g.e.*, 59-60.

¹⁹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi, İstanbul, 1993, 9.

²⁰ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında ilk Muasavvıflar*, DİB Yay., Ankara 1981, 134.

²¹ W Barthold, "Türkmen Tarihine Ait Taslak", *Türk Sazı*, Yıl 15, Mayıs 1943, 1.

²² İbrahim Kafesoğlu, "Türkmen Adı Manası ve Mahiyeti", *Jean Dery Armağanı*, İstanbul, 1958. 25 vd.

²³ Tahsin Banguoğlu, "Oğuzlar ve Oğuzeli Üzerine", *TDAY Belleten*, Ankara, 1959, 1-26.

²⁴ Sümer, *a.g.e.*, 39.

Üçoklar ise Bozoklara tabîdir. İslamiyetin kabulünden sonra Üçoklar daha baskın olmaya başlamışlardır. Kaşgarlı Mahmut, Bozok ve Üçok ayırımına gitmez fakat boylardan bahseder. DLT’de bahsedilen “Çaruklug” boyu Reşideddin’de geçmez. Oğuz olmayan Peçenekler, Oğuz boylarına yenilmiş ve önemli bir kısmı Oğuzların arasında eriyerek bir boy gibi algılanmıştır.²⁵

On birinci asırda, Selçuk ailesinin önderliğinde batıya doğru giden Oğuzların geride bıraktıkları boylar, Hazar ötesi Türkmenlerini oluşturur. Bu Türk topluluğu XIII. asırdaki Moğol istilasından sonra, Hazar’ın kuzeydoğusunda Mangışlak’da, Maverâünnehir’de ve Horasan’da yaşayışlarını sürdürmüştür. Bu bölgede yaşayan Türkmenler, diğer Türk boylarıyla beraber, Moğolların ve Timurluların hâkimiyetlerinde varlıklarını devam ettirirken, Mangışlak bölgesindeki Türkmenler, yaşadıkları bölgenin savaş ve askerî geçiş yolları üzerinde olmamasından istifade ederek on yedinci asrın ortalarına kadar rahat ve müstakil bir hayat yaşamışlardır.²⁶ On yedinci asırda, Kalmuklar’ın hücumları sebebiyle Mangışlak bölgesine çekilen Türkmen boylarının en büyüğü olan Teke Türkmenleri, Kopet Dağ’ı bölgesine giderek, orada diğer Türkmen boylarıyla anlaşmış ve onlarla birlikte yaşamaya başlamışlardır. Bu Türkmen boyları, bir müddet Hive Hanlığı’na vergi ile bağlanmış, İran’da hâkimiyeti eline geçirmiş olan Nadir Şah’ın, Orta Asya Hanlıklarını geçici olarak işgal ettiği devrelerde de onun hâkimiyetini kabul etmek zorunda kalmıştır. Bir müddet savaşmaksızın Nadir Şah’a bağlı yaşayan Türkmenler, Nadir Şah’dan sonra İranlılar ve Hivelilerin baskı ve hücumlarına maruz kalmıştır. Türkmenler 1835’ten itibaren Oraz Han idaresinde Merv bölgesine doğru yayılmaya başlamışlardır. İranlılar her fırsatta Türkmenlere saldırmış ve Türkmenlerin kendilerini toparlamasına müsaade etmemişlerdir. Bu, sonraki yıllarda Ruslarla savaşmak zorunda kalacak olan Türkmenlerin Ruslar karşısında fazla direnememelerinde önemli bir etken olmuştur. Gittikçe artan Hive ve İran hücumlarıyla sıkışan Türkmenler önce Hivelileri bozguna uğratarak Hive hükümdarı Muhammed Emin Han’ı öldürmüşler (1855) sonra da Kuşid Han idaresinde, İranlılara karşı kesin bir zafer kazanarak, tam manasıyla istiklâllerine kavuşmuşlardır.

1873 yılında Yamud Türkmenleri tarafından müdafaa edilen Hive, Ruslar tarafından işgal edilince, Türkmenler Rus tehdidi altına girmişler ve 1874’de Rusların, Hazar ötesi bölge valiliği kurup Türkmesintan’ı işgale başlamasıyla da Kuşid Han ile Nur Verdi Han önderliğinde Ruslarla savaşmışlardır. 1877’deki Anadolu’da 93 harbi olarak bilinen Türk-

²⁵ Sümer, *a.g.e.*, 163-169.

²⁶ Ebulgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terakime*, (haz. Zühal Ölmez), Ankara, 1996

Rus harbi esnasında Ruslarla savaşmaya devam etmek ve dolaylı bir şekilde Osmanlı Devleti'ne yardım etmiş olmak yerine, Ruslarla barış yapmayı tercih etmişlerdir. Bu karar Osmanlıların büyük bir bozgun yaşamasının sebepleri arasındadır. Hatta bu yenilgiden sonra maneviyatı zarar gören bazı Türkmen Beyleri “Beyaz Çar’ın ordularına İslamboldaki kardeşlerimiz topları ve tüfengleri varken mukavemet edemedikten sonra biz nasıl karşı koyarız”²⁷ diyerek Ruslarla savaşmadan, onlara teslim olmayı kabul etmişlerdir. Kısa bir barış döneminden sonra Ruslar yeniden Türkmenistanı işgale başlamıştır. (1879) Kuşid Han'ın 1877'de ölmesinden sonra, Türkmenlerin başına geçen Nur Verdi Han, oğlu Berdi Murad Han, Rusların ateş gücünün yüksek olması dolayısıyla geri çekilerek savaşı Göktepe'de kabul etmişlerdir. Ancak bu geri çekilişle birlikte Ruslarla göğüs göğüse savaşma fırsatı bulmuş ve Ruslara, sonra ordu komutanın görevden alınmasıyla sonuçlanacak ağır bir yenilgi yaşatmışlardır. Ruslar, Hazar kıyısındaki Kızıl Suyu kadar geri çekilmiştir. Rusları takip ederek toparlanmalarına fırsat vermek istemeyen Berdi Murad Han bir top mermisiyle ölünce istenen sonuç alınamamıştır. Türkmenlerin büyük kahraman olarak gördüğü Berdi Murad Handan sonra babası Nur Verdi Han da ölünce, Türkmenlerin başına 1880'de Mahtumkulu geçmiştir.

Ruslar, uzun tartışmalar neticesinde ordularının başına Plevne komutanı Skobelev'i getirmiş ve Türkmenistan topraklarında yeniden ilerlemeye başlamışlardır. İlk Göktepe mağlubiyetini unutamayan Ruslar göğüs göğüse savaşmak yerine Göktepe yakınlarına mayın döşeyerek 1881'de Göktepe'yi ele geçirmişlerdir. Türkmenistan'ın doğu kısmı Merv bölgesi bir süre daha bağımsız kalmış, ancak 1885'de Rus hâkimiyetini kabul etmiştir.²⁸

Rus egemenliğinden kurtulmak için giriştikleri bağımsızlık mücadelesini kaybeden Türkmenler komünist rejimi altında mücadele etmeye başlamışlardır. Oraz Serdar ve Cüneyd Han'ın önderliklerinde yürütülen istiklâl savaşının Kızıl Ordu birlikleri tarafından kanlı bir şekilde bastırılmasından sonra Türkmenler, istemeyerek de olsa Türkmenistan Komünist Partisi'ne girmeye başlamışlardır. Türkmenlerin komünist partisine girmelerinin sebebi diğer Türkistan Türkleri'nde olduğu gibi komünizme inanmaları değildi. Onlar daha çok ezilmelerini önlemek ve haklarını mümkün olduğu kadar koruyabilmek, köle gibi bir hayat yaşamamak için bu partiye girmişlerdir. Bunun için 1918 sonlarında kurulan Türkmenistan

²⁷ Mehmed Saray, “Türkmen maddesi”, *İslam Ansiklopedisi*, Meb, Eskişehir, 1997, 663.

²⁸ Mehmed Saray, *a.g.e.*, 358-359.

Komünist Partisi'ne, özellikle milli ayaklanmaları bastırıldıktan sonra girmeye, partinin aldığı ve alacağı kararlarda Türkmen menfaatlerini ellerinden geldiği kadar korumaya başlamışlardır. Bu mücadele onların Rus komünistlerinin amaçlarını daha iyi anlama fırsatını vermiştir.²⁹

Çarlığın yıkılmasından sonra İngiliz işgali Türkmenistan'da bir menşevik hükümetin kurulmasına sebep olmuştur. (Ağustos 1918-Nisan 1919) Fakat bu hükümet bolşevikler tarafından devrilmiştir. Sovyet rejimi bütün Türkmenleri 1924'de kurulan ve Türkmenistan Sosyalist Partisinin etkisinin artmasıyla 1925'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğine bağlı federal bir cumhuriyet olan Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti içinde birleştirdi.

1.2. TÜRKMENLERİN BUGÜNKÜ DURUMU

Türkmenistan eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ndeki beş Türk cumhuriyetinin en güneyde olanıdır. Türkmenistan; kuzeyden Kazakistan kuzeydoğudan Özbekistan güneyden İran, güneydoğudan Afganistan ve batıdan Hazar Denizi ile çevrilmiş 488000 Km² alana sahip bir Türk Cumhuriyeti'dir. Ülke; Balkan, Aşgabad-Ahal, Marı, Çarcov Ahal ve Daşoguz gibi beş eyalete ayrılmıştır. Başkenti Aşgabattır.

1.2.1. Demografik Durum

Ülke nüfusu, 1980'de 2.828.000 ve 1993'te ise 3.805.000 olarak hesaplanmıştır. Türkmenistan'ın tahmini nüfusu 2006'da 5.042.920'ye, 2008'de 5.179.571'ye ulaşmıştır.³⁰ Kesin sonuçları 2013'te açıklanacak olan 2012 yılı sayımının resmi olmayan sonuçlarına göre ülke nüfusu yaklaşık 6.5 milyondur. Km²'ye 14 kişi düşer. Genel nüfusun % 95'i Türkmen, % 5'ini ise Özbek, Kazak, Tatar ve Azeriler ile Rus ve Ermeniler teşkil eder.

22 Haziran 1990'da egemenlik, 22 Ekim 1991'de ise bağımsızlık ilan edilen Türkmenistan'da resmi dil Türkmen Türkçesidir. Önceden iletişim dili olarak kullanılan Rusça halen devlet okullarında ve Rus okullarında öğretilmektedir.

Türkmenler 7 kabileye ayrılır. Bu kabilelerin ülkede yaşadıkları yerler şöyledir:

1. YOMUD/YOMUT Türkmenleri: Hazar Denizi ve Hive bölgesinde otururlar.

²⁹ Mehmed Saray, *a.g.e.*

³⁰ Ramazan Özey, *Türk Dünyası Coğrafyası*, İstanbul, 2011.252.

2. ÇAVDUR Türkmenleri: Karakalpak Muhtar Bölgesi'nin Güney-batı sınırında otururlar.

3. TEKE Türkmenleri: Türkmenistan'ın orta kısmında Aşgabat ve Mari yörelerinde otururlar.

4. ERSARI Türkmenleri: Amu Derya kıyılarında, Çarçou'nun aşağısına kadar olan kısımda otururlar.

5. SARIK Türkmenleri: Man'nın güneyinde yaşarlar.

6. SALUR Türkmenleri: Afganistan'ın Kuzey-batısında yaşarlar.

7. GÖKLEÑ Türkmenleri: Kızıl-Arvat ve Aşgabat'ın güneyinde, fakat daha ziyade İran'ın kuzey sınırı boyunca yaşarlar.

1.2.2. Coğrafi Durum

Sovyetler Birliği'nden ayrılan beş bağımsız Türk cumhuriyetinden biri olan Türkmenistan, 36-43 kuzey enlemleri ile 53-66 doğu boylamları arasında yer alır. Komşuları ile olan toplam sınırının uzunluğu 3763 km'dir.³¹ Yüzölçümü 448.100 km², Türkmenistan'ın % 80'i çöldür. Özellikle Ruslarla yapılan savaşlarda sığınak olarak kullanılan Karakum ve Kızıl-kum gibi çöllerde yüksekliği 10-15 metreyi bulan kum tepeleri görülür. Ülkenin en büyük çölü olan Karakum 800 km. boyunda, 450 km. enindedir. Güneyinde yer alan Kugitang ve Kopet Dağları, Pamir, Altay sıradağlarının kollarıdır. Kopet Dağları, İran'la olan tabii sınırı da çizer. Ülkenin kuzeydoğusunda Küçük (772 m), Büyük Balkan (1880 m) ve Krasnovods (308 m) yaylaları, bulunur. Kugitang Dağlarının en yüksek noktası 3319 metredir.

Ülke coğrafi yapısından anlaşıldığı gibi akarsu yönünden fakirdir. Belli başlı akarsuları Hazar Denizi'ne dökülen Atrek, Karakum Çölü'nde kaybolan Tecen ile Murgap ve ülkenin kuzeydoğusundan bir bölümü geçen Amu Derya'dır. Sulama gayesiyle Cumhuriyette birçok kanal ve gölet inşa edilmiştir. Karakum Çölü boyunca uzanan ve dünyanın en büyük sulama ve taşımacılık kanalı olan Karakum Kanalı'nın yapımı 1950'li senelerden beri devam etmektedir. Günümüzde önemli kısmı tamamlanan kanalın önümüzdeki yıllarda bitirilmesi planlanmaktadır. Kanalın bitmiş hali 1400 km olacaktır. Dünyanın en büyük gölü olan Hazar Denizinin bir bölümü

³¹ Ahmet BURAN- Ercan ALKAYA, "Çağdaş Türk Yazı Dilleri I", Eskişehir, 2011, 101

Türkmenistan sınırları içinde kalır.³²

Türkmenistan'da sert bir kara iklimi hâkimdir. Sıcaklık gün ve sene içinde büyük farklılıklar gösterir. Yazlar sıcak ve uzundur. Yazın nadir olarak 35°C'nin altına düşen sıcaklık, Karakum Çölünde gölgede 50°C'ye kadar yükselir. Kışları kısa, fakat soğuktur. Kışın sıcaklık bazı bölgelerde -33°C'ye kadar düşer. Türkmenistan çok az yağış alır. İlbaharda görülen yağışlarda kuzeybatı 80 mm, çöle yakın bölgeler 100-150 mm, güneybatıdaki yaylalar 200-300 mm yağış alır. Mevsim dönemlerinde ülke İran ve Afganistan yönünden esen kum fırtınalarına sahne olur. Ülkenin sadece İran'dan ayrıldığı dağlık bölgeleri yağış alır.

Ülkenin bitki örtüsü seyrek. Dağılmış vaziyetteki deve diken, pelin ve çalılıklar ile kökleri 20 metre derine inen ağaçlar ülkenin esas bitki örtüsüdür. Vahalarda ve Kopet Dağı eteğinde fıstık ve ceviz ağaçları bulunmaktadır. Yarım milyon hektar arazide sulu tarım yapılmaktadır. Meyve, üzüm, pamuk, tahıl ve yağ çıkarılan bitkilerin üretimi bu şekilde yapılmaktadır.

1.2.3. Ekonomik Durum

Türkmenistan'ın başlıca kaynakları; petrol, doğal gaz, kükürt, kimya sanayi hammadde, potasyum, pamuk ve koyundur. Eskiden beri esas sanayi petrol üretimi ve çırçır fabrikalarıdır. Son yıllarda bunlara petrol rafinerilerini, gaz çıkarılmasını, kimya ve elektrik sanayilerini, makine imalatı ürünlerini, azotlu gübre, halı ve tekstil ürünlerini de ilave etmek gerekir. Ürettiği elektriğin % 80'ini doğalgazdan elde eder. Türkmenistan'da doğalgaz, elektrik, su ve tuz gibi nesnelere 2030 yılına kadar vatandaşlara ücretsiz verilmesi kararlaştırılmıştır. Türkmenistan'da eğitim ve sağlık hizmetleri tamamen devlet tarafından verilmektedir.

1.3. TÜRKMEN TÜRKÇESİNİN TÜRK DİLİ İÇİNDEKİ YERİ

Türk dillerinin yerli ve yabancı Türkologlar tarafından pek çok tasnifi yapılmıştır. Yapılan tasniflerde dillerin gruplara ayrılırken değişik özelliklerin esas alındığı görülür. Bazı araştırmacılar coğrafi, bazıları fonetik ve morfolojik özellikleri, bazıları tarihi gelişimi, bazıları da kavim adlarını esas alarak tasnif yapmıştır. Bu tasnif çalışmalarının içinde

³² <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/turkmenistan.htm> Erişim tarihi 12 Aralık 2012

Türkmen Türkçesinin yeri şu şekilde gösterilmiştir.

Türkmen Türkçesi; Türk dilbiliminin kurucusu olan *Radloff*'un yaptığı tasnifte; Azerbaycan, Kafkasya diyalektleri (Karaçay-Malkar, Kumuk), Anadolu diyalektleri (Hüdavendigâr-Bursa, Karaman), Kırım diyalekti (Karaim) ve Osmanlı diyalekti ile birlikte **güney diyalektleri** arasında,³³ *Ramstedt*'in fonetik esaslara ve coğrafi konumlarına göre yaptığı tasnifte Türk veya Osmanlı lehçesi ile birlikte **güney grubu** (dağ ve dağ < tağ) içinde,³⁴ Türk lehçelerinin ilk bilimsel tasnifi olan Rus Türkolog *Samoyloviç* tarafından yapılan tasnifte Hive cumhuriyeti ahalisi, Buhara cumhuriyeti ahalisi, Afganistan Türkistanı, Türkmenistan Cumhuriyeti, İran (Azerbaycan, Esterabad, Horasan), Azerbaycan Cumhuriyeti, Ermenistan Cumhuriyeti Türkleri, Gürcistan cumhuriyeti Türkleri, Anadolu Türkleri, Suriye Türkleri (Kuzey kısmı), İstanbul ve civarı, Balkan yarımadası, Besarabya, Kırım (Güney sahili), Stavropol-Astrahan Türkmenleri ile birlikte **ol- grubu (Türkmen-Güneybatı) diyalektleri** arasında gösterilir.³⁵

Fedor E. Korş, Türkmen Türkçesini, Azeri, Osmanlı ve Gagauz şiveleriyle beraber Batı şiveleri içinde belirtir.³⁶ Nemeth, Türk lehçe ve şivelerini S grubu ve Y grubu diye ikiye böler. Türkmen Türkçesini, Kırgız, Özbek, Sait ve Çağatay Türkçelerinin yer aldığı Y grubuna dâhil eder.³⁷

Râsânnen de Ramstedt gibi düşünür, fakat Güney grubu yerine Güney-batı veya Oğuz şiveleri adını tercih eder.³⁸ Gröbech, Güney Türkçesi adı altında Türkmen Türkçesini, Azeri ve Osmanlı şiveleriyle birlikte aynı gruba dâhil eder.³⁹

Ligeti, Türkmen Türkçesini, Oğuz-Selçuk, Türkiye Türkçesi, Kırım Türkçesi, Gagauz ve Azeri şiveleriyle beraber Oğuz şiveleri içinde gösterir.⁴⁰

R. R. Arat, fonetik ve morfolojik açıdan hareket ederek Türk şivelerini coğrafi yönlere göre tasnif etmiş, Türkmen Türkçesini Güney-batı grubu içinde göstermiş ve bu gruba "dağlı" grubu demiştir.⁴¹

³³ Reşit R. Arat, Ahmet Temir, "Türk Şivelerinin Tasnifi", *Türk Dünyası El Kitabı II*, Ankara, 1992, 230-231.

³⁴ A. Dilaçar, *Türk Diline Genel Bir Bakış*, Ankara, 1964, 43.

³⁵ Saadet Çağatay, *Türk Lehçeleri Örnekleri II*, Ankara, 1972, 28-29. - Reşit R. Arat, Ahmet Temir, "a.g.e.", 233.

³⁶ A. Dilaçar, a.g.e.

³⁷ A. Dilaçar, a.g.e., 43-44.

³⁸ A. Dilaçar, a.g.e., 45.

³⁹ A. Dilaçar, a.g.e., 46.

⁴⁰ A. Dilaçar, a.g.e., 48.

⁴¹ Reşit R. Arat, "Türk Milletinin Dili", *Türk Dünyası El Kitabı II*, Ankara, 1992, 64-65.

J. Benzing, Türkmen Türkçesini, Osmanlı ve Azeri Türkçeleri ile birlikte Güney Türk grubuna,⁴² Menges ise tasnifinde Güney-batı ve Oğuz grubu adını verdiği şiveleri Doğu ve Batı olarak ikiye ayırır. Osmanlı Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Gagauz ve Azeri Türkçelerini Batı grubuna, Türkmen Türkçesi ise Doğu grubuna sokar.⁴³

Türk dili tasniflerinde Güney ve Güney-batı grubu içinde, Türkiye Türkçesi, Azeri Türkçesi ve Gagauz Türkçesi ile birlikte yer verilen Türkmen Türkçesinin diğer Türk şivelerine göre çağdaş bir yazı dili oluşturması, *ondokuzuncu.* asrı bulmuştur. Ancak oldukça zengin bir sözlü edebiyat geleneğine sahiptir.⁴⁴

Türkmence daha on sekizinci yüzyılda yazı dili olmuştur. Bu yüzyılda yetişen ünlü Türkmen şairi Mahdumkulu şiirlerini, bilindiği gibi, kendi Türkmen diyalekti ile söylemiş ve yazmıştır. Ancak Türkmencenin yazı dili olarak gelişmesi Sovyet Devriminden sonra olmuştur. Ayrıca Türkmen Türkçesi ile ilgili bilimsel ilk çalışmalar da yine Ekim Devriminden sonra Rus dilciler önderliğinden başlamıştır.⁴⁵ Türkmence 1928'e kadar Arap alfabesiyle, 1928-1939 yılları arasında da Latin alfabesiyle yazılmıştır. 1939'dan beri de Kiril alfabesi ile yazılmaktadır.⁴⁶ Türkmenistan Meclisi, 12 Nisan 1993'te aldığı bir kararla, Latin alfabesini esas alan yeni Türkmen alfabesine geçmeyi kabul etmiştir. Bu kararla yeni alfabe 1 Ocak 1996'dan itibaren resmen kullanılmaya başlandı. Daha sonra alınan bir kararla birkaç harfte daha değişiklik yapılarak 1 Ocak 2000'de bütünüyle Lâtin alfabesine geçilmiştir.⁴⁷ Yeni Türkmen alfabesinde 30 harf; 19'ü ünlü, 21'i ünsüz 39 ses bulunmaktadır. Türkmencede seslerin sayısı harflerin sayısından daha fazladır. 18 ünlü, her birinin kısa ve uzun şekillerini gösteren 9 harfle karşılanmaktadır.⁴⁸

Eski Oğuz diline ait birçok ögeyi koruyan Türkmen Türkçesi, Çağatayca'nın etkisinde gelişen bir yazı dili olduğu için Türkçenin doğu ve kuzey kolunda bulunan dillerle ortak özellikler gösterir. Batı dillerinde kelime başı “v”leri Türkmen Türkçesi'nde “b” olur. (ver-/ber-)⁴⁹

Batı dillerinde Arapça ve Farsça'dan alınan kelimelerdeki “f” ünsüzü

⁴²J. Benzing "Türk Dillerinin Sınıflandırılması", (çev. Mehmet Akalın), *Tarihî Türk Şiveleri*, Ankara, 1979, 3.

⁴³ Karl Heinrich Menges, "Türk Dillerinin Sınıflandırılması", (çev. Mehmet Akalın), *Tarihî Türk Şiveleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1998, 1-14.

⁴⁴ Pigam Azimov, *Türkmen Dili Araştırmalarının Tarihçesi Üzerine Bilimsel Bildiriler 1972*, TDK Yay., Ankara, 1975

⁴⁵ Mehmet Kara, *Türkmen Türkçesi Grameri*, İstanbul, 2012, 21.

⁴⁶ Talat Tekin, *Türk Dilleri-Giriş*, İstanbul, 2003, 146.

⁴⁷ Mehmet Kara, *a.g.e.*, 19.

⁴⁸ R. Nepesova-O. Nazarov-J. Göklenov, "Türkmen Türkçesi", (çev. Suzan Tokatlı)

[http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_17/16_tokatli.pdf]

⁴⁹ Nuri Yüce; "Türkmence", *İslam Ansiklopedisi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1987, 515.

korunurken Türkmen Türkçesi'nde Doğu ve Kuzey dillerindeki gibi “p”ye dönüşür.⁵⁰

İran, Turan, Arabistan ve Hindistanda türlü vakitlerde türlü yerlerde hükümetler kuran Türkmen Milleti hicrî 390 ve milâdî 1112 den bugüne kadar hâkimiyeti ellerinde tuttıkları ya da hâkimiyet altında kaldıkları zamanlarda kendi dilleri yerine Arapça ve Farsça ile eserler vermişlerdir. Bunun ilk sebebi İslam dini, ikinci sebebi ise büyük bir medeniyet olan Arap ve İranlıların etkisidir.⁵¹ Ancak 1735'ten sonra Türkmenlerin Avşar boyundan olan Nadir Şah'ın otoriteyi sağlamasından sonra Türkmen dili ile yazılmasını teşvik etmesi bir dönüm noktasıdır. Bu tarihten sonra Türkmenler kendi edebiyatlarını geliştirmeye çalışmışlardır. Mahtumkulu, Azadî, Seydî, Zelilî, Şeydadî, Kemine, Talibî, Zinharî, Molla Nepes gibi şairler bu dönemden sonra eser vermeye başlamışlardır.⁵²

Türkmençe bugün başlıca Türkmenistan Cumhuriyetinde konuşulur. Türkmenistan dışında Özbekistan, Karakalpakistan, Kazakistan ve Tacikistan Cumhuriyetleri ile Rusya Federasyonu'nun Stavropol bölgesinde de Türkmençe konuşan topluluklar vardır. Eski SSCB'deki Türkmenlerin toplam sayısı 1989 sayımına göre 2.718.297 olarak verilmiştir. Bu sayıya İran (590.000), Afganistan (330.000), Irak ve Suriye (243.000) ve Türkiye'de (92.000) yaşayan Türkmenler de katıldığında Türkmençe konuşanların toplam sayısı yaklaşık olarak 4 milyonu bulur.⁵³

Azerbeycan Türkçesi ile beraber Türkiye Türkçesine en yakın Türk dilidir. Türkmenlerin anadilidir. Türkmenistan nüfusunun yaklaşık yüzde 95'i tarafından konuşulmaktadır. Bu rakam 2012 yılında yapılan sayıma göre yaklaşık 6 milyondur. Türkmen Türkçesi, 1990 yılından itibaren Türkmenistan'ın devlet dilidir. Türkmen Türkçesinin yaklaşık 30 diyalekt ve ağzı vardır. Bu diyalektlerin isimleri, kabile isimlerine göre verilmiştir. Türkmenlerin birçok diyalekti vardır. Bunlar iki büyük grupta toplanabilir: 1. Teke, Sarık, Salır, Göklen, Yomud, Ersarı vb; 2. Nohur, Anav, Eski, Suhri, Arabaçi, Kıraç, Çandır, Mukri, Hatap, Bayat, Çeges vb. Bunlara Kuzey Kafkasya'da Stavropol bölgesinde konuşulan Truhmen diyalekti ile İran'da konuşulan Horasan Türkmençesini ve Özbekistan'ın Harezm bölgesinde konuşulan Harezm-Oğuz diyalektlerini de katmak gerekir.⁵⁴ Modern Türkmen edebî dili Akal ve Teke diyalektlerine dayanmaktadır. Türkmen edebî dili bugün, ülkede hayatın farklı

⁵⁰ Mehmet Kara, *a.g.e.*, 21.

⁵¹ Kul Muhammedof, “*Türkmeniñ Adlı Göşgüçülerinden Seydiniñ Göşgüleri*” Aşgabat, 1926, 5-6

⁵² Kul Muhammedof, *a.g.e.*, 6-7.

⁵³ Talat Tekin, *a.g.e.*

⁵⁴ Talat Tekin, *a.g.e.*

alanlarında konuşma ve yazı dilinde kullanılmaktadır. Türkmenistan'ın bütün eğitim kurumlarında öğretim, bu dille gerçekleştirilmektedir.

Türkmen Türkçesi, Ana Türkçedeki aslî uzunlukları en iyi koruyan Türk dilidir.⁵⁵ Halaç ve Yakut Türkçelerinde de aslî uzunluklar korunmaktadır. Çuvaşça gibi eski Türk lehçesiyle bazı çağdaş Türk lehçelerinde de aslî uzun ünlülerin varlığı görülmektedir. Türkiye Türkçesinde ise aslî uzun ünlüler kaybolmuştur. Fakat Anadolu ağızlarında bazı kelimelerde uzun ünlünün varlığı tespit edilmiştir. Bunun yanında ses olaylarına bağlı ünlü uzunlukları Türkiye Türkçesinde de görülmektedir.

Aslî uzun ünlüler, tek heceli kelimelerle birden fazla heceli kelimelerin ilk hecesinde görülmektedir. Aslî uzun ünlünün bulunduğu kelimelerin sonundaki p,ç,t,k sesleri iki ünlü arasında kaldığı zaman tonlularak b,c,d,g seslerine dönüşmektedir.⁵⁶ Türkmen Türkçesinin, Ersarı ve diğer bazı ağızlarda uzun ünlüyle söylenen bazı sözler Tacikçede buna yakın bir uzunlukla kullanılmaktadır.⁵⁷ Aslî uzunluklar kelimenin ilk hecesinde olur. Türkiye Türkçesinde eş sesli gibi görülen kelimelerin büyük bir kısmı bugün Türkmencede biri uzun ünlülü olan iki ayrı kelimedir. Bununla beraber, eski devrelerde ünlü uzunluklarını büyük ölçüde koruyan Türkmencede bu gün bile uzunluk kısalık bakımından aynı değerde kelimeler de mevcuttur.⁵⁸

1.4. KLASİK TÜRKMEN EDEBİYATI VE MAHTUMKULU (PIRAGI/FİRAKÎ)

Türkmen yazar Annaguli Nurmehmet'le Eylül 2000'de yapılan bir mülakatta Türkmen edebiyatı ile ilgili şu tespitler yapılmıştır: “Geçen yüzyılın sonunda Türkmenistan'da yaşlıların büyük kurultayı yapılmıştı. Bu kurultayda Türkmen edebiyatının tarihi dönemleri net bir şekilde ortaya konuldu, belirginleşti. Birinci dönem, Oğuz Han zamanından Korkut Ata'ya kadar; ikinci dönem Korkut Ata yani İslam'a geçiş devri. Üçüncü dönem Selçuklular ve Türkmen beyliklerinin dönemi; dördüncü dönem XVIII. Yüzyılı da içine alarak, Sovyetler Birliği yıllarındaki parçalanma dönemi; beşinci dönem de bağımsızlık dönemi. Açıkçası edebiyat bu genel çerçevede içerisinde

⁵⁵ Talat Tekin, *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, Ankara, 1995, 64.

⁵⁶ Suzan Tokatlı, “Türkiye Türkçesinde Son Seste Tonlulaşma Ve Uzun Ünlü Üzerine Bir İnceleme”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15 Yıl, 2003/2, 141-150.

⁵⁷ A. Annanurov, “Türkmen Türkçesinin Ersarı Ağızında Uzun Ve Kısa Ünlülerin Kullanım Özellikleri”, (çev. Melek Erdem), *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Ankara, XXVI, 8.

⁵⁸ Musa Duman, “Türkmencede Ünlü Uzunluklarıyla Birbirinden Ayrılan Kelimeler Üzerine”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2003/2, 212.

değerlendirilmeye başlanmıştır. Özellikle son yıllarda eski dönemimize ait olan Ergenekon, Oğuz Kağan, Türeyiş, Gılgamış gibi destanların bilim adamlarımız tarafından yakından incelenmesi iyi örneklerdir. Bu aynı zamanda yaşadığımız coğrafyada hala eski destancılık geleneklerinin yaşatıldığını ve eski destanların insanların hayatından kopmamış olduğunu da göstermektedir”.⁵⁹

Birinci dönem için Oğuz Kağan Destanı, ikinci dönem için Korkut Ata (Dede Korkut) Hikâyeleri ve Göroğlu Destanı üçüncü dönem içinse Divan-ı Lügat’ıt-Türk örnek olarak verilmektedir.⁶⁰ Bu üç dönem Modern Türk Dilleri’nin hemen hepsinde ortakdır. Bugünkü Türkmen Edebiyatı’nın diğer Türk edebiyatlarından ayrıldığı dönem Türkmen yazar Annaguli Nurmemmet’in dördüncü dönem olarak adlandırdığı dönemdir ve bu dönemin en önemli ismi Mahtumkulu’dur.

Türkmen Klasik edebiyatı on sekizinci asırda Mahtumkulu ile başlar. Türkmence’nin gelişmesinde 1733-1783 yılları arasında yaşayan Mahtumkulu’nun önemli rolü vardır. Cengiz Aytmatov’un ifadesi ile: “On sekizinci yüzyıl, Türkistan’da Mahtumkulu şiiirlerinin yüzyılıdır. O uluslararası şiiir dünyasında hak ettiği yeri almış, şiiirle konuşan düşünürdür.”

Onsekizinci yüzyılın ünlü Türkmen şairi Mahtumkulu Firaki ya da Magtımgulu Dövletmammet Molla Oğlu⁶¹, 1773’te Türkmenistan’daki Etrek nehri boyunda yer alan Hacı Kavuşan köyünde dünyaya gelmiştir. Türkmenlerin Göklen boyunun Gerkez kolundandır

Babası onyedinci yüzyılın önemli âlim ve edibî Devlet Mehmet Azadi’dır. “Vaaz-ı Azad”, “Hikayet-i Cabir Ensar”, “Münacat” adlı ünlü mesnevileri bulunmaktadır. Mahtumkulu’nun şiiir anlayışının aksine şiiirlerinde Çağatayca’nın etkisi görülür.

Gençliğini Hacı Kavuşan köyünde ve Etrek nehri boyunda geçiren şair Mahtumkulu, ilk eğitimini köyünde alır. Dönemin önemli âlimlerinden birisi olan babasının etkisiyle Lebab’ta bulunan “İdris Baba” medresesinde devam eder. Bundan sonra Buhara’daki Göğeltaş medresesinde eğitim görür. Şair, yüksek eğitimini

⁵⁹ Salim Çonoğlu, “Türkmen Edebiyatı: Onsekizinci Yüzyıldan Bağımsızlık Dönemine”, *Hacettepe Üniversitesi-Türkiyat Araştırmaları*, Ankara, 2011, XV., 335-336 - Sapar Bayliyev, *Türkmen Diliniñ Tarihi Grammatikası*, Aşkabat, 1992 8 vd.- A., Gurbanov, N. Kürreyev, *Türkmen Diliniñ Grammatikası*, Aşkabat, 1959, 20 vd.

⁶⁰ Salim Çonoğlu, “a.g.m.” 333-348.

⁶¹ Berdi Sarıyev, “Mahtumkulu’nun Bazı Şiiirlerinin Yorumları”, *Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi-Mahkulu Özel Sayısı*, Ankara, Nisan 1998, XVIII., 36

döneminin üniversitesi kabul edilebileceğimiz Hive'deki “Şirgazi”⁶² medresesinde görür. Bu medresede yatılı olarak tam üç yıl eğitim alır. Bu hakkında şairin kendi şöyle der:

**“Mekân eyleyip, üç yıl yedim tuzunu,
Gider oldum, hoşça kal, güzel Şirgazi!
Geçirdim kışı, bahar ve yazını,
Gider oldum, hoşça kal, güzel Şirgazi!”**⁶³

Türkistanı bir derviş gibi dolaşan ve Mahtumkulu hakkında ilk araştırmayı yaparak 1879'da ‘Alman Doğu Vakfı’ dergisinin 33. sayısında yazdığı makalede yayımlayan, eğitimine dair “Gerçekten de tam teşekkülü bir mektep eğitimi, Mahtumkulu'nun eserlerinde gözükmemektedir, onun tahsil görmüş insan olduğu ise söz konusu olamaz” diyen Macar Türkiyatçı Wambery'nin iddiasının⁶⁴ aksine Arapça, Farsça ve Çağatayca öğrenmiştir. Nizami, Sadi, Fuzuli, Nevayi, Ahmet Yesevi, Hacıbektaş Veli gibi önemli isimleri okumuş ve onlardan özellikle Ahmet Yesevi'den etkilenmiştir.

**“Biz çaresiz ümmetin,
Ümmeti Muhammed'in,
Hürmetine Ahmed'in
Günahımı güzeşt eyle!”**

**“Çektiğimdir özlem, hasret,
Bu ne hadis, bu ne ümmet,
Türkistan'da Hoca Ahmed,
Onun adı yitip gidecek”**

**“Hacı Bektaş, Abdulkadir,
Hoca Ahmet, imam Riza'dır,
Feridun bir evliyadır,
Hepsinden himmet isterim**

⁶² Berdi Sarıyev, “a.g.m.” 37.

⁶³ <http://www.turkmenhost.com/documents/Berdi/Mahturk1.htm>, Erişim tarihi: 10 Aralık 2012.

⁶⁴ Nuraliyev Durdımuhammet, “Macar Şark Şinasi Wambery ve Mahtumkulu”, *Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi-Mahtumkulu Özel Sayısı*, 1998, XVIII, 54-62.

Mahtumkulu, bütün şiirlerinin, eserlerinin konusunu halkının gerçek hayatından almıştır. Şair kendi şiirlerinde halkın isteği, arzusu, derdi, tasası, mutluluğu, ayrılık, gurbet gibi konulara kapsamlı yer ayırmıştır. Güçlenen bir Türkmen birliğini kendi çıkarlarına uygun görmeyen İran Şahı Nadir Şah ve Hive Hanı Ebul Gazi Bahadır Han, sık sık Türkmenlere saldırmış ve bu saldırılar neticesinde Türkmenler önemli kayıplar vermiştir.

**Dileğim dus eyle güzel Allahım,
Ergsin boldu gitti kızıl basımız.⁶⁵**

ve

**Dağdan asıp kızılbasın ordası,
Güzel ilim virân kıldı neyleyin.⁶⁶**

gibi dizeler bu acıların Türkmenlerde ve onların dili olan Mahtumkulu'nda nasıl yankı bıraktığının kanıtıdır.

Ayrıca, vatanseverlik, kahramanlık gibi konuları işlemiş,⁶⁷ Türkmen mertliğini ortaya koymuş, milli Türkmen gururunu aşılama çabışmıştır. Onsekizinci yüzyılda “Türkmen”in nasıl olması gerektiğini bütün ayrıntılarıyla kendi şiirlerinde şekillendirmiştir.

Türkmen boyları arasındaki çekişmelerin bitmesi için de büyük çaba göstermiş, “*Teke, Yomut, Göklen, Yazır, Alili, Bir devlete hizmet etsek beşimiz*” diyen şair Türkmen birliğinin, beraberliğinin temeli atarak, halkını ona davet etmiştir.

Firakî mahlasını almasında, önce anne babasını, sonra kardelerini ve en son iki çocuğunu kaybetmesinin; köyünden, dostlarından ve sevgilisinden ayrılmak zorunda kalmasının etkisi olmuştur.

⁶⁵ Himmet Biray, *Mahtumkulu Divanı*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1992, 192.

⁶⁶ Himmet Biray, *a.g.e.*, 239.

⁶⁷ Mirat Çariyev, “Halk Edebiyatı ve Mahtumkulu”, (çev. Serdar Tanrıkuşiyev – Şöhrat Meredov) *Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi-Mahtumkulu Özel Sayısı*, 1998, XVIII, 64.

**“Mahtumkulu, çeksen derdi, düğünden,
Ası olma, şikat etme bu günden,
Bu ölmek, ayrılmak kalmış önceden
Peder bize miras bırakmış bu derdi”**

Türkmenler Mahtumkulu'ya “**Haktan içen Şair**” deyimini kullanırlar. Çünkü Mahtumkulu'da halk şiiri geleneğinde görülen bade içme motifi yer almaktadır. Mahtumkulu badeler içmiş, öğrendiklerini, bildiklerini, gördüklerini söyleme ruhsatı almış bir şairdir.⁶⁸

Mahtumkulu, sadece şair olmayıp aynı zamanda bir düşünür ve mutasavvıftır.⁶⁹ Kendi boyunun ağzını yazı dili seviyesine yükselten büyük bir söz ustasıdır. Bütün bu özelliklerinden dolayı, yeni dönemde yaşamış bir Türkmen şairi onun için;

**“Halkın öçmez cırağı
Ulu ussat Pırağı”**

demiştir. Gerçekten de onun şiirleri, kendi geleneklerini tam olarak yaşayamadıkları zamanlarda ve daraldıkları kısıtlı mekânlarda Türkmenler için geniş dünyalara açılan aydınlık bir pencere; bir çıkış yolu olmuştur.⁷⁰

Wambery'nin Mahtumkulu hakkında yaptığı çalışmayı değerlendiren Nuraliyev Durdımuhammet onun bu mana yönünün Wambery'nin temas kurup Mahtumkulu hakkında bilgi aldığı köylülerden kaynaklandığını ancak onun asla bir sufi olmadığı belirtir.⁷¹

“**Bu Dünya**” adlı eserinde Mahtumkulu XVIII yüzyıla ait dünya haritasını kendi şiirleriyle çizmiştir. Üstelik şairin şiirsel coğrafyası ilk önce doğum yeri olan Etrek'ten başlar, daha sonra 1. Rumustan (Anadolu); 2. Hindistan; 3. Türkistan; 4. Horezm; 5. Hive; 6. Horasan; 7. Yemen; 6. Bulgar (Bulgaristan); 8. Yunan (Gresiya); 8. Irak; 9. Afganistan; 10. Mısır; 11. Şam (Suriye); 12. Ferenk (Fransa); 13. İran; 14. Kengan (Palestina); 15. Dehistan; 16. Azerbaycan; 17. Kazakistan; 18. Kırgızistan; 19. Özbekistan; 20. Dagistan; 21. Zeñgistan (Afrika); 22. Çin-Maçın; 23. Mekke; 24. Medine;

⁶⁸ <http://www.turkmenhost.com/documents/Berdi/Mahturk1.htm> Erişim tarihi: 10 Aralık 2012.

⁶⁹ Berdi Sariyev, a.g.m. 34 – 53.

⁷⁰ <http://www.turkmenhost.com/documents/Yaprak/16/53-54.htm> Erişim tarihi: 10 Aralık 2012.

⁷¹ Nuraliyev Durdımuhammet, a.g.m. – Ancak Berdi Sariyev'in, Mahtumkulu'nun “Yaşıl Zümrret” şiiri ve “Gögün Katları”nı karşılaştırdığı makalesinden bu iddianın tam karşısı bir durum ortaya çıkmaktadır. Berdi Sariyev, “a.g.m.” 37

25.Halep (Suriye); 26. Habeş (Etiyopya) ... gibi ülkelerin coğrafi isimlerini-de kendi içeriğine alır.

Mahtumkulu'nun şiirsel coğrafyasında Türkiye'nin Kayseri, Erzurum, Kars gibi şehirleri de yer almaktadır.⁷² En büyük arzularından biri olan Anadolu'yu göremeden 1793'te⁷³ vefat etmiştir.

“Türkmenler bugün de Mahtumkulu'nun şiirlerini kendi döneminin bir anayasası gibi kabul etmektedirler. Türkmen halkının milli varlığını, gelenek göreneklerini, hoşgörüsünü, insani değerlerini halk dilinde şiirsel bir şekilde ortaya koyan Mahtumkulu'nun adı Türkmenler için bir kutsal addır. Bundan dolayıdır ki, kendi döneminde Mahtumkulu'nun isteği olan bağımsızlığımıza kavuştuktan sonra, yani bugün Türkmen Devlet üniversitemizde, Türkmen Dili ve Edebiyatı Araştırma Enstitüsümüzde, Türkmen Devlet Uluslararası Ödülümüzde ve Türkmen Milli Takviminin beşinci ayının adında ve onun doğduğu ilçede büyük şairimiz ve düşünürümüzün adını yaşatmaktan gurur duyuyoruz.”⁷⁴

Yaşadığı devrin oldukça münevver ve düşünceli bir şahsiyeti olan Mahtumkulu, şiirlerini Türk, Arap ve Fars dilleriyle yazılmış kaynakları inceleyerek meydana getirmiştir. Kendisinden sonra yaşayan Seydî, Zelili, Molla-nepes, Mataci ve Talibi gibi Türkmen şairlerine tesir etmiştir. Onun güçlü şiiri, sadece Türkmen şairlerine tesir etmemiş; Karakalpak şairleri de etkilemiş ve Türkmence söylediği şiirler Karakalpaklar arasında yayılmış ve Karakalpaklar Mahtumkulunu kendi şairleri olarak kabul etmişlerdir.

Halk edebiyatı motiflerini eserlerinde kullanarak sadece edebi yönleriyle değil Türkmenlerin bağımsızlıkları için bizzat savaflara katılmalarıyla da şöhrete ulaşan Seydî, Zelili ve Kemine gibi şâirler, bu edebiyatın önde gelen şahsiyetleridir. Eserlerini edebi bir dil kullanarak veren Devlet Nemmet Âzâdî ile Durdı Gılıç, Molla Murat, Bayram Şahr, Molla Nepes, Molla Zelilî Türkmen edebiyatını zenginleştiren eserler vücuda getirmişlerdir.

1.5. MODERN TÜRKMEN EDEBİYATI

XX. asra gelince Türkmen edebiyatının hızlı bir gelişme gösterdiği gözlenir. 1920'li yıllarda, Türkmen klâsik şairleri Mahtumkulu, Seydî ve Zelilî'nin eserlerinden örnekler neşredilerek genç nesillere yeni bir ruh verilmeye çalışılır.1920'lerin sonlarında Arap

⁷² <http://www.turkmenhost.com/documents/Berdi/Mahturk1.htm> Erişim tarihi:11 Aralık 2012.

⁷³ Zeki Velidî Togan, “Divan Mahtumkulu”, *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, 1928, 473.

⁷⁴ <http://www.turkmenhost.com/documents/Berdi/Mahturk1.htm> Erişim tarihi: 10 Aralık 2012.

asıllı alfabe bırakılır ve onun yerine Latin asıllı alfabe kabul edilir. 1930'dan sonra Türkmen edebiyatı, dil devrimi yapan diğer milletlerde olduğu gibi dilde sık sık değişiklikler yapar ve aydınlar arasında uzun süreli tartışmalar yaşanır. Bu tartışmalardan en önemlisi gerek günlük hayatta ve gerekse terminolojide ihtiyaç duyulan kelimelerle ilgili yapılan tartışmalardır. Rus istilasına karşı çıkan ve ihtiyaç duyulan kelimelerin Rusça yerine Türkiye ya da Azerbaycan Türkçesinden alınması gerektiğine inanan vatanperver aydınlara, biraz da güçlenen Türkmenistan Sosyalist Partisi etkisiyle Rus yanlısı bir aydınlanma anlayışı takip eden edebiyatçılar karşı çıkar. 1940 'lı yılların sonuna doğru okullara Rusça derslerinin konması üzerine Rusçanın etkisi ve gücü artar.

İkinci Dünya Savaşına Türkmen edebiyatçılarının önemli bir kısmı katılır ve bu Türkmenlerin geleceğine önemli bir darbe vurur. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkmen edebiyatının şiir kolunda kahramanlık ve vatan sevgisi sıklıkla işlenir. Klasik Türkmen şiirinin temsilcileri olan Mahtumkulu, Seydi, Zelili, Mollanepes ve Kemine gibi şairlerin eserlerinden de faydalanarak yeni şiirler yazarlar. Belirli bir mana zenginliğine de sahip olan bu şiirler, yer yer evrensel özellikler gösterirler. İkinci Dünya Savaşı'nın cephelerinde bulunan şair ve yazarlar, savaşı eserlerinde sanatlı olarak anlatmışlardır.⁷⁵

Ayrıca “ilk edebi ürünlerini şiir sahasında veren Berdi Kerbabaev, Kör Molla, Garaca Burunov, Kuliev sonraları batılı edebi türlerin Türkmen edebiyatına girmesiyle bu sahada da eserler vererek modern Türkmen edebiyatının temellerini atmışlardır. Bunun yanında Araz Muhammed Şâirî, Ata Atacanov, Abdullah Ahengerî, Seydi, Bağşî gibi şâirler çağdaş Türkmen edebiyatına, sözlü edebiyat motiflerini de kullanarak yeni eserler kazandırmışlardır”.⁷⁶

1.6. SEYİTNAZAR SEYDÎ'NİN HAYATI VE TÜRKMEN EDEBİYATI İÇİNDEKİ YERİ

Seydi, onsekizinci asır sonları ile on dokuzuncu asır başlarında yaşamış Türkmen edebiyatının Shakespeare'i sayılabilecek Mahtumkulu'nun; dil, kültür ve edebiyat, anlayışının sıkı bir takipçisidir. Sadece söyledikleri ve yazdıklarıyla değil, yaptıklarıyla da Türkmenlerin bir millet olarak hür ve bağımsız olması için çaba sarfetmiştir. Seyitnazar Seydi şiirlerinin vatanseverlik ruhu, savaşçılık, cesaret ile

⁷⁵ Mehmet Kara, “Türkmen Edebiyatı”, *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara,1998, 159-170.

⁷⁶ Özcan Tabaklar, *Türkmencenin Morfolojisi*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul,1994.

Türkmen edebiyatının tarihinde kendine has bir sayfa açmış olan bir usta şairdir. Onun şiirleri halkının bağımsızlık ve hür yaşamak uğruna yapılan savaşların şairane yazısıdır. Halkının dertleri ile dertlenen Seyitnazar Seydî dış ve iç düşmanlara karşı mücadelede halka manevi güç vermek için şiirler yazmakla yetinmemiş, cesur yiğitleri etrafına toplayıp, milletin hürriyeti için savaşlara katılan gerçek bir vatanperverdir.

Askerî geçiş güzergâhlarının uzağında kaldığı için Mangışlak'ta güven içinde yaşayan Salır, Alili ve Ersarı Türkmenleri, komşu olan Teke, Yomut ve Sarık Türkmenleriyle birlikte, on yedinci asrın sonlarında, on sekizinci asrın başlarında daha sonra Ruslara karşı çok büyük bir zafer kazanacakları adeta bir kale hükmünde olan Köpet Dağı'nın eteklerine doğru gelirler. Seydî, bu göçten yaklaşık yarım asır sonra dünyaya gelmiştir.

Seydî'nin doğum tarihi net değildir. 1760, 1768⁷⁷ ya da 1775⁷⁸ yılında doğduğu ile ilgili üç farklı görüş vardır. Ayrıca halk arasında dolaşan bilgilerden hareketle Seydî'nin hicrî 1183'te (miladi 1769) doğduğu da ifade edilmektedir.⁷⁹ Bu görüşler arasından var olan bilgilerle örtüşen görüş, doğum yılını 1760⁸⁰ olarak kabul eden görüştür. Seydî, Türkmenistan'ın Çerçev (şiirlerinde Lebab ya da Amuderya olarak geçer.) vilayetinin Garabekevil ilçesinin Lamba (Lamma) köyünde doğmuştur. Dünyaya geldiği yer bugün onun adıyla anılmaktadır.⁸¹ Şair Türkmenlerin Ersarı boyuna mensuptur.

1797'de "Sultan Sencer" bendini yıkarak aralarında Ersarı boyununda olduğu Türkmenleri egemenliği altına alan Buhara Emiri Şah Murat öldükten sonra oğlu Mir Haydar başa geçmiş ve Türkmenlere ağır vergiler yüklemiştir. Adı geçen baba-oğul otuzlu yaşlarını yaşayan Seydî'nin şiirlerine konu olmuş yer yer Seydî onları "[14/07] Cebîr gördük Mirhaydar yer yuydandan" diyerek beddua ile anmıştır.

Ersarı Türkmenleri Sultan Niyaz önderliğinde özellikle kendilerine mali olarak işkence eden Buhara Hanlığına savaş açarlar. Seydî bu dönemde orduda milis komutanı olarak görev alır ve şiirleri ile Ersarı boyunu yüreklendirir. Bunun en iyi örneği "Ersarının Yiğitler" şiiridir.⁸² Sultan Niyaz komutasında savaşan Seydî bir müddet sonra onun da zâlim olduğunu düşünerek "[14/11] Bize Sultan Niyazın bekligi besdür" demiş ve

⁷⁷ Gurbandurdı Geldiev- Fikret Türkmen, *Türkmen Şiir Antolojisi*, Ankara, 1995, 489.

⁷⁸ Gurbandurdı Geldiev- Fikret Türkmen *a.g.e.*

⁷⁹ Kul Muhammedof, *a.g.e.*, 7.

⁸⁰ Gurbandurdı Geldiev- Fikret Türkmen *a.g.e.*

⁸¹ http://www.loadtr.com/322359-t%C3%BCrkmenistan_haritas%C4%B1_turkmenistan.htm Erişim tarihi 15.12.2012.

⁸² Gurbandurdı Geldiev- Fikret Türkmen, *a.g.e.* - Kul Muhammedof, *a.g.e.*, 8.

uygulamalarına karşı çıkmıştır.

Buhara Emiri İşan 1808’de Türkmen boylarının başında olanları kendi tarafına çekerek muhaliflerine ağır bir yenilgi yaşatmıştır. Türkmenler Afganistan ve Hive kaçmak zorunda kalmışlardır. Seydî de Hive’ye kačanlar arasında bulunmaktadır. Dostu Zelilî onu davet edince Arkaç’a gidip Göklen Türkmenleriyle birlikte yaşamaya başlamıştır. Ancak 1816’da Hive Hanı Muhammed Rahim Han, Göklen boyuna savaş ilan edip Zelilî’yi esir alınca Seydî arkadaşını kurtarmak için şiirler yazmıştır. 1823-1824 yıllarda Lebap boylarında oturan halk mülteci olarak Merve sığınır. Halkın oturduğu yerleri bırakmasına, bir taraftan Mirhaydarın sonu gelmeyen vergileri ve halka zulmetmesi, diğer taraftan Hive Hanı Muhammetrahimin vaatleri sebep olur. Hive Hanı eđer Lebap Türkmenleri Merve göç ederlerse, toprak ve su vereceğini, rahat yaşamaları için şartlar oluşturacağını söyler. Hanın bu sözleri üzerine, Mirhaydarın zulmünden bıkan Lebap Türkmenlerini hareketlendirir ve göç başlar. Göç hareketini onaylayan, onu idare eden idarecilerden birisi de Seyitnazar Seydîdir. O bu göçle ilgili “Lebap, hoř indi” şiirinde; “Sakar ili ile Ersarı olup, biz gitdik sen kaldın, Lebap, hoř indi.” demektedir.⁸³

Lebap Türkmenlerini göç ettirmekle Buhara Emirinin gücünü azaltmayı planlayan Muhammetrahim Han gelenlere Sultanbendi’ni (baraj) tekrar yapmalarını, böylelikle toprak ve suya kavuşabileceklerini ifade eder. Zaten türlü sıkıntılar yaşayan halk barajı inşa edemez ve eskisinden daha kötü duruma düşer. Bu durum Seydî’ye çok ağır gelir. Halkını temsilen Hive Hanına gider ve bir manzume ile halkın halini arz eder. şiirde günlük hayatı çevirmek için toprağın, suyun gerektiğini, Merve göç eden insanların bir cevap beklediğini, eğer bir çözüml bulunarak Mervdeki hayat iyileştirilmezse, halkın geri Lebap’a göç etme meylinin de olduğunu izah eder.

“Sizden acil bir cevap lazım şimdi,
Ya Merv olsa abat, ya geri Lebap şimdi,
Bir çare bulun bize,
Biçâre olup geldik.”

1825 yılında Hive Hanı Muhammetrahim Han vefat edince yerine oğlu Allaguli Han tahta çıkar ve o da babasının Lebap Türkmenlerine verdiği vaatleri yerine getirmez.

⁸³ Yusuf AZMUN, "Türkmen Halk Edebiyatı Hakkında", *Reşid Rahmeti Arat İçin*, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü yay. XIX. Ankara, 1966, 32-83.

Bu durumu komutan şair:

“Ey ağalar, arman ile dürlü devrandan ayrıldık,
İl olup Rahim Han ile Haydar Sultandan ayrıldık.”

dizelerinde dile getirir. Sonuç olarak, Merve göç eden Ersarı ve Sakar Türkmenlerinin büyük çoğunluğu 1827 yılında Lebapa dönerler.

Bu olaydan hemen sonra İran Şahı Ahmet Ali Mirza büyük bir ordu ile Türkmenlere saldırmış, onları yenmiş ve aralarında Seydî'nin de olduğu birçok Türkmeni esir almıştır. Seydî'nin son şiirlerinden biri bu olayın onda bıraktığı derin izlerle yazılmıştır.⁸⁴

XIX. asırda Türkistan'da bütün Türk boyları Türk kabilelerini kendi egemenlikleri altında birleştirmeye çalışırken hep birbirleriyle mücadele ediyorlardı. Bu dönemde Hive Emiri Mehmed Rahim, Fergana Beyi Ömer, Buhara emiri de Mir Haydar'dı. Mehmet Rahim Siriderya'dan Astarabad ve Murgap'a kadar olan bütün toprakları almaya çalışmıştır.⁸⁵ Seydî şiirlerinde tüm bu tarihi olay ve kişilerden bahsetmektedir.

Seydî'nin gençlik yılları Amuderya nehrinin kıyısında geçmiştir. Köy ilkokulunu bitirdikten sonra Medrese eğitimi almıştır. Halk arasında bu eğitimi Buhara'da ya da Hive'de aldığı ifade edilmektedir. Ama şairin gençlik yıllarında Hiva şehrinde de olduğu, ihtimal, medrese tahsili için o şehirde yaşadığını: “Ey Yâri – Horezmi” şiirinin bütünsel anlamı, özellikle:

“Ey Yâri-Horezmi,
Birkaç beyit bizden ola miras,
Ben münasip şakirdim,
Olun size bana üstad,
Hiç olmayalım düşman”

gibi satırları gösteriyor. Ayrıca “Ersarının Yiğitleri” adlı şiirinde Ersarı yiğitlerinin okur-

⁸⁴ Kul Muhammedof, *a.g.e.*, 8.

⁸⁵ Melek Erdem, “Seyitnazar Seydi”, [<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1613/17372.pdf>] Erişim tarihi: 11 Kasım 2012.

yazar olduğu belirtilmektedir.⁸⁶ Ayrıca öğretmenlik yaptığı da bilinmektedir. Şairin murabbalar, muhammesler, gazeller yazması; halk edebiyatını, kendisinden önce yaşamış olan Türkmen şairlerinin şiirlerini, Fuzulî, Nevaî gibi şarkın söz üstadlarının eserlerini öğrenip, onların edebi yönlerinin etkisi altında kaldığına şahitlik ediyor.

Şair medrese eğitimini almış olmasına rağmen dinî-tasavvufî şiirler yazmamış, halk edebiyatının âşık tarzını benimsemiştir. Koçaklamalar, güzellemele ve taşlamalar yazmıştır. Buhara ve İrandaki edebî çevreleri bildiği ve o tarz şiirler yazdığı da incelenen metnin giriş kısmında ifade edilmektedir.

Seyitnazar, anne ve babasının taktığı isimdir. Şair de kendi çocuklarına kendi ismine benzer isimler verir. Büyük oğluna Beğnazar, küçük oğluna ise Sahipnazar der. Ailedeki çocuk isim benzerliği Türkmenlere ait bir gelenektir ve Seydî de buna uymuştur. Beğnazar ve Sahipnazar, daha küçükken ölmüşlerdir. Şair onlar için mersiyeler yazmıştır. “Beğnazarım” mersiyesinde oğlunun öldüğü zamanlar şairin kırk sekiz yaşında olduğu, Beğnazarın da gözlerinin gördüğü ilk oğlu olduğu ifade edilmektedir.

“Gider hayat emsalin, hicran derdine sahip,
Ta ölünceye benim işlerimi zora sokup,
İki eksi eli yaşımda çok şeyi sineye çekip,
Ağlatdı gitdi tüm, milleti,
Yüreğim, tek direğim, gereğim Beğnazarım.”

“Ta ölünceye kadar benim işlerimi zora sokup” mısrası şairin Beğnazardan başka oğlunun olmadığını, elliye yaklaşan yaşdan sonra bir oğula gözlerinin görüp-görmeyeceğinin zor olduğunu düşündüğünü gösteriyor. Eğer, Beğnazarın vefat ettiği yıllarda Sahipnazar hayattta olsaydı o zaman böyle umutsuz satırları dile almazdı. Çünkü Türkmenler Bir oğlu hayatta olsa “Birim var- binim var” anlayışındadırlar. O zamanlarda Beğnazarın tek oğlu olduğuna şairin “Beğnazarım” şiiri referans olup, satırlarda tekrarlanan “Yüreğim, tek direğim, gereğim- Beğnazarım” satırının “tek direğim” sözü de tasdik ediyor.⁸⁷

Şairin elli yaşlarında Sahipnazar adını verdiği oğlu oluyor. Ama o da çok geçmeden vefat ediyor. Bu ayrılık hakkında o “Zülalımdan” isimli beşlemesini

⁸⁶Gurbandurdı Geldiev-Fikret Türkmen , *a.g.e.*, 516-517.

⁸⁷ Seyitnazar Seydî, “Goşgular”, Türkmen devlet neşriyat gullugy, Aşgabat, 2011.

yazmıştır. Şair bu mersiyesinde:

“Ecel bizi ayırdı, güzel nevrüz zamanımda,
Arkanda susuz dudak kaldım,
Lebi şirin zülalımdan,
Bu gözlerim olmadı nurlu
Yeni doğan hilalimden”

diyerek oğlunun henüz çocuk denilecek yaşta vefat ettiğini ifade etmiştir.

Melek Erdem “Seyitnazar Seydî” başlıklı makalesinde şairin “Goşa Pudağım” adlı manzumesinden hareketle onun ilk eşinin adının Hatice olduğunu Hatice’den iki oğlu olduğunu Mirhasan ve Mirhaydar adını verdiği çocukları henüz 9 ve 7 yaşında iken anneleri Hatice’nin öldüğü, hasta olan çocuklarına bakması için ikinci kez evlendiği ifade edilmektedir. Ayrıca babasının Habib Hoca, annesinin Gövherşat olduğu, Orazbağt, Garrı ve Orazbibi adlı üç kız ve Meti (Mehdi) adlı bir erkek kardeşi olduğu belirtilmektedir.

Şair öldüğünde son eşinden olan ve adı “Kısmatım” manzumesinde de geçen Muhammed Kılıç adlı bir oğlu daha vardır.⁸⁸

Şair, Seyit isminden Seydî kelimesini türetip, onu mahlas olarak kullanmıştır. Şairin mahlası isminin önüne geçmiş, toplumsal ilişkilerinde de, komutanlık döneminde de meşhur olmuştur: Şair Seydî, âşık Seydî, komutan Seydî olarak ünlenmiştir. Türkmenistan’da "Seydî" mahlaslı iki şair bilinmektedir. Bunlar "Seyitnazar Seydî" ve "Seydüla Seydî"dir. Bazı bilim adamları bu iki şairi tek bir şair olarak ele almışlardır. Fakat A. Meredov’un ve G. Geldiyev’in araştırmaları neticesinde Seydî lakaplı iki şairin olduğu ortaya çıkarılmıştır.⁸⁹

Seyitnazar Seydî’nin sanatında vatani korumak, yiğitleri savaşa yüreklendirmek, mertlik önemli bir yer tutar. İşlediği konular yaşadığı olaylara ve tarihî olaylara dayanır. Hz. Ali vasıflarıyla sık sık şair tarafından işlenir. Seydî’nin bu edebiyat anlayışı yaşadığı tarihin ve dönemin kültürünün öğrenilmesini sağlamıştır. Seyitnazar. Seydî’nin "Görülün İndi" şiiri 1801-1802 yılındaki Ersari savaşı hakkında bilgi verir. Buhara Emiri Şah Murat öldükten sonra yerine oğlu Mir Haydar 1800 yılında tahta çıkar. Amuderya kıyısındaki Türkmenlere zulüm eden Şah Murattan sonra halk yeni emirden çok şeyler bekler. Fakat

⁸⁸ Derleyen Kul Muhammedof, *a.g.e.*, 9-45.

⁸⁹ Gurbandurdı Geldiyev-Fikret Türkmen *a.g.e.*, 489.

değişen hiçbir şey olmaz. Tersine oğul babasından daha zalim çıkar. Bunun üzerine şair halkı isyana çağırır ve bu isyan iki yıl sürer.

Doğum tarihi ile ilgili ihtilaf bulunan Seydî'nin ölüm tarihi ve biçimi de net değildir. İran Şahı Ahmet Ali Mirza'nın bir baskını sonucu esir alındığı ve esaret altında öldüğü, esir alındıktan sonra herkes tarafından ölü zannedilirken evine döndüğü, "Kısmatım" adlı son şiirlerinden birini yazarak onu bırakıp kaçan silah arkadaşlarına sitem ettiği, yaklaşık altı yıl sonra evinde öldüğüne dair bilgiler vardır.⁹⁰ Başka bir rivayete göre ise Kürtlerle yaptığı bir savaşta esir düştüğü, işkence gördüğü ve hapisanede öldüğü yönündedir.⁹¹ Ancak "Kısmatım"⁹² manzumesi onun sevdikleri arasında hastalandıktan sonra onlara veda ederek öldüğü fikrini güçlendirmektedir. Ölüm yılı olarak 1831⁹³ ya da 1836⁹⁴ geçer

Şair, genellikle tarih, kültür, kahramanlık, vatan sevgisi, birlik-beraberlik, aşk, sevgi, vefa, dostluk-arkadaşlık konulu şiirler söyler. Vatan uğruna savaşmak için Türkmenleri yüreklendirmeye çalışır. Halkının gündelik dertleriyle dertlenmiştir. Hz. Ali, halk hikâyeleri, İran mitolojisi de eserlerinde görülür. İlk eşi Hatice'ye hitaben yazdığı şiirlerin yanı sıra, günümüzde bir halk aydını olarak da çalınıp söylenen çağdır. Bu Çağlar şiirinde de düşmanımla mücadele ederken de aşk ateşiyle yandığından söz eder.⁹⁵

Mahdumkulu'nun izinde Türkmen Dilini bir kültür ve edebiyat dili haline getirmek için çaba sarfeden Seydî tıpkı Yunus gibi medrese eğitimi aldığı halde halkın istifade edebileceği bir edebiyat anlayışı benimsemiştir. Onun bu kadar çok tanınmasında ve Sovyet Rusya döneminde uzunca bir müddet yasaklı olmasında, takip ettiği bu dil ve edebiyat anlayışının etkisi büyüktür.

Şairin şiir kitabı 1926, 1940, 1955, 1959, 1976, 1977 yıllarında neşr edildi. Şairin kendi el yazmaları bu güne kadar ele geçmemiştir. Ancak istinsah el yazmaları Türmenistan İlimler Akademisinin El Yazmaları Enstitüsünde saklanmaktadır.⁹⁶

⁹⁰ Yusuf Azmun, "Türkmen şairi Seydî (Seyitazar)". *Türk Kültürü*, Ankara, 1966, IV, 47-50 - Kul Muhammedof, *a.g.e.*, 45

⁹¹ Yusuf Azmun *a.g.e.*

⁹² Kul Muhammedof, *a.g.e.*, 9-45-46.

⁹³ Kul Muhammedof, *a.g.e.*, 9.

⁹⁴ Yusuf Azmun *a.g.e.*

⁹⁵ Melek Erdem, "Seyitnazar Seydi" <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1613/17372.pdf>.

⁹⁶ Gurbandurdı Geldiev-Fikret Türkmen, *a.g.e.*

1.7. GÖŞGİ

Türk lehçelerinde şiirlerin ayrı ayrı tür adları vardır. Bununla birlikte genel anlamda şiir için kullanılan farklı kelimeler de elbette bulunmaktadır. Bir edebiyat terimi olan bu kelimelerin bir kısmı Türkçe kökenlidir, bir kısmıysa başka dillerden alınmıştır. Türkmencedeki “göşgi” kelimesi de bunlardan biridir. Sözlük anlamı; şiir, koşuk, lirik şiirler, şiir halinde yazılmış eser, manzum eserdir.⁹⁷

Aslında Türkiye Türkçesindeki karşılığı olan Arapça alıntı “şiir” de bu lehçede “şığır” olarak epeyce kullanılmıştır. Ancak bu gün onun yerine “koşuk” ile aynı kökten gelen “göşgi” işletilmektedir. göş- fiili, “yan yana getirmek, eşleştirmek” anlamındadır. Sonuç olarak günümüz Türkmencesinde “şığır” yavaş yavaş arkaikleşirken “göşgi” yaygınlık kazanmıştır.

Harab Eder

Çaparman algır yeg idi

Ahır galla harab eder

Çıra yanmaz gök yüzine

Degse gülle harab eder

Barışsan merd bile barış

Na-mardlardan bitmez her iş

Neri uruş atı yarış

Uzak pelle harab eder

Almak için il gezer pır

Yıl yıldan nepsi güyç getir

Her yetenler “Sopy men” dir

Çırtı selle harab eder

Tebibiñ bolmasa duçar

Niçüñ şıpa tapar bimar

Çırtı kalıp bi-ihtiyar

Avı berib harab eder

⁹⁷ Talat Tekin, Mehmet Ölmez, *Türkmence-Türkçe Sözlük*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 18, Ankara, 1995.

Yağşınıñ bolmaz h rmeti

Yamanın artar kuvveti

Seydi dir şerigati

Niça molla harab eder

Türkmen Alfabeti

LÂTİN					
LÂTİN	KARŞILIĞI	LÂTİN	KARŞILIĞI	LÂTİN	KARŞILIĞI
A a	A a	J j	C c	R r	R r
B b	B b	Ž ž	J j	S s	S s
Ç ç	Ç ç	K k	K k	Ş ş	Ş ş
D d	D d	L l	L l	T t	T t
E e	E e	M m	M m	U u	U u
Ä ä	Ä ä	N n	N n	Ü ü	Ü ü
F f	F f	Ň Ň	Ň Ň	W w	V v
G g	G g (Ğ ğ)	O o	O o	Y y	I ı
H h	H h	Ö ö	Ö ö	Ý ý	Y y
I i	İ i	P p	P p	Z z	Z z

Transkripsiyon Alfabeti

ا	a, ā	ص	ş
ا	a, e, ı, i, u, ü	ض	ž, đ
ب	b, p	ط	ţ
پ	p	ظ	z
ت	t	ع	‘
ث	ṯ	غ	ğ
ج	c, ç	ف	f
چ	ç	ق	q
ح	h	ك	k, g, (ñ)
خ	h	ك	ñ
د	d	ل	l
ذ	z, d	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, u, ū, ü, o, ö
ژ	j	ه	h, a, e
س	s	لا	la, lā
ش	ş	ی	y, ı, i, ī
		ء	’

Bütün yer yüziniň yoksulları birleşiniz!

Seydī

Türkmen Edebiyātı
Türkmeniň Adlı Göşgıçilerinden
Seydiniň

Göşgıları

Tapı̄p toplāp yazuçı: ul Muammedof

Türkmenistān Devlet Neşriyātı
Peltertsy Aşabat

1926

SÖZ BAŞI

[05/01] İran, Tūran, Arabistan ve Hindistanda dürli
 [05/02] vağıtlarda, ve dürli yerlerde büyük büyük hükümetler
 [05/03] kıuran Türkmen milletiniñ 390'ıncı hicri ve 1112'inci
 [05/04] miladiden ta soñ zamanlara kadar her yerlerde hö-
 [05/05] -kümet ve hākimiyyet ellerinde bolan, bolsada hiç
 [05/06] vağıtda Türkmen dilini özlerine resmi hükümet
 [05/07] dili edip tutmān belki çöpyesine hükümet
 [05/08] dili edip Arap Pars dillerini işledenler ve
 [05/09] Türkmenler içinden yetişen bir niçe yazıçı edib
 [05/10] ve göşgiçılarda özleriniñ göşgi ve aydımlarını,
 [05/11] Parsi dilinde yazanlar.
 [05/12] munıñda bir niçe sebebi bolandır: 1 inci İslam
 [05/13] dini Türkmenler arasında yayrab oğransuñ,
 [05/14] Türkmen yigitleri Bağdaddaki Arab halipalarınıñ,
 [05/15] koşun hizmetlerinde bolıb, ulı bir orun tuta-
 [05/16] -ndırlar. Din hem Arabdan çıkıb dini kitablarda,
 [05/17] evvel Arap dilinde bolıb soñ zamanlarda köple-
 [05/18] -nçi Parsi diline terceme edildiginden, dini
 [05/19] taraptan Arab dili bilen Parsi dili, müselmä-
 [05/20] -nlar kaçında, iñ hōrmetli dil bolandır. Şunuñ
 [05/21] üçin Türkmen yazıcılarıda, koşgılarını ve
 [05/22] başka eserlerni Parsi dilde yazıbdırlar. Bu
 [06/01] birinci sebeb dini duyğı ve düşince yüzinden
 [06/02] gelib çıkan bir meseledir.
 [06/03] 2 inci sebebi ise: o zamanlarda Arabistan,
 [06/04] ve İranda İslam medeniyyetiniñ, iñ parlaq bir zama-
 [06/05] -nı bolmaq bile, İranda ilim ve maarib, ve başka
 [06/06] medeniyyet işleri köb taraqqi etmişdi.
 [06/07] Şu vağıtlarda, İranda hükümet süren, Saltuq
 [06/08] (Salcuq) Türkmenlerinden başlab ta soñ zamana kadar

[06/09] Türkmenler bolsalarda Parsi edebiyatını ve İran
[06/10] medeniyetiniň üstün gelmesi bile hükümetde Parsi
[06/11] dilini resmi devlet dili edib tutanlar, Türkmen
[06/12] yazıcıları ve göşgıçılarıda öz yazanlarını eser-
[06/13] -lerini, ve göşgılarını Parsi dili bile yazanlar.
[06/14] (Bu hal Türkmenlerden başga Türk uruğlarındada
[06/15] görilmekdedür!) Lakin 1148 inci hicri ve 1735 inci
[06/16] mart aylarında Türkmeniň Avşar uruğından bolan
[06/17] “Nadir” tarapından bir Türkmen hükümeti kuralan soň
[06/18] ahvali büsbütün başgaça görýeris. Şu günden
[06/19] başlab halis Türkmen dilinde yazılan kitaplar, ve sap
[06/20] Türkmen dilinde göşgılar göşan il göşgıçıları
[06/21] durab, az bir zamanda epesli Türkmen edebiyatı
[06/22] yüze çıkarıbdur. Amma yene az zamandan Türkmenler
[06/23] dört-beş koňşy hükümetleriň, kul astlarına dü-
[06/24] -şib, özleriň dil ve edebiyatlarını yüze çıkarmana,
[06/25] may ve baydal berilmen gelen bolsada, bugün halkı
[06/26] tutgınlık, ve yol berilmezlikler yok bolıb kızıl
[07/01] oktyabriň berdiği imişler neticesinde, öz milli
[07/02] cumhuriyyetini kuran Türkmen yoqsulları dayhanları
[07/03] üçin dil ve edebiyatını meydana çıkarmağa yol
[07/04] açılmışdur.
[07/05] Yoqarıda sap Türkmen dilinde göşgılar göşan,
[07/06] il göşgıçıları devrendigini aydıb geçdik, doğr-
[07/07] -ıdanda biz şol zamanlarda Türkmenler arasında yetişen:
[07/08] Azadi, Mahtımkulı, Mağrupi, Seydi, Zelili,
[07/09] Kemine, Nepes, Şeydayi, Zinhari, Talibi, Allahi ve
[07/10] başgalar kimin ulı ulı il göşgıçılarını görýeris.
[07/11] Biz ise şucağaz kitapçada, yoqarıda adı geçen
[07/12] göşgıçımız “Seydiniň” kom basıb güyedeşib yatan
[07/13] el yazma göşgılarını yığıb topla yazmaççı
[07/14] bolyarıs. Şunuň üçin göşgılarını yazmana girişme-

[07/15] -zden ilk, mezkûr goşgıçımızıñ, tercüme-i
 [07/16] halini kemligini durmuşınıda kısgaça yazıb ötmeni
 [07/17] minasib gördik.
 [07/18] “Seydi bir niçe yaş olılarıñ, didiklerine
 [07/19] ve hem öziniñ goşgılarından añlaşıldıǵına göre,
 [07/20] Türkmenistanıñ Çarcuy okruğundan, Qarabegvul
 [07/21] reyonundan bolıb on ikinci miçe hicriniñ (1183 üncü
 [07/22] çemelerinde) ahırlarında doğılandur.
 [07/23] 1216 ıncı hicri 1797 miladide, Murğap derya-
 [07/24] -sındaǵı Sultan Sancar bendini “Bendi Sultanı” yıqıb,
 [07/25] Kerki, Çarcuy, Marı ülkelerini haraba zara
 [07/26] döndiren, din adı bile her hile vağşılıklar eden,
 [08/01] Buğara Emiri “Şamurad” olıb, onıñ orunına oǵlı
 [08/02] “Haydar” töre, tahta otırıbdı yeñi ve yaş bolan
 [08/03] Emiriñ, özini tutıb, işlerini yola qoymazından
 [08/04] öñ, (şol vağıtlarda Emir Haydar bir yandan taht
 [08/05] üstünde dalaşan doğanları bilen oğraşıb, ikinci
 [08/06] yandan Buğaranı çözib neçä gezek talan Hive
 [08/07] Hanı il düzer han bile güreşiyerdi.) Pürsenden
 [08/08] paydalanıb Amı Derya boyunda oturan “Ärsarı”
 [08/09] Türkmenleri Sultan Niyaz Bege diyen bir adamıñ
 [08/10] başlıǵı bilen, Buğara hükümetine baş göterenler.
 [08/11] İne- şu vağıtlarda Türkmenleri öz haklarını
 [08/12] elde etmek için Buğara hükümetiniñ, zalimane idare-
 [08/13] -sine qarşu öziniñ il ruhına tesirli goşgı-
 [08/14] -ları bilen Türkmenleri şevklandırıp meydana
 [08/15] çıkan goşgıçı Seydini göreris.
 [08/16] Seydi bir yandan bir bölek қоşuna başlıқ bolıb,
 [08/17] uruşlarda ulı rol oynasa, ikinci yandan Türkmen-
 [06/18] -leriñ batarlıқ duyguların guzğadan goşgıları bile,
 [08/19] oları ğayrata getirib köplenci Buğara қоşuniñ
 [08/20] basılmasına sebep bolıyardı. 1227inci hicri ve

[08/21] 1808 inci miladi çemelerinde Buğara Emiri İşan
 [08/22] Hoca ve mollalar arkalı, Türkmen başlıklarını, para
 [08/23] rişvet bilen öz tarapına çekib, Sultan Niyaz basıla-
 [08/24] -ndan soñ, Türkmeniñ başlıkları bir niçesi Afğanistana,
 [08/25] ve bir niçeleri de Hıve kaçıbdurlar.
 [08/26] şu cümleden Seydide Buğara hükümetiniñ düşmanı
 [09/01] bolan Hıve Hanlığına kaçıbdur. Hıve dada öñib bilmen,
 [09/02] Hıvede bolanda, birbirleriniñ goşğı, ve aydımları
 [09/03] yüzinden gaybana tanış bolan Zeliliniñ çağırmağı bile,
 [09/04] Arkaçada Gökleñ içine gelib goşğıcı Zelili bile
 [09/05] kıyamatlık doğan okaşıb Arkaçada kalıbdur.
 [09/06] 1235 inci hicri – ve 1816 incı miladi
 [09/07] çemelerinde, Hıve Hanı Muhammed Raħım Han, Gökleñ
 [09/08] iliniñ üstine koyılıb talab, esir edib Hıve alıb
 [09/09] gidende Zelilide esir düşib Seydi niçükde bolsa
 [09/10] kütılıb kalan. şöylede bolsa Zelili bilen, goşğılar
 [09/11] arkalı ħal aħval bilişib duranlar.
 [09/12] 1245 inci hicri ve 1826 incı miladi çemele-
 [09/13] -rinde, İran hükümeti “Aħmed Ali Morza” diyen
 [09/14] adamıñ başlığıbla Türkmenleriñ üstine koşun iber-
 [09/15] -ib, arada bolan uruşda Türkmenler yeñilib Seydide
 [09/16] İranlılara esir düşib öldirilendür. Ölmezinden öñ
 [09/17] aydan kayğılı bir goşğısı meşhûrdur. Seydi Türkmen
 [09/18] gořğıcılarıniñ büyüklerinden bolıb, Türkmen goşğıları
 [09/19] usulinde, otazlı goşğılar yazdığından başga İnan
 [09/20] Buğaradağı Parsi gořğıcılarıniñ yosulundada goşğı-
 [09/21] -lar yazandur. Amma özi bağıtsız bir kişi bolıb
 [09/22] ömri kaçmak ve göçmekde ötib, iñ aħır dada esir
 [09/23] düşib yaman bir suretde öldirilendür. Ölende 62
 [09/24] yaşlarında bolıb izinde atası “Hıbib Hoca” anası
 [09/25] bile barabar diri bolıb, bir erkek doğanı “Oraz-
 [10/01] -bibi” atlı bir señlisi, “Hıtice” atlı ħatı sevd-

[10/02] -igi bir ayalı bilen, şol ayalından “Muhammed Kılıç” atlı
[10/03] bir oğlu kalmışdur.

[10/04] Kul Muhammedof

[10/05] Aşgabat Palteretski

[10/06] 15 Sintiyaber 1925

[11/01] **1. Harab eder**

[11/02] Çaparman algır yeg idi

[11/03] Aşır galla harab eder

[11/04] Çıra yanmaz gök yüzine

[11/05] Degse gülle harab eder

[11/06] Barışsan merd bile barış

[11/07] Na-mardlardan bitmez her iş

[11/08] Neri uruş atı yarış

[11/09] Uzak pelle harab eder

[11/10] Almağ üçin il gezer pir

[11/11] Yıl yıldan nepsi güyç getir

[11/12] Her yetenler “Sopy men” dir

[11/13] Kuru selle harab eder

[11/14] Tebibiñ bolmasa duçar

[11/15] Niçüñ şıpa tapar bimar

[11/16] Hasta kalıp bi-ihtiyar

[11/17] Avı berib harab eder

[12/01] Yağşınıñ bolmaz hörmeti

[12/02] Yamanın artar kuvveti

[12/03] Seydi dir şerigati

[12/04] Niçä molla harab eder

[12/05] 2 Başıña bir bela bolır

[12/06] Yigitlikde tevbe kılsañ

[12/07] Köp derdiñe deva bolır

[12/08] Yağşı bile oba bolsan

[12/09] İşiñ zevkı sepa bolır

[12/10] Yaman koñuş çapar kayta

[12/11] Yıkılsañda deper kayta

[12/12] Senden ayb tapar kayta

[12/13] Başıña bir bela bolır

[12/14] Göriñ eviñe uyuşanı

[12/15] Bir niçe ağız bu şanı

[12/16] Añır eyyamıñ nişanı

[12/17] Bed asıl kethüda bolır

[12/18] Seyl adıñ cümle caĤana

[12/19] Pahım adıñ yağşı yamana

[12/20] Koç yigit minse çamana

[12/21] Hoş edip müptela bolır

[13/01] Seydi sözler dilinden

[13/02] Abrayı bermez elinden

[13/03] Ĥayâsız kızlar gelinden

[13/04] Yıl yıldan bi-Ĥayâ bolır

[13/05] **3. Hoş İndi**

[13/06] Gider boldım indi uşbu vatandan

[13/07] Cebir gören iller ƙaldıñ hoş indi

[13/08] Hiç unutmam canım çıksa bu tenden

[13/09] Süyci sözlen diller ƙaldıñ hoş indi

[13/10] Kätmen urıb elem tartıb nan berdim

[13/11] Ara yolda cepa çekib can berdim

[13/12] Hıracıñ salgıdıñ uran kân berdim

[13/13] Cepalıca çiller ƙaldıñ hoş indi

[13/14] Küññürelı hovla gelen miħmanlar

[13/15] Ara yolda küydi cepalı canlar

[13/16] İli berbad etti niçe bi-sanlar

[13/17] Agzıñ açıb hovlılar ƙaldıñ hoş indi

[13/18] Ƙahir eylesem indi gelmez ƙaharlar

[13/19] Niçe yazlar geçdi niçe baharlar

[13/20] Amydan su içen terçek nahallar

[13/21] Sen elvan ƙalır boldıñ hoş indi

[14/01] Giyce gündiz dinmen çabdı bendeler

[14/02] Para alıp işi bozdı gendeler

[14/03] Bi-bad yerde bityen maymıƙ igdeler

[14/04] Sen umurlap ƙalır boldıñ hoş indi

[14/05] Yigit bări göçib gitti vatandan

[14/06] Barıb habar algın yoldan ötenden

[14/07] Cebir gördik Mirħaydar yer yuydandan

[14/08] Ağlab ğarib iller ƙaldıñ hoş indi

- [14/09] Kaysı iller Mirhaydara hevesdür
 [14/10] Görin şu illerin iqbali pesdür
 [14/11] Bize Sultan Niyazın bekligi besdür
 [14/12] Hem demlice kaller kaldın hoş indi

- [14/13] Seydi dir indi terk ettim sözim
 [14/14] Gideyen her yana görmesen gözim
 [14/15] Kolını buranıb yatan ol kızıl özüm
 [14/16] Gayır kulı-çular kaldın hoş indi

[14/17] **4. Meñzedi**

- [14/18] Her na-insapın gözleri
 [14/19] Guya ketire meñzedi
 [14/20] Müdam gıybetdür sözleri
 [14/21] Misali hınzıra meñzedi

- [15/01] Bolıbdur şöyle zamana
 [15/02] Loqmalar döndi harama
 [15/03] Talañ salıb müsülmana
 [15/04] Oğrılar şire meñzedi

- [15/05] Gezmediler şerğa qarab
 [15/06] Bezendiler sağgal darab
 [15/07] Aq don geyib selle orap
 [15/08] Her cevgi pire meñzedi

- [15/09] Gitdi barçanıñ insapy
 [15/10] Ya da düşman ölüm hovpy
 [15/11] Ya molla bolsan ya sopy
 [15/12] Haram haraç iyre meñzedi

- [15/13] Bilmeyen yağşı yamanı
 [15/14] Atıb taşlarlar imanı
 [15/15] Kozgasañ her müsülmanı
 [15/16] Ant kâsam diyre meñzedi

- [15/17] Güman sözler geldi dile
 [15/18] Niçe işler doldı ile
 [15/19] Uşul melgun şeytan bile
 [15/20] Deccal yürüre meñzedi

- [15/21] Seydi ayder bu hâli
 [15/22] Sust boldı İslamıñ yolu
 [15/23] Övsib kıyamat şemali
 [15/24] Dağ daş erire meñzedi

[16/01] 5. Nirde Zalima

- [16/02] Beyan itsem indi bolan sözleri
 [16/03] Pani dünya geldiñ yokdan bar bolıb
 [16/04] Başğa adam bilmez sahra düzleri
 [16/05] Mehtac bolıb ata-ana zar boldı

- [16/06] Oğlanlıkda gezdiñ niçe mestane
 [16/07] Soñra yetdiñ ruzigara dükane
 [16/08] Ceba çekib gönül koydıq mekane
 [16/09] Gezdik külpetlere pişekar bolıb

- [16/10] Bergendeli bilib uşbu mekanı
 [16/11] Cebre düzmän ceba saldıq bu canı
 [16/12] Peyda dib puhta tutdıq ziyanı
 [16/13] Bu melgun aldadı bize yar bolıb

[16/14] Meşğul boldık bu dünyanıñ malına
 [16/15] Geçmedikle bir müminiñ sanına
 [16/16] Sovğat yokdur barsağ yarıñ yanına
 [16/17] Hiçbir peyda etmedikle ar bolıb

[16/18] Bu dünyanıñ köb ekendir alları
 [16/19] Başa saldıq niçe külpet hılları
 [16/20] Bir niçeler yığar haram malları
 [16/21] Kimi yoldan çıktı göya kör bolıb

[17/01] Nasihat eder men kim kulağ salsa
 [17/02] Çok derdden kütulır ögüdim alsa
 [17/03] Kim zalim gıybetkeş bi-namaz bolsa
 [17/04] Onda niçe azab görer hır bolır

[17/05] Bu dünya bilseñiz dürli tomaşa
 [17/06] Kimseler atlazdan dolayar daşa
 [17/07] Kimseler zar bolıb nan bilen aşa
 [17/08] Kimse ötib baryar munda hır bolıb

[17/09] Azabdamı rahatdamı bu başlar
 [17/10] Hol eder yürekle gözdedür yaşlar
 [17/11] Ayrıldık ulusdan ötdi deñ-düşler
 [17/12] Bu yalançı ğatı kıysyar dar bolıb

[17/13] Kulağ koyuñ aydan arz-ı halime
 [17/14] “Padişa” dib aydarlar nirde zalime
 [17/15] Bakman kırar Ami hası alime
 [17/16] Kudızlan kurt kimin bir hun-hor bolıb

[17/17] Ey yaranlar Şu eyyamıñ padiŐahı
 [17/18] Gya ki bolıbdur bazar gedayı
 [17/19] Gr kısar dib yad etmezler Hdayı
 [17/20] Raħmı bolmaz gñli yumşamaz ter bolıb

[17/21] Seydi dir saħlama gñlde kine
 [17/22] BoŐ tutma yapıŐğın İslama dine
 [18/01] Kim lse salırlar eltib zemine
 [18/02] Kıyamata yatar guya yer bolıb

[18/03] 6. Kalmaz

[18/04] Bahar mevsimi tende
 [18/05] Dağ başında seller kalmaz
 [18/06] Hazan vağtına yetende
 [18/07] Ter aħılan gller kalmaz

[18/08] Acal kuŐı uħıb baran
 [18/09] Kaydıb gelmez onda baran
 [18/10] zin pehlivan tutıb yuran
 [18/11] Şiri peleñ peller kalmaz

[18/12] Nepsi Şaytan huŐı alır
 [18/13] Her kimi bir kye salır
 [18/14] Vağtı yetse barħa olır
 [18/15] Kavm-i kardeş ĥiller kalmaz

[18/16] Kulak koyuñ aydan söze
 [18/17] ölüm baħmaz kpe aza
 [18/18] Şirin can gelse boğaza
 [18/19]

[19/01] Perzend bolmasa duy-binden

[19/02] Ğam-ğussa basar gün-günden

[19/03] Kim oğul siz ötse mundan

[19/04] Ocağında küller qalmaz

[19/05] Yalan bilmeñ bu qazanı

[19/06] Amanatdur beren canı

[19/07] Ölüm bilmez Şeyh İşanı

[19/08] Haqka yaqın qullar qalmaz

[19/09] Bazı gardur bu devranlar

[19/10] Ğarib olıb qalmaz Hanlar

[19/11] Öter sarhoşlu zanatlar

[19/12] Hob qoçmalı biller qalmaz

[19/13] Seydi dir söziñ oğrı

[19/14] Tutarlar yaman desturı

[19/15] Ol İsrabil çalsa surı

[19/16] Barça candar iller qalmaz

[19/17] 7. Devran Ganimat

[19/18] Beyan etsem bu dünyanıñ bulışını

[19/19] Bu dünya gelen soñ devran ğanimat

[19/20] Yağşı yaman barça otırış turışını

[19/21] az gören ğanimat

[20/01] Bu dünya bilseñiz ğatıdur daşdan

[20/02] Ömriñi kemeldir yaz bile qışdan

[20/03] Nepsi daşsa ayırır aqıldan huşdan

[20/04] Ol nepisi şaytanı uran ğanimat

[20/05] Göñliñi rast tutıb düzetkin öziñ

[20/06] Bolıra bolmaza uzatma söziñ

[20/07] On iki endamıñ ol iki göziñ

[20/08] Bu yağtı caĤanı gören ğanimat

[20/09] Gördim bu dünyada yağşı yamanı

[20/10] Şerigati bozar ğazisi Ĥanı

[20/11] Tört pula satacaqlar dini imanı

[20/12] Allanı yad edib yuran ğanimat

[20/13] Zalimler dünyanıñ barın alıbdur

[20/14] Bed iş revaç bolıb ĥayır iş ħalıbdur

[20/15] Bilmen ya ħıyamat ğavli gelibdür

[20/16] Ğarib üçin baĝrı geren ğanimat

[20/17] Seydi dir düşman ħoymañ vatanda

[20/18] Kim olsa at ħalır mundan ötende

[20/19] Seksenden soñ toħsan yaşa yatanda

[20/20] Paniden baħıĝa baran ğanimat

[21/01] 8. Ĥaram İçen Tört Köpeldi

[21/02] Ey yaranlar şu zamanda

[21/03] Dilde ĝubar gerd köpeldi

[21/04] Zerre insap yoĝ yamanda

[21/05] Zalim ceberut köpeldi

[21/06] Yad etmeyen aĥreti

[21/07] Dadarlar ĥaram lezzeti

[21/08] Dünya üçin antı şerti

[21/09] Parĥın bilmez merd köpeldi

[21/10] Dünya bir benderga k çe

[21/11] Alamatlar geldi niçe

[21/12] Halal horlar yetse üçe

[21/13] Haram ieng t rt köpeldi

[21/14] Akıl bolsañ söze pahım et

[21/15] Yıl yıldan köpeldi meħnet

[21/16] Birbirine edib töhmet

[21/17] Na-ħaķ g va Őert köpeldi

[21/18] Ya aħır bolacaķ mı bu pani

[21/19] Zalim boldı begi ħanı

[21/20] Tört pula satıb imanı

[21/21]

[22/01] Cahilleriñ göñli ozdı

[22/02] Ħaķ işler na-ħaķa yazdı

[22/03] Ya Türkmeniñ pali azdı

[22/04] Zalim Ħanlı yurt köpeldi

[22/05] Seydi dir baķıñ bu yola

[22/06] Ķulaķ koyuñ arz-ı ħala

[22/07] İller meñzap koyun mala

[22/08] Onı içen ķurt köpeldi

[22/09] 9. Munı M ñe Ķatmaķ Bile!

[22/10] Dünya inen adamoĭlu

[22/11] Munı m ñe Ķatmaķ bile

[22/12] Y regine salıp ħovlı

[22/13] öz ķulını Ķatmaķ bile

[22/14] Pani guya bazar caydur
 [22/15] Kimse geda kimse baydur
 [22/16] Ceba çeker başa gaydur
 [22/17] O vaqat ötmez yatmaq bile

[22/18] Nesihat berseñ kaçarlar
 [22/19] Pasık bile pesad açarlar
 [22/20] O vaqat üçin ant içerler
 [22/21]

[23/01] Kuralısa nepsin dükanı
 [23/02] Oda salır şirin canı
 [23/03] Mollalar tapsa haramı
 [23/04] Nepsi daşar yutmaq bile

[23/05] Çıqardılar bu hüneri
 [23/06] Guya müñker boldı barı
 [23/07] Şu zamanın adamları
 [23/08] Birbirini otmaq bile

[23/09] Seydi dir qoymasa nanı
 [23/10] Ne beg qalır ne sultanı
 [23/11] Adam zadın çıkısa canı
 [23/12] Kara yerde yatmaq bile

[23/13] 10. Ğaripleriñ Gözleri

[23/14] Yaranlar gün günden yamanlıg artdı
 [23/15] Bu işin gelmedi öñü izleri
 [23/16] Men bilmeyen kısmatlar yamana tartdı
 [23/17] İli bozdı haramzade hızları

[23/18] Hırs bolıbdur haraminiň her biri
 [23/19] Guya ki bolıbdur toķayıň şiri
 [23/21] Talayıb her yerde ğarib paķiri
 [23/22]

[24/01] Talan bolıp il barınıň malları
 [24/02] Zehere dönıbdür aĝzıň balları
 [24/03] Baĝlanıbdur dört tarapıň yolları
 [24/04] Teň bolıbdur kenti kesek düzleri

[24/05] Nat geldi bir yıla döndi her günleri
 [24/06] İl üçin aĝlayan boldı sürgünleri
 [24/07] Tatı haydap ediň ile düzgünleri
 [24/08] Türkmenе düşmesin tatiň yüzleri

[24/09] Men bilmenem aķır bolacaķmı pani
 [24/10] Gelip baryar kıyamatiň nişanı
 [24/11] Perzendeler bilmedi ata-ananı
 [24/12] Kaş bolıbdur ana bile kızları

[24/13] Seydi dir gezmegin ömrüni yuyıb
 [24/14] Başıň üzre bardur müň dürli ayıb
 [24/15] Dünya yaĝan gider emlakin ķoyıb
 [24/16] Geyip gider altı ķarı bizleri

[25/01] 11. Doĝan Kardaş Yat Bolır!

[25/02] Kōlay ķoysaň şudur söziň beyanı
 [25/03] Hāzan bostan gülin yoldıda gitti
 [25/04] Dünyanıň hiç kime yoķdur payanı
 [25/05] Ayralıķ canıña boldıda gitti

[25/06] H̄abardar bol sađıñ bile solıñdan
 [25/07] Ayrıldıñ ilinden arqadađıñdan
 [25/08] H̄ađ buyurdı Azraili yađıñdan
 [25/09] Bir bişen meyveñi yoldıda gitdi

[25/10] Bu dünya inenler evvel şad bolır
 [25/11] Ağa ini doğan qardaş yat bolır
 [25/12] Ayralıq diyen bir taze ot bolır
 [25/13] Açılan ter guliñ soldıda gitti

[25/14] Dünyanı evvelden virendür dirler
 [25/15] Qazadan qutulmaz halipa pirlər
 [25/16] Dünyanı titreden Rüstem dek şirler
 [25/17] Şolar hem dünyaya geldide gitdi

[25/18] İşiñ kayđı bolır külpet hallarıñ
 [25/19] Qazanı red etmez yağan mallarıñ
 [25/20] Dev bilen uruş eden Rüstem Zallarıñ
 [25/21] Hemmesi dünyadan öldide gitdi

[26/01] Okıyıp alim bolsa şaytan bolırdı
 [26/02] H̄uda men dib qalsa Şeddad qalırdı
 [26/03] Ömrin satın alsa Qarun alırdı
 [26/04] Şol hem yer astında qaldıda gitdi

[26/05] Seydi dir sözlerdür mağni seçib
 [26/06] Halil qurban etdi oğlundan geçib
 [26/07] Musa qutulmadı ölümden qaçıp
 [26/08] Qara yer qoynma saldıda gitdi.

[26/09] **12. Elin Serdi Bilmedi**

[26/10] Ey yaranlar Şu zamanıñ adamı

[26/11] Çirki dünya bağrın gerdi bilmedi

[26/12] Güne bağa boldı adım adanı

[26/13] Kaysı dermen kaysı derdi bilmedi

[26/14] Sağavat kalmandır bayıñ elinde

[26/15] Vepası yok hiç kimseniñ dilinde

[26/16] Haya kalmaz boldı kızda gelinde

[26/17] Göñlin yaman işe berdi bilmedi

[26/18] Bir niçeniñ pali bozık girdarı

[26/19] Parh etmezler halal bile murdarı

[26/20] Ant-hora dönibdür eylediñ barı

[26/21] Şaytanıñ yolına bardı bilmedi

[27/01] Niçe sözi beyan etdim dilimden

[27/02] Şaytan merdud boldı meger bilmeden

[27/03] Ğapıllar bi-habar gezyer ölümden

[27/04] Az ömrin ber huda yuydı bilmedi

[27/05] Atlaz şaldan her hıyl libas geyerler

[27/06] Murdar tapsa oña halal diyerler

[27/07] Lokmasına haram koşıb iyerler

[27/08] Bir düypsiz devranı sordı bilmedi

[27/09] Kirli dünya deyib çekerler canı

[27/10] Malım boldı ahır vağıtıñ geleni

[27/11] Göriñ Şu eyyamıñ Sopı İşanı

[27/12] Tama edib elin serdi bilmedi

- [27/13] Seydi dir dünya gelenler gitdi
 [27/14] Acal nevbet bilen her kime yetdi
 [27/15] “Men men” diyen arlar eglenmen ötdi
 [27/16] Gözi her şomlığı gördi bilmedi

[27/17] **13. Tüpengiñ Sesi**

- [27/18] Paslı baharlarda seyrana gitsek
 [27/19] Tükenmez yollarıñ bardur sen çöliñ
 [27/20] Üstiñde yaylayıb murada yetsek
 [27/21] Lalezar gülleriniñ bardur sen çöliñ

- [28/01] Deli gönül ister niçe hevesi
 [28/02] Çıkıb seyran etsek beygi-pesi
 [28/03] Saylardan işidilir tüpeñiñ sesi
 [28/04] Hevesli allarıñ bardur sen çöliñ

- [28/05] Yağşı yaman eder üstiñden güzer
 [28/06] Avçılar gitmene hıyallar düzer
 [28/07] İçiñde boz maral geyikler gezer
 [28/08] Karagöz malların bardur sen çöliñ

- [28/09] Bahar vağı sen keyipli sen dünyada
 [28/10] Seniñ behriñ özgelerden ziyada
 [28/11] Üstiñde bir niçä gezdik piyada
 [28/12] Yüz müñ hıyallarıñ bardur sen çöliñ

- [28/13] Çöle çıksa mergen ulı heñ bolır
 [28/14] Avı õñmese avçı halı teñ bolır
 [28/15] Irsäraşıb birbiriyle ceñ bolır
 [28/16] Maşakkat hallarıñ bardur sen çöliñ

[28/17] Dünyada süreli gönül hoşını
 [28/18] Maral görse mergen getir hoşını
 [28/19] Ava yurar her ne gören düşüni
 [28/20] Karalı hallarıñ bardur sen çöliñ

[29/01] Seydi dir ıŷıñ cana yetirsen
 [29/02] Aldab niçe avçıları ötirsen
 [29/03] Bahar bolsa il payını getirsen
 [29/04] Çarvadar illeriñ bardur sen çöliñ

[29/05] **14. Dilene Meñzer**

[29/06] Panı dünyada ayır ayrılık
 [29/07] Çöl yerde kalana meñzer
 [29/08] Başda kalmaz aqıl ılık
 [29/09] Divana bolana meñzer

[29/10] Meñnet gelir devran ötse
 [29/11] Viran eder kaza yetse
 [29/12] Ata kalıb oğul gitse
 [29/13] Bir daraht kurana meñzer

[29/14] Adam zad eder teşvişi
 [29/15] Bilmez yağşı yaman işi
 [29/16] Pani dünyanıñ ger dişi
 [29/17] Hiç düybsiz yalana meñzer

[29/18] Her kim görse muradını
 [29/19] İster abrayılı adını
 [29/20] Kim alsa yaman hatunı
 [29/21] Kuşları talana meñzer

[30/01] Yigitde namus ar bolsa

[30/02] Eli pes açk bar bolsa

[30/03] Kim ğarib ğarzdar bolsa

[30/04] Yüzleri solana meñzer

[30/05] Bed bolsa kişiniñ özi

[30/06] Yaman dörer oğul kıızı

[30/07] Dil azarıñ her bir sözi

[30/08] Bağrıñı dilene meñzer

[30/09] Seydi dir her iş bolsa

[30/10] Çekmeli Hüdäydan gelse

[30/11] Her kim yurdundan ayrılrsa

[30/12] Örtlenib ölene meñzer

[30/13] **15. Mazanı Bilir**

[30/14] Adam oğlı dünya gelse

[30/15] Süyd emer mazanı bilir

[30/16] Beş yaşında oynab ğülse

[30/17] Çerħ urıb gezeni bilir

[30/18] Yeddi yaşda molla barsa

[30/19] Ğoyna kelam alıp yörse

[30/20] On tördinde kitab körse

[30/21] Ğat okıyıp yazanı bilir

[31/01] Adam yetse on yaşına

[31/02] Her ğıyal gelir başına

[31/03] Yetse on altı yaşına

[31/04] Ol ğamat azanı bilir

[31/05] Yigit bolıb daşıb dolsa

[31/06] Her hıyalı göñle salsa

[31/07] Yigirmide avı il bolsa

[31/08] Ruzigar cezanı bilir

[31/09] Otuzında yel dek yurtar

[31/10] Kıırkıda göñlin yağşı tutar

[31/11] Elli altmışında derdi artar

[31/12] Ondan soñ izanı bilir

[31/13] Yaş barıb yetse yetmişe

[31/14] Göñle gelir yüz endişe

[31/15] Segsende yaramaz işe

[31/16] Ol gelecek kızanı bilir

[31/17] Seydi neyler imanı

[31/18] Barça olır yok gümanı

[31/19] Adamıñ ayılsa canı

[31/20] Ol dünya ozanı bilir

[31/21] 16. Eder

[31/22] “Elif” ey alıp evvel u ahir cümle terk-i can eder

[31/23] “Be” “Bi” Biliñ beyhude yürenler soñı peşimen eder

[32/01] “Te” “Ti” Tegälulla barı müşkilleri asan eder

[32/02] “Se” “Si” Sever kulnıñ mekanın cenneti rızvan eder

[32/03] “Cim” Cehenneme gider kim munda pısqı kân eder

[32/04] “Ha” Halal sakla öziñ bolmağıl hergiz haram

[32/05] “Hi” Habarsız yürme Haqqa kıl tazarru° subh u şam

[32/06] “Dal” Doğrı bolsañ izzet ile gelir hass u amm

[32/07] “Zal” Zelil eyler seni neps ogrına gitseñ müdam

[32/08] “Rı” Riyazat eylese kim rehberin iman eder

[32/09] “Zı” Zekat bir malınızdan başınızdan ey ğani

[32/10] “Sin” Selamet saklayar dürli belalardan seni

[32/11] “Şın” Şepağatçı bolar kim Mustapa mağşar ğüni

[32/12] “Şad” Sıdķıñ birle zinħar bir Ğüdañı tanı

[32/13] “Dad” Zayıĝ ömrini otırma köb noķsan eder

[32/14] “Tı” Tama etme kişiden kıl kanağat barıña

[32/15] “Zı” Zuħur etme seriñi dostıña aĝyarıña

[32/16] “Ayn” Aybıñı bir ğün salmasın ruħsarıña

[32/17] “Ğayın” Ğapil yorma her dem zarı kıl cebbarıña

[32/18] “Fe” Pena mülkinde bir ğün yer bile yeksan eder

[32/19] “Kaf” Kıyamadıñ ğününde neme bolır aħvalımız

[32/20] “Kef” Kerahetlik eyle geçti mah u salımız

[32/21] “Lam” Laħadĝa gelĝüsadur namayı aĝmalımız

[32/22] “Mim” Minapıķlarĝa oĝşaşdur şıu bed ipĝalımız

[32/23] “Nun” Namazlarını oķıyıp vaĝtı saħar apĝan eder

[33/01] “Vav” Vebal etme eger isteriseñ teñle vepa

[33/02] “He” Hemişe salavat itĝil Muħammed Mustapa

[33/03] “Ye” Yemek içmek bile hiç illetiñ bolmaz şıpa

[33/04] Kıayta beter ĝiyce ğündiz bi serv ü saman ider

[33/05] Seydi dir bir kem otuz ĝarpı men kıldım beyan

[33/06] Yüz maşakķatler bilen kim nazmı kıldım her kıayan

[33/07] Yarlıĝ istab ol erenlerden bir söz kıldım beyan

[33/08] Aħali danış yanıda bolĝay bu maĝnisi ayan

[33/09] Kim ĝayradlarınıñ bu söz elbette baĝrın kıan eder

[33/10] 17 Tabılmaz

- [33/11] (İran goşğıçıları usulünde yeddileme)
- [33/12] Ey sen kimin bir Moğpaça Tahranda tapılmaz
- [33/13] Bar Uzbek eyle külli Soyunhanda tapılmaz
- [33/14] Bu işveleriñ seniñ cümle hubanda tapılmaz
- [33/15] Çihreñ kimin gül çihre gülistanda tapılmaz
- [33/16] Terhi deheniñ gonca-yı Handanda tapılmaz
- [33/17] Zülpiñ ısı dek ısı güli rayiHanda tapılmaz
- [33/18] Rağna-yı kaddiñ serv i hıramanda tapılmaz
- [33/19] Peyveste geçirdim bir niçä leyl i neharı
- [33/20] Istab yuvırıp tapmaq üçin bir sen kimin yarı
- [33/21] Koñrat ilinde Noğay Peş Hord Hisyarı
- [34/01] Ondan ötiben barsam eger arqaya sarı
- [34/02] AştarHan Kazan birle ol şehr-i Bolğarı
- [34/03] Yene kaydıp ahtarsam orada Peharcarı
- [34/04] Taşkentde Cizzeñde Nemeñande tabılmaz
- [34/05] Ahtarsam Semerkand Hocandı Kaşğarı birle
- [34/06] Ol Çin Hotan mülki şehr-i Zeri birle
- [34/07] Hoca canbaz Beşiri, Kalay Hayberi birle
- [34/08] Başı Kerki ayağı Çarçuy şehr-i Marı birle
- [34/09] Baş bölek etek kalaları Zağ Seri birle
- [34/10] Hem bağı eren içre tamam peri birle
- [34/11] Bir sen kimin hor cennet-i Rızvanda tabılmaz
- [34/12] Men özim görmişem huban dehri
- [34/13] Her kimse düzetmiş özine bağ bile kasrı
- [34/14] Murğı tel uçıp mesel bolıp tayr-ı nesri
- [34/15] Maşrık bile mağrıp arası ol ülke-yi Mısırı
- [34/16] Ol şehr-i Adan birle köpe Bağdat Basrı

[34/17] Hindi CaḤanabad Yemen Ermeni Kisri

[34/18] Hempur, Pişaverde, Hindistanda tabılmaz

[34/19] Keşimiri Kaşan Kümü, Şirvan, Şamağı

[34/20] Bağdad u Medayen, Nehavendi Arağı

[34/21] Her kim biledür Nurata, Aqdağı, Karadağı

[34/22] Bocnur Ğayan Türşin Kazvin Karabağı

[35/01] Derya-yı seriñ belli imiş başdan ayağı

[35/02] Saḫrada oturan Kazak bile Karakalpağı

[35/03] Ḥaver bile Parisde, Ḥorasanda tabılmaz

[35/04] Bu dünyanı kim başdan ayak eyledi Perviz

[35/05] Bir sen kimin bernanı gezip tapmadı hergiz

[35/06] Aḫtarsa Ḥalab ülkeleri Musulı, Tebriz

[35/07] Şamı Mekke Medine Herat bilen Tirmiz

[35/08] Canlar çekiben say edib giyce ve gündiz

[35/09] Andguy, Gelib, Belḫi Badahşanda tabılmaz

[35/10] Kabilde Perahda, Kandaharı şehr-i Hiratda

[35/11] Şekvan, Şebye, şah-ı kuḫı-Kelatda

[35/12] Turuğda Çınaranda Maşat İstarabatda

[35/13] Ürgencde Hazarisda Ḥive Şabatda

[35/14] Gürleñ bile Pitenekde Ḥankarabatda

[35/15] Daşhavez, Pursı, Yılanlı küne Ğazavatda

[35/16] Mañkışlağda, Balğanda, SoyunḤanda tabılmaz

[35/17] Hiç kim işidib körememiş aslan bu Golayda

[35/18] Sen dek periniñ barını Kıpçakda, Koğanda

[35/19] Tersada Orusda, Türkmeni, Tacikde, Ḥıtayda

[35/20] Afğan, Arab, Ermeni, Gürcide, Noğayda

[35/21] Kirmanda Kenganda, Şirazı, İspaḤanda

[35/22] Ḥoysalmas, Marağa, külli Azerbacanda

[35/23] Arzırumda, H̄asank̄ala, Arzencanda tabılmaz

[36/01] Arzımı işit gel meniñ ey kaş-ı hilalim

[36/02] Yoliñda peyda bolsan meniñ baş bile malım

[36/03] Senden veli bolmadı hiç dapğı melalim

[36/04] Men zar-ı s̄item kılguçı bir sen kimin zalim

[36/05] Kuyuñda budur şam u seher peykeri hıyalım

[36/06] Raħmiñ gelib ḡöñliñde s̄urseñ bu müñli ģalim

[36/07] Dir Seydi kapirde müsülmanda tapılmaz

[36/08] 18 H̄atice

[36/09] Koymaz raķib gör niřiñe gelmene

[36/10] Ḡözeller içinde Sultan H̄atice

[36/11] Bir gün gülli desmal içinde ḡözgi

[36/12] Eylersen biz tarab revan H̄atice

[36/13] Gizli derdim saña eylesem ģali

[36/14] Bilenler aşık dir bilmedik deli

[36/15] Ḡözüye baķ ḡöter gülli destmali

[36/16] Bolsan biz ģaribden nişan H̄atice

[36/17] Derdim köbdür maña tebib düş gelmez

[36/18] Ḡöñlim ģamgin dünya sözi hoş gelmez

[36/19] Hicran oķı doğrı gelir düş gelmez

[36/20] Sancılır bağrıma peykan H̄atice

[37/01] Pelek meni derde ulaşdırıbdur

[37/02] Basıb ģamlayına bolaşdırıbdur

[37/03] Altıbdur aķlımı üleşdirıbdür

[37/04] Men bilmeyerin südi ziyan H̄atice

[37/05] Ah ursoram ağzımdan ıkan ot boldı
 [37/06] Dost yuzın dnderib bizden yat boldı
 [37/07] Ehl-i dşman el arpışıb şat boldı
 [37/08] Maña yağı boldı caĦan Ħatice

[37/09] Seniñ dek nazenin caĦana gelmez
 [37/10] Grsem gzım duymaz gñlim ayrılmaz
 [37/11] Yanaşanda seniñ bilen deñ gelmez
 [37/12] Segsen kız segsen mñ cvan Ħatice

[37/13] Bu niuk ser boldı bile bilmedim
 [37/14] lm pikrin tutdım lebilmedim
 [37/15] Ħayp cepa ekdim alabilmedim
 [37/16] Kb aldı canımda arman Ħatice

[37/17] Seydi dir dirsem gona gliñ men
 [37/18] Emip srsem lebleriñden balıñ men
 [37/19] Ħızmatıñda olı bağlı ulıñ men
 [37/20] Bolayın bařıña urban Ħatice

[38/01] 19. Nazlı Dilber

[38/02] Nazlı dilber işid arz-ı Ħalimi
 [38/03] Men senden zgeni iĦtiyar etmen
 [38/04] Yoluñda Ħarc edib dnya malımı
 [38/05] Yuram Ħızmatıñda seni Ħar etmen

[38/06] Baş koymışam indi seniñ yoluña
 [38/07] Ħayran bolıb bağma sağı solıña
 [38/08] TerĦine yaraşır nazik ulıña
 [38/09] Men senden zgeni sver yar etmen

[38/10] Pehim aylap kulaq sal aydılan söze
 [38/11] Seniñ ışğıñ zehır bolıbdur bize
 [38/12] Senden başğa bakman geline kıza
 [38/13] Bir vepanı karĤanamda bar etmen

[38/14] Kaşge atañ maña serin bildirse
 [38/15] Yamanı aqladıb ya da küldirse
 [38/16] Ėazap edib meni kınab öldirse
 [38/17] Seniñ üçin ölsem hergiz äratman

[38/18] Men seniñ ışğıñdan gelib men dada
 [38/19] Öter boldıñ örteb meni dünyäda
 [38/20] Seniñ ĥükmiñ begden Ĥandan ziyada
 [38/21] Yalbarmaqdur iyşim özge zor etmen

[39/01] CaĤanıñ gözeli yanımda bolsa
 [39/02] Ol irem bağından periler gelse
 [39/03] Gümüşli kolların boynuma salsa
 [39/04] Men senden özgeni intizar etmen

[39/05] Ėazab bile gelib yanıñda dursa
 [39/06] Yılğarıb ĥoş gülib göz kaşın gerse
 [39/07] Her gün gelib yüz müñ tayaqlab ursa
 [39/08] Urdıñ dib ĥiç vağıtda namıs ar etmen

[39/09] 20. Billeriñ

[39/10] Arzımı işitgil ey sever yarım
 [39/11] Günbe günden derdim beter Ĥatice
 [39/12] Işkıñda kalmadı namısım ärim
 [39/13] Şunça ceber eylediñ yeter Ĥatice

[39/14] Men seniñ ıŝkıñda gelib men dada
 [39/15] Gel ceber etme indi mundan ziyada
 [39/16] Gözleriñ oğşayıdur misal cellada
 [39/17] Müjgan-ı tigiñ candan öter Hıatice

[39/18] Taqat yođ görmesem qara göziñi
 [39/19] Dünya hıracına bermen öziñi
 [39/20] Perde tartıb dolamağın yüziñi
 [39/21] Gel indi niqabiñ göter Hıatice

[40/01] Ärz-ı halim aytdım destan bağlayıb
 [40/02] Şat bolmadım senden gönül çağlayıb
 [40/03] Giyce gündiz pırađıñda ağlayıb
 [40/04] Bir gün ağım seni tutar Hıatice

[40/05] Günbe-günden ärtıdı ađ-ı efđanıñ
 [40/06] İşitgil ärzımı nazlı sultanım
 [40/07] Simab dek bi-qarar tende bu canım
 [40/08] Qayđılı hasretten gotar Hıatice

[40/09] Bu dünya gelenler qanıñ göçendür
 [40/10] Niçe aŝıđ ärzü bilen geçendür
 [40/11] Ölüñ ŝerbetinden barça içendür
 [40/12] Qaçan vaslın bize yeter Hıatice

[40/13] Seydi dir bal ŝekerdür dileriñ
 [40/14] Qoçmana yaraŝır nazik billeriñ
 [40/15] Vağtı yetse solar taze gülleriñ
 [40/16] Biraz soñra vağtı öter Hıatice

[40/17] **21. Sazlarım Qaldı**

[40/18] Pelegiñ elinden eylesem dadı

[40/19] On beşde oq atan bazlarım qaldı

[40/20] Gider boldı can-cesediñ kuvvatı

[40/21] Bir niçä hevesli sazlarım qaldı

[41/01] Şamı seher hıyal aylab yatardım

[41/02] Göñlim bilen bir vaylara yeterdim

[41/03] Şıkar aylab yağşı tüpeñ atardım

[41/04] Sunalı ördekli gazlarım qaldı

[41/05] Bir dem saqlab duryar gelen qazanı

[41/06] Evvel başda şöyle taqdir yazanı

[41/07] Bilmen kaçan gelir ömriñ hazanı

[41/08] Gül açılan bahar yazlarım qaldı

[41/09] Bar kayğı endişe gelibdür sere

[41/10] Vağı yeten adam qoşılır yere

[41/11] Seyran edib çıkmaz boldım çöllere

[41/12] Lalezar çemenli düzlerim qaldı

[41/13] Pelegiñ kolından gelib men dada

[41/14] Ğamdan kutulmadım öter dünyada

[41/15] Şad bolmayan düşdim ayrılık oda

[41/16] Giryaniñ içinde gözlerim qaldı

[41/17] Bu dünyaniñ hiç yoq eken duranı

[41/18] Göñlimiñ qaldıla neçä ärmanı

[41/19] Gider boldı can cesediñ dermanı

[41/20]

- [42/01] Seydi dir dünya bir ğurı atdur
 [42/02] Kimse ağlar munda kimseler şatdur
 [42/03] Pehim eyledim munıñ düybi bibatdur
 [42/04] Ƙoş uzadıb munda özlerim Ƙaldı

[42/05] **22. Göz Bolır**

- [42/06] Ğarib göñlim tevekkel Ƙıl Hüdaya
 [42/07] Tevvekkeliñ Ƙışı müdam yaz bolır
 [42/08] Hakkı Ƙoyıb hıızmat etseñ namarda
 [42/09] Ƙadriñ bilmez atlaz berseñ biz bolır

- [42/10] Ƙıstağ yerde bir iş düşse üstiñden
 [42/11] Ğayra Ƙoyma eger gelse destiñden
 [42/12] İřitseñ yaman söz yağşı dostıñdan
 [42/13] Yanar durar yüregiñde köz bolır

- [42/14] Egri Ƙişileriñ egridür yolu
 [42/15] Edib bilmez beglik dağadır ili
 [42/16] Yürimese her yigidiñ iƘbali
 [42/17] Her yetere her yetmeze söz bolır

- [42/18] Eger bolsañ Rum şehriniñ iyesi
 [42/19] Nadanlar ne bilsin belendi pesi
 [42/20] Yigidiñ bolmasa ğamı Ƙayğısı
 [42/21]

- [43/01] Eger aşık haƘıƘatden mey içse
 [43/02] Ondan aşık bolmaz tağnadın Ƙaçsa
 [43/03] Aşık maşuk birbirine Ƙavuşsa
 [43/04] Yüz yıl devran sürse heniz az bolır

[43/05] Öz yerinde meger şa sen eger kul

[43/06] Kese yerde kıymatın bir kara pul

[43/07] Telesmegil telbe gönlin seyr kıl

[43/08] Seyr bilen biten işler düz bolır

[43/09] Seniñ aslıñ eger zemin sorsalar

[43/10] Zemin dek arsız bol eger ursalar

[43/11] Gönliñ seven hapasını berseler

[43/12] Öz göziñe tomağalı kız bolır

[43/13] Digin künelerden qalandur kimler

[43/14] Bağrıñ daşdur çıkmaz göziñden nemler

[43/15] Aslı topraq dünya gelen adamlar

[43/16] Yene süñgiñ topraq bolır tüz bolır

[43/17] Ey yaranlar Totı geldi salama

[43/18] Dil degirmeñ Hatice dek sunama

[43/19] Seydi dir meniñ köne yarama

[43/20]

[44/01] 23. Kısmatım

[44/02] Ozalda kısmatım meniñ şu boldı

[44/03] İgtıbarsız yalan caHan qal indi

[44/04] Menzirim mesgenim yurdum vatanım

[44/05] İstarabat Mazanderan qal indi

[44/06] Gavğa günü Rüstem kimin kızdıkım

[44/07] Tora düşib candan ümid üzdigim

[44/08] Başım silkib ser-hoş bolıb gezdigim

[44/09] İşretli sürdügüm devran qal indi

[44/10] Bendelikde igtıbar yok bizlerde
 [44/11] Çok armanım kaldı kara gözlerde
 [44/12] Ağdarlıb mest bolıb yazı düzlerde
 [44/13] At çapdığım deli meydan al indi

[44/14] Dünyaya geldigim bolmadı belli
 [44/15] Hıayp yaşamadım yüzde bir elli
 [44/16] Zer varaklı yüzi kızıl cezveli
 [44/17] Okıdığım kitab uran al indi

[44/18] ahbe pelek bize saldı resim
 [44/19] Nıçe abatları bozarsan besim
 [44/20] Kesildi meclisim sazım sohbetim
 [44/21]

[45/01] Gelecek deyib giden yolımı gözlen
 [45/02] Kesib kesib ara bağrını düzlen
 [45/03] Köşekden ayrılan maya dek bozulan
 [45/04] Kebem, anam, bağrı buryan al indi

[45/05] Muammed ılıç meniñ bir Karadağım
 [45/06] Bolsaydı yanımda kıstanan ağım
 [45/07] ıbleğahım, atam eşmim, ırağım
 [45/08] Hıbib Hoca ol pehlivan al indi

[45/09] Hazan urıb soldı ömrimiñ güli
 [45/10] Sayraman apasda şeyda bülbüli
 [45/11] Kıyamat ardaşım Molla Zelili
 [45/12] Sen izimde düzib destan al indi

[45/13] Bile ğazat diyib ıkan oçlarım
 [45/14] Siz kaçdıñız kapır aldı daşlarım

[45/15] Hem-dem bolıb gezen hem sırdaşlarım

[45/16] Deňim-düşim yarı-yaran ıal indi

[45/17] Heyp boldı arman bile ıalanım

[45/18] Kim işidir garib yerde olanım

[45/19] Seçib saylab heves bile alanım

[45/20] Göz ıovancım Hatice can ıal indi

[45/21] Bir atadan Mehdi yalnız ıardaşım

[45/22]

[46/01] Leşim ıoyıb kapır aparsa başım

[46/02] Sen onda edersen puğan ıal indi

[46/03] Yakasın ıak edip sinesin dalđan

[46/04] Matem tutıb ıara geyib yas bağlan

[46/05] Mehnet çekib hasret edib ıan ağlan

[46/06] Orazbibi naıar doğan ıal indi

[46/07] Seydi dir munda çekdi toprağım

[46/08] Ya Rab tapılırmı meniň sorađım

[46/09] Hem bu dünya hem o dünya gereğim

[46/10] Girpigi oı ıaşı keman ıal indi

[46/11] SOÑ

[47/01] Anlatma

[47/02] 1 Şađırımız “Seydi”niň tercüme halini yazanda

[47/03] paydalandıđımız yazıđlar, ve Türkmeniň edebiyatta

[47/04] hevesli ıarya kişileri aşııdaııadıdır:

[47/05] 1) 13 ncü asır hicriniň ortalarında

[47/06] Türkmeniň “Ärsarı” urığından bolıb, Buıarada

[47/07] ovkab, şu zamanlarda Türkmenistanıň her bir reyon-
 [47/08] -larında, hatda Etrak ve Gürgan taraplarında geze-
 [47/09] -lenc eden, öz üstadımız (Hakberdi Mağdum)ıň
 [47/10] dürli meseleler dogrısında yazan “Beyaz” adlı
 [47/11] el yazma eserinden dubli olarak paydalandık.
 [47/12] 2) Molla Ali Halipa adlı bir Türkmen şayihiniň,
 [47/13] parça-parça el yazmalarındanda istipade etdik.
 [47/14] Bilmeli karyya kişilerinden Türkmeniň Sarq uru-
 [47/15] -gınıň evvelki Hanı “Abdulkerim” Han, yenede
 [47/16] şol uruğundan “Ardana Beg” adlı edebiyata heve-
 [47/17] -sli köp yaşan kişileriň ağzaňı mağlumatlarındanda
 [47/18] büyük-büyük istipadeler etdik.

[47/19] 2 Bucağaz yağıb yağışdırdıgız goşgi ve gazallar
 [47/20] elbetde “Seydi” kimin Türkmeniň içinde ollağan
 [47/21]

[48/01] şudur: dimek mümkin deldir. Yüne biziň az bir zaman
 [48/02] içinde toplabildigimiz şunçaçıkdır. Yağday yetdikçe
 [48/03] yene, yağıb toplab 2 nci basılışında has dolurak edib
 [48/04] basdırırs diyib ümid ederis. Kul Muhammedof

[48/05] Seydini basmaHanede yıgan (harapların düzen)
 [48/06] Türkmenistan devlet neşriyatınıň naburşikler
 [48/07] (harp düzüçi) kursınıň Türkmen şagirtleridir.
 [48/08] “Seydi” – taze tayarlanıb gelyän Türkmen
 [48/09] harp düzüçileriniň 1inci basma yazı işi- dir.
 [48/10] Olarıň atları aşakdağı:
 [48/11] 1) Nurberdi Aman Durdı Oğlu
 [48/12] 2) Muhammet Berdi Burcağ Oğlu
 [48/13] 3) Murat Artık Oğlu
 [48/14] 4) Ovuz Kurtgeldi Oğlu
 [48/15] 5) Muradlı Ata Oğlu
 [48/16] 6) Başım Ugurlı Oğlu

- [48/17] 7) İşan Kuyılı Oğlı
[48/18] 8) Anna Sappı Oğlı
[48/19] 9) Hın Kıçı Oğlı
[48/20] 10) Begenc Suyın Oğlı
[48/21] 11) Berdi Kazak Oğlı
[48/22] 12) Uraz Nepes Anna Sağat Oğlı
[48/23] 13) Taç Murat Durdı Oğlı
[48/24] 14) Serätař Niyaz Oğlı
[48/25] 15) Nuri Baba Oğlı
- [48/26] Kırusuñ muğallimi Hüseyin Ađayif

3. SEYDİ'NİN GÖŞGİLERİNİN MORFOLOJİK İNCELEMESİ

Türkmen Türkçesi bazı unsurları çekimli, eklemeli bir dildir. Yeni kelimeler ve gramer şekilleri, gövdelere belli eklerin ard arda eklenmesiyle oluşur. Türkmen Türkçesinde iki çeşit morfem (biçimbirim) vardır: **Gövde** ve **ekler**.⁹⁸ Gövdenin sözlük anlamının dışında bir anlamı olabilir. Ekler ise istenildiği gibi kullanılamaz. Ekler, türetme özelliğine sahiptir. Sadece gramatik anlamı vardır ve kelimenin gövdesine eklenirler. Türkmen Türkçesinde bütün ekler fonksiyonlarına göre yapım ekleri ve çekim ekleri olarak iki gruba ayrılır. Türkmen Türkçesi'nde gövdeler, **basit** ve **birleşik**, basit gövdeler ise yalın ve türemiş olmak üzere ikiye ayrılır.

Türkmen Türkçesinde yeni kelimeler daha ziyade eklerle meydana getirilir.⁹⁹

3.1. YAPIM EKLERİ

Yapım ekleri, sonradan eklemeli dillerde yeni kelime üretme yollarından birisidir. Kelime kök ya da gövdelerine getirilen yapım ekleri yeni kelimelerin doğmasını sağlarlar. Yapım ekleri; isimden isim yapan ekler, isimden fiil yapan ekler, fiilden isim yapan ekler ve fiilden fiil yapan ekler olarak dört grupta incelenir. Ekler içinde en çok kelime türetilen ekler isim yapım ekleridir.¹⁰⁰

3.1.1. İsimden İsim Yapan Ekler

Türkmen Türkçesinde kullanılan isimden isim yapan ekler Türkiye Türkçesiyle paralellik gösterir. İncelenen eserde örnekleri ile karşılaşılan isimden isim yapan ekler şunlardır:

3.1.1.1. +lık/+lik, +luk/+lük

Türkmen Türkçesinde kullanılan en işlek isimden isim yapan eklerinden biridir. Getirildiği isimlerle ilgili yer, eşya, meslek, topluluk isimleri, soyut isimler ve sıfat yapar. Varlıkların toplu olarak buldukları yeri gösteren isimler yapar. Ek tek heceli ve yuvarlak ünlülü isimlere geldiğinde ünlü uyumuna tâbi olur. Ancak iki ve ikiden çok heceli isimlere geldiği zaman ekin ünlüsünün daima dar-düz olduğu görülür.

⁹⁸ Seyitnazar Arnazarov, *Türkmen Dilinin Grammatikasy-Morfologiya*, Ankara, 2000, 7-8.

⁹⁹ http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_17/16_tokatli.pdf, Levent DOĞAN, "Türkmen Türkçesinin Fonetik ve Morfolojik Özellikleri Üzerine I", *Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi*, Ankara, Şubat 1996, V., 65-75. ~"Türkmen Türkçesinin Fonetik ve Morfolojik Özellikleri Üzerine II", *Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi*, Ankara, Nisan 1996, VI., 74-85.

¹⁰⁰ http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_17/16_tokatli.pdf, - Berdi Sariyev- Nurcan Güder, *Türkmenenin Grameri (II Morfolojiya = Şekil Bilgisi)*, Türk Dünyası Gençleri Mahtumkulu Yayın Birliği, Ankara, 1998.

- [06/26] tutgınlık, ve yol berilmezlikler yok bolıb kızıl
 [07/26] döndiren, d̄in adı bile her h̄ile vağşılıklar eden
 [08/24] -ndan soñ, Türkmeniñ başlıkları bir niçesi Afğanistana
 [08/16] Seydî bir yandan bir bölek kuşuna başlık bolıb
 [09/05] kıyamatlık doğan okaşıb Arkaçada kalıbdur.
 [12/06] Yigitlikde tevbe kılsan
 [42/15] Edib bilmez beglik dağadır ili
 [44/10] Bendelikde igtıbar yok bizlerde

3.1.1.2. +cı/+çi

Kullanılış sahası çok geniş olan bu ek, getirildiği isimlerle ilgili iş ve meslek isimleri, insanların huy ve alışkanlıklarını yansıtan isimleri yapar. Türkmen Türkçesinde bu ekin sadece sert ünsüzlü ve düz ünlülü şekli görülür.

- [05/09] Türkmenler içinden yetişen bir niçe yazıcı edib
 [07/06] il goşgıçılıarı devrendigini aydıb geçdik, doğr-
 [07/13] el yazma goşgılarını yığıb topla yazmaqçı
 [17/12] Bu yalançı ğatı kıysyar dar bolıb
 [28/06] Avçılar gitmene hıyallar düzer
 [32/11] “Şın” Şepağatçı bolar kim Mustapa mağşar günü
 [36/04] Men zār-ı sütem kılguçı bir sen kimin zālīm

3.1.1.3. +lı/+li, +lu/+lü

Bu ekin asıl fonksiyonu isimlerden nitelik isimleri yapmaktır. Bir nesnenin bir nesnede bulunduğunu anlatan bu ekin bir diğer fonksiyonu da bir yere, bir soya mensubiyet ifade etmesi ve getirildiği isimlere bir yere mensup olma anlamı katmasıdır.

Ekin ünlüsünün daima dar-düz olduğu görülür.

- [05/01] İrân, Turan, Arabistân ve Hindistânda dür*li*
 [09/11] arka*lı* hal aḥval bilişib duranlar.
 [09/16] İran*lı*lara esir düşib öldirilendür
 [09/17] aydan kaygı*lı* bir goşğısı meşhûrdur. Seydî Türkmen
 [09/19] usulinde, otaz*lı* goşğılar yazdığından
 [10/01](**Oraz**) -bibi” at*lı* bir señ*lisi*, “Ĥatice” at*lı* ġatı sevd-(iġi)
 [13/14] Kũññürel*li* ḥovla gelen miḥmânlar
 [13/15] Ara yolda küydi cepâ*lı* cânlar
 [19/11] Öter sarḥoş*lu* zanâtlar
 [19/12] Ĥob çoçma*lı* biller qalmaz
 [22/04] Zalim Ĥan*lı* yurt köpeldi
 [27/09] Kir*li* dünya deyib çekerler canı
 [28/04] Heves*li* allarıñ bardur sen çöliñ
 [28/20] Ĥara*lı* ḥâllarıñ bardur sen çöliñ
 [35/15] Daşḥavez, Pursı, Yılan*lı* küne Ġazāvât*da*

3.1.1.4. +sız/+süz/, +suz/+süz

+sız, +suz da +lı gibi isimlerden nitelik isimleri yapar. Ancak olumsuzluk ifade eder. Tek heceli, yuvarlak ünlülü isimlere gelince, ünlü uyumuna tabî olur. Ancak iki ve daha çok heceli isimlere geldiğinde ekin ünlüsünün daima dar-düz olduğu görülür.

- [09/21] -lar yazandur. Amma özi baġıtsız bir kişi bolib
 [13/03] Ĥayâsız kızlar gelinden
 [27/08] Bir düypsiz devrânı sordı bilmedi
 [32/05] “Ĥı” Ĥabarsız yürme Ĥakḫa kı*l* tazarru^c subḥ u şâm
 [43/10] Zenim dek arsız bol eger ursalar

[44/03] İgtibârsız yalan cahan al indi

3.1.1.5. +ki

Zamir ve sıfat olarak kullanılan isimler yapar. Bu ek doğrudan doğruya isim kök ve gövdelerine getirildiği gibi diğer yapım eklerinden farklı olarak bulunma ve ilgi hâlindeki isimlerle de birleşir, çekim eklerinden sonra da kullanılır. Ekin sadece dar-düz ünlülü şekilleri, ince ve kalın hâliyle kullanılmaktadır.

[05/14] Türkmen yigitleri Bağdâddaki Arab alipalarınıñ

[20/05] Göñliñki rast tutub düzetkin öziñ

3.1.1.6. +cagaz

Küçültme, sevgi, acıma ifade eden bu ekin Türkmen Türkçesinde sadece kalın şekilleri görülür. Bu sebepten ünlü ve ünsüz uyumlarına girmez.

[07/11] Biz ise şucağaz kitapçada, yukarıda adı geçen

3.1.1.7. +daş/+deş

Türkmen Türkçesinde diğer birçok Türk diline nazaran oldukça işlek bir kullanım sahası olan bu ekin başlıca fonksiyonları eşlik, ortaklık, mensubiyet ve bağlılık ifade etmesidir. Ünsüz uyumuna girmez.

[18/15] avm-i ardaş hiller almaz

[25/11] Ağa ini doğan ardaş yât bolır

[45/11] ıyamât ardaşım Molla Zelili

[45/15] Hem-dem bolıb gezen hem sırdaşlarım

3.1.1.8. +ncı/+nci

Sayı isimlerinden sıra sayı isimleri yapan işlek bir ektir. Türkmen Türkçesinde bu ekin ünlüsünün daima dar-düz olduğu görülür.

[05/03] kıran Türkmen milletiniñ 390 *ıncı* hicri ve 1112’*inci*

[06/01] birinci sebep dini duyğu ve düşünce yüzinden

[09/06] 1235 *inci* hicri – ve 1816 *ıncı* miladi

3.1.1.9 +lap

Türkmen Türkçesinde işlek olarak kullanılan eklerden biridir. Fonksiyonu miktar ve zaman isimleri yapmasıdır.

[14/04] Sen umurlap kalır boldıñ hoş indi

[38/10] Pehim aylap kulağ sal aydılan söze

3.1.1.10. +layım/+leyin

Türkmen Türkçesinde kullanılan bu ek aslında bir çekim eki olup, bazı zaman isimlerinde kalıplaşarak yapım eki fonksiyonu yüklenmiştir. Eklendiği kelimeye “göre”, “şeklinde”, “ile”, “boyunca”, “olarak” gibi anlamlar yükler.¹⁰¹

[37/02] Basıb ğamlayına bolaşdırıbdur

3.1.1.11. +ga

Türkmen Türkçesinde pek az kelimedeki kullanılan eklerden biridir.

[21/10] Dünya bir benderga küçe

¹⁰¹ Mehmet Kara, *Türkmen Türkçesi Grameri*, İstanbul, 2012, 85

3.1.1.12. +man/+men

Kullanış sahası işlek olmayan bu ekin genellikle *-ar* geniş zaman fiilimsi ekli kelimelere geldiği görülür.

[11/02] Çapar*man* algır yeg idi

[45/10] Sayra*man* kapasda şeyda bülbüli

3.1.2. İsimden Fiil Yapan Ekler

Türkmen Türkçesinde kullanılan isimden fiil yapma ekleri şunlardır:

3.1.2.1.+la/ +le

Türkmen Türkçesinde kullanılan en işlek isimden fiil yapma ekidir. Hemen hemen her çeşit isme gelerek yapma ve olma ifade eden fiiller yapar. Tabiat taklidi seslere gelerek bunların fiil olmasını sağlar. Ayrıca yabancı dillerden alınmış isimler ile sayı isimlerine gelerek bunların fiil olarak kullanılmasını da sağlar.

[06/04] ve İranda İslam medeniyetiniñ, iñ *parlaq* bir zama-(nı)

[06/08] (Salcuq) Türkmenlerinden başlab ta soñ zamana kadar

[07/13] el yazma goşgularını yığıb toplab yazmaqçı

[08/08] paydalanıb Amıderya boyunda oturan “Arsarı”

[15/14] Atıb taşlarlar imanı

[24/06] İl üçin ağlayan boldı sürgünleri

[37/02] Basıb gamlayına bolaşdırıbdur

[38/10] Pehim aylap kulaq sal aydılan söze

[40/01] Arz-ı hâlim aytdım destan bağlayıb

[40/02] Şat bolmadım senden gönül çağlayıb

[40/03] Giyce gündiz pıraķında ağlayıb

Bu ekle yapılan bazı fiillerin kendileri kullanılmayıp, onlardan *-n* ve *-.y* fiilden fiil yapma ekleriyle genişlemiş şekilleri kullanılır.

[46/03] Yaķasın çak edip sinesin dağlan

[46/04] Matem tutıb ara geyib yas bağlan

[46/05] Mehmet ekib asret edib an ağlan

3.1.2.2. +al/ +el

Türkmen Türkesinin işlek olmayan isimden fiil yapma eklerinden biridir. Genellikle tek heceli isimlere gelerek, olma ifade eden fiiller yapar. Normalde ünsüzle biten isim kök ve gövdelerine gelen bu ek bazen ünlü ile biten kelimelere de getirilmektedir.¹⁰²

[21/03] Dilde ğubar gerd köpe/di

3.1.2.3. +ra/ +re

İşlek olmayan bir fiilden isim yapma ekidir. İsmi taşıdığı anlama dayalı hareketi ifade eden fiiller türetir.¹⁰³

[45/10] Sayraman apasda şeyda bülbüli

¹⁰² Mehmet Kara, *a.g.e.*, 87.

¹⁰³ Mehmet Kara, *a.g.e.*, 89.

3.1.3. Fiilden İsim Yapan Ekler

Türkmen Türkçesinde kullanılan fiilden isim yapma ekleri şunlardır:

3.1.3.1. –mak,/ -mek

İstisnasız bütün fiil kök ve gövdelerine getirilen bu ekin fonksiyonu fiillerin hareket isimlerini yapmaktır. Fiillerden kalıcı isimler yapılmasını da sağlar. –*mak*, –*mek* ekli fiil isimlerinin olumsuzunu ifade etmek için –*maz*, –*mez* olumsuz geniş zaman fiilimsi eki ile +*lik* yapım ekinin birleşmesiyle ortaya çıkan –*mazlık* ekinin kullanıldığı görülür. İncelenen nüshada örneği olmamakla beraber kendisinden sonra ünlü ile başlayan bir ek gelirse “k” yumuşamaya uğrar.

- [06/15] görilmekdedür!) Lakin 1148 inci hicri ve 1735 inci
 [09/22] ömri kaçmağ ve göçmekde otıb, iñ ahır dada esir
 [11/10] Almağ için il gezer p̄ir
 [22/11] Munı müñe çatmağ bile
 [22/13] Öz kulinı çatmağ bile
 [22/17] O vağat ötmez yatmağ bile
 [23/04] Nepsi daşar yutmağ bile
 [23/08] Birbirini otmağ bile
 [33/03] “Ye” Yemek içmek bile hiç illetiñ bolmaz şipa
 [33/20] Istab yuvırıp tapmağ için bir sen kimin yarı
 [38/21] Yalbarmakğdur iyşim özge zor etmen
 [48/01] şudur: dimek mümkün deldir.

Fiil isminin yönelme hâlinde –*mak* ekinin ünlüsü uzar.

3.1.3.2. –ma,/ -me

Türkmen Türkçesinde –iş/–iş ve –mak/–mek ile aynı görevleri üstlendiği için¹⁰⁴ kullanış

¹⁰⁴ Mehmet Kara, *a.g.e.*, 9.

sahası işlek olmayan bir fiilden isim yapma ekidir. Fonksiyonu iş isimleri yapmaktır. Bunun yanında eşya, nesne ismi olarak isim ve sıfat şeklinde kullanılır.

- [06/24] -şib, özleriñ dil ve edebiyatlarını yüze çıkarmana,
 [07/03] üçin dil ve edebiyatını meydana çıkarmağa yol
 [07/13] el yazma goşgılarını yığıb topla yazmaqçı
 [08/03] emiriñ, özini tutıb, işlerini yola koymazından
 [08/20] basılmasına sebep bolıyardı.

3.1.3.3. -iş/-iş, -uş/-üş

Türkmen Türkçesinde işleklik sahası geniş olan bir fiilden isim yapma ekidir. Fonksiyonu iş isimleri yapmaktır. Ayrıca fiillere gelerek kalıcı isimler yapar. Bu ek ünlüyle biten fiillere gelirken araya -y yardımcı sesini alır. -iş ekinin yuvarlak ünlülü tek heceli fiillere geldiği zaman ünlü uyumuna tâbi olduğu, iki ve daha çok heceli fiillere geldiği zaman ise ünlüsünün daima dar-düz olduğu görülür.

- [05/09] Türkmenler içinden yetişen bir niçe yazıçı idüb
 [19/18] Beyan etsem bu dünyanın bulışını
 [37/07] Ehl-i düşman el çarpışıb şat boldı
 [47/19] 2 Bucağaz yağıb yağışdırdıgız goşgu ve gazallar

3.1.3.4. -ıcı/-ıcı, -ücü/-ücü

İşlek bir fiilden isim yapma ekidir. Fonksiyonunda bir devamlılık ifadesi vardır. Ekin son ünlüsü daima dar-düz'dür. Ünlüyle biten fiillere gelince ekin ilk ünlüsü, -y- ünsüzüne dönüşür.

- [05/21] üçin Türkmen yazıcılarıda, goşgılarını (Farisi dilinde yazıbdırlar)
 [13/09] Suyıcı sözlen diller kaldıñ hoş indi

3.1.3.5. -ç

Sadece -n dönüşlülük eki almış fiillere getirilen işlek bir fiilden isim yapma ekidir. Fonksiyonunda bir aşırılık ifadesi vardır.

[05/17] evvel Arap dilinde bolıb soñ zamanlarda köple-[05/18] -nçi Parsi diline terceme edildiğinden, dini

3.1.3.6. -n

Türkmen Türkçesinde işlek bir kullanışa sahip olmayan bir fiilden isim yapma ekidir. Fiilin gösterdiği harekete bağlı isimler türetir.

[05/14] Türkmen yigitleri Bağdaddaki Arab hâlipalarınıñ, [05/15] koşun hizmetlerinde bolıb, ulı bir urun tuta-[05/16] -ndırlar

3.1.3.7. -m

Az kullanılan bir fiilden isim yapma ekidir. Somut isimler de türetmekle birlikte daha çok soyut isimler türetir.

[09/02] Hivede bolanda, birbirleriniñ goşğı, ve aydımları

3.1.3.8. -ı/-i

Fazla işlek olmayan bir fiilden isim yapma ekidir. Yalnız düz şekilleri kullanılır. Fiillere gelerek bunların gösterdiği hareketle ilgili soyut ve somut isimler türetir.

[05/09] Türkmenler içinden yetişen bir niçe yazıçı idüb

[47/03] paydalandığımız yazığlar

3.1.3.9. -miş/-miş,

-miş geçmiş zaman filimsi ekinin bazı kelimelerde kalıplaşmasıyla ortaya çıkan bir

fiilden isim yapma ekidir.

[07/16] hâlini kemliğini durmuşında kısgaça yazıb ötmene

3.1.4. Fiilden Fiil Yapma Ekleri

Türkmen Türkçesinde kullanılan fiilden fiil yapma ekleri şunlardır:

3.1.4.1. -ma-/-me-

Sadece Türkmen Türkçesinde değil, tüm Türk dillerinde kullanılan en işlek fiilden fiil yapma ekidir. Fonksiyonu olumlu fiillerden olumsuz fiiller yapmaktır. Bu sebeple olumsuzluk eki adını taşır.

- [11/14] Tebibiň bolmasa duçar
- [13/08] Hiç unutmam canım çıkça bu tenden
- [14/14] Gideyen her yana görmesen gözüm
- [16/15] Geçmedikle bir müminiň sanına
- [20/06] Bolıra bolmaza uzatma sözing
- [20/17] Seydî diyer düşman koymañ vatanda
- [23/09] Seydî dir koymasa nanı
- [23/15] Bu işiň gelmedi öňü izleri
- [24/13] Seydî dir gzmegin ömrüni yuyıb
- [26/17] Göñlin yaman işe berdi bilmedi
- [35/05] Bir sen kimin bernanı gezip tapmadı hergiz
- [36/03] Senden veli bolmadı hiç dapğı melalim
- [41/14] Ğamdan kutulmadım öter dünyada

3.1.4.2. -n-

Çok kullanılan bir fiilden fiil yapma ekidir. Fonksiyonu kendi kendine yapma ve olma ifade etmektir. Karşılıklı hareket, o hareketi yapan veya olan nesnenin üzerine döndüğü için dönüşlü fiiller denilen bu fiiller Türkmen Türkçesi gramerlerde "*işliğin özlük derecesi*" diye adlandırılır.

- [15/06] Bezendiler saķgal darab

-*n* fiilden fiil yapma ekinin, dönüşlülük fonksiyonunun yanında pasiflik ve meçhullük ifadesine de sahip olduğu da görülür. Türkmen Türkçesinde sonlarında -*l* ünsüzü bulunan fiillerle, sonlarında -*la* bulunan fiillerin büyük bir kısmına pasiflik ve meçhullük eki olarak -*n* getirilir.

- [13/09] Suycı sözlen diller kaldıñ hoş indi
- [45/01] Gelecek deyim giden yolımı gözlen
- [45/02] Kesib kesib qara baqrını düzlen
- [45/03] Köşekden ayrılan maya dek bozulan
- [46/03] Yakasın çak edip sinesin daqlan
- [46/04] Matem tutıb qara geyib yas baqlan
- [46/05] Mehnet çekib hasret edib qan aqlan

3.1.4.3. -l-

Kullanılış sahası çok geniş olan bir fiilden fiil yapma ekidir. Her türlü fiile getirilerek onlardan pasiflik ve meçhullük ifade eden fiiller yapar. Bu eki alan fiiler Türkmen Türkçesi gramerlerde "*İşliğin gaydım derecesi*" şeklinde adlandırılır.

- [07/22] çemelerinde) ahırlarında doğılandur.
- [09/16] İrānlılara esir düşib öldirilendür
- [12/11] Yıqılsañda deper qayta
- [18/07] Ter açılan güller qalmaz
- [33/14] Bu işveleriñ seniñ cümle hubanda tapılmaz
- [41/10] Vağtı yeten adam qoşılır yere
- [44/20] Kesildi meclisim sazım soğbetim

3.1.4.4. -ş-

Çok işlek kullanılışı olan bir fiilden fiil yapma ekidir. Yaptığı fiiller ortaklaşma ifade ederler. Bu ortaklaşma, karşılıklı yapılma ve birlikte yapılma şeklinde iki türdür. Bu eki alan fiiller Türkmen Türkçesi gramerlerde "*işliğin şâriklik derecesi*" diye adlandırılır.

[07/19] ve hem öziniň goşgularından aňlaşýldığına göre
 12/14] Görniň eviňe uyuşanı
 [37/07] Ehl-i düşman el çarpıyb şat boldı

3.1.4.5. -t-

Türkmen Türkçesinde kullanılan bu ekin işleklik sahası çok geniş değildir. Bu ek, fiillerden oldurma ve yaptırma ifade eden fiiller yapan faktitif eklerinden biridir.

[20/06] Bolıra bolmaza uzatma sözing
 [38/17] Seniň üçin ölsem hergiz aratman

3.1.4.6. -ır-/–ir–, –ur–/–ür–

Türkmen Türkçesinde kullanılan bir faktitif ekidir. Sadece tek heceli ve ünsüzle biten fiillere getirildiği görülür.

[33/20] Istab yuvırıb tapmak üçin bir sen kimin yarı

3.1.4.7. -ar-/–er–

Kullanış sahası çok işlek olmayan bir faktitif ekidir. Çoğunlukla tek heceli fiillere getirildiği görülür.

[06/24] -şib, özleriň dil ve edebiyatlarını yüze çıkarma,
 [23/05] Çıkardılar bu hüneri

3.1.4.8.-dır/-dir-, -dur-/-dür-

Türkmen Türkçesinde kullanılan işlek bir faktitif ekidir. Fiillere yaptırma ve oldurma anlamı katar. Tek heceli yuvarlak ünlülü fiillere getirildiğinde ek ünlü uyumuna tabî olur. Bunun dışında ekin ünlüsü daima dar-düz'dür. Ünsüz uyumuna girmediği için sadece “d”li hâli kullanılır.

[09/16] İrānlılara esir düşib öldirilendür

[38/14] Kaşge atañ maña serin bildirse

[38/15] Yamanı ağıladıb yada küldirse

[38/16] Ğazap edib meni kınab öldirse

[47/19] 2 Bucağaz yağıb yağışdırdığımız goşgu ve gazallar

3.1.4.9. -dar-/-der-

Bu ek çok az kullanılan işlek olmayan bir faktitif ekidir.

[44/12] Ağdarlıb mest bolıb yazı düzlerde

3.2. İSİMLER

İsimler, canlı, cansız bütün varlıkları ve kavramları karşılayan; varlıkların ve kavramların adları olan kelimelerdir.

3.2.1. İsim Çekim Ekleri

İsim kök veya gövdelerine gelerek bağlı oldukları kelime gruplarına göre kelimeler arasında durum (hâl), iyelik, çokluk, ilişkisi kuran birim: ev-e, ev-im, ev-ler.¹⁰⁵ Türkmen Türkçesinde sıklıkla görülen isim çekim ekleri şunlardır.

3.2.1.1. Çokluk Eki

Türkmen Türkçesinde isimlerin çokluk şekli, isimlere *+ler* , *+lar* ekinin getirilmesiyle yapılır.¹⁰⁶

- [05/04] miladiden ta soň zamanlara kadar her yerlerde hö
- [05/05] -kümet ve hâkimiyet ellerinde bolan, bolsada hiç
- [11/07] Na-mardlardan bitmez her iş
- [13/01] Seydî sözler dilinden
- [13/03] Hâyâsız kızlar gelinden
- [15/02] Loğmalar döndi hârâma
- [16/19] Başa saldıķ niçe külpet hâlları
- [17/09] Azâbdamı rahatdamı bu başlar
- [17/10] Hol eder yürekle gözdedür yaşlar
- [17/11] Ayrıldıķ ulusdan ötdi deň-düşler
- [19/08] Hâkka yakın kullar qalmaz
- [19/11] Öter sarhoşlu zanâtlar
- [19/12] Hob koşmalı biller qalmaz
- [21/02] Ey yârânlâr şu zamanda
- [21/11] Alâmatlar geldi niçe

¹⁰⁵ Komisyon, *Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara, 2005, 407.

¹⁰⁶ Komisyon, "Türkmen Türkçesi", *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, Ankara, 2001, 1101.

- [21/12] *Ĥalāl ĥōrlar yetse üçe*
 [23/03] *Mollalar tapsa ĥarāmı*
 [23/07] *Şu zamanıñ adamları*
 [23/13] *10. Ğaripleriñ Gözleri*
 [23/15] *Bu işiñ gelmedi öñü izleri*
 [24/04] *Teñ bolıbdur kenti kesek düzleri*
 [24/05] *Nāt geldi bir yıla döndi her günleri*
 [24/06] *İl üçin ağlayan boldı sürgünleri*
 [24/07] *Tātı ĥaydap ediñ ile düzgünleri*
 [24/08] *Türkmene düşmesin tātıñ yüzleri*
 [25/15] *Ķazādan ĥutulmaz ĥalīpa pīrler*
 [25/16] *Dünyanı titreden Rüstem dek şīrler*

İlk hecelerinde yuvarlak ünlü taşıyan ve sonlarında (-ı/-i) dar-düz ünlü bulunan iki heceli isimler çokluk eki alınca, ismin sonundaki dar-düz ünlüyle orta hece ünlüsü durumuna geldiğinden yuvarlaklaşır.

- [07/18] “Seydī bir niçe yaş olılarıñ, didiklerine
 [13/17] Ağzıñ açıb ĥovlılar ĥaldıñ ĥoş indi
 [15/04] Öğrılar şire meñzedi

3.2.1.2. İyelik Ekleri

Türkmen Türkçesinde birinci ve ikinci teklik şahıs iyelik ekleri, ünsüzle biten isimlere eklenince, düzlük-yuvarlaklık uyumuna tabi olup, ismin ünlüsüne uygun yardımcı ünlü alırlar. Birinci ve ikinci çokluk şahıs iyelik eklerinin yardımcı ünlüleri, geldikleri ismin ünlüsü ile uyuma tabidir. Ancak ek sadece dar-düz ünlü taşır. Üçüncü teklik şahıs iyelik ekleri ise daima dar-düz ünlüdür. Ünsüzle biten iki heceli yuvarlak ünlülü isimler, üçüncü teklik şahıs iyelik eki alınca, ikinci hecedeki ünlü orta hece ünlüsü hâline geldiği için düşer. Bu kelimeler herhangi bir

hal eki alırsa, dar-düz ünlü olan iyelik eki orta hece ünlüsü durumuna gelerek yuvarlaklaşır. Türkmen Türkçesinde iyelik ekleri şunlardır:

Teklik	1. şahıs +m	ögüdim	ķaygım
	2. şahıs +n	ögüdin	ķaygın
	3. şahıs+ı / sı	ögüdi	ķaygısı
Çokluk	1. şahıs +mız	ögüdimiz	ķaygımız
	2. şahıs +nız	ögüdiniz	ķaygınız
	3. şahıs +ları	ögüdleri	ķaygıları

İncelenen metinde görülen iyelik eki örnekleri şunlardır:

- [11/04] Çıra yanmaz gök yüzine
 [12/13] Başıña bir belā bolır
 [13/08] Hiç unutmām cānım çıksa bu tenden
 [13/17] Ağzıñ açıb ħovlılar ķaldıñ ħoş indi
 [14/13] Seydī dīr indi terk ettim sözim
 [14/14] Gideyen her yana görmesen gözim
 [14/15] Ķolını buranıb yatan ol kıızıl özim
 [14/20] Müdām gıybetdür sözleri
 [17/02] Çok derdden ķutulır ögüdim alsa
 [20/06] Bolıra bolmaza uzatma söziñ
 [32/19] “Ķaf” Ķıyāmadıñ gününde neme bolır aħvālımız
 [32/20] “Ķef” Kerāhetlik eyle geçti māħ u sālımız

3.2.1.3. Aitlik Eki

Türkmen Türkçesinde aitlik eki Türkiye Türkçesindeki gibi kalınlık-incelik uyumuna uygunluk gösteren +ki dir.¹⁰⁷ Aslında bir yapım eki olan ve bunun yanında aitlik gibi bir çeşit iyelik fonksiyonu taşıyan +ki eki, doğrudan doğruya ancak zaman ve yer bildiren isimlere getirilir. İncelenen metinde “aitlik eki” fazla geçmemektedir.

¹⁰⁷ Özcan Tabaklar, a.g.e., 45.

[05/14] Türkmen yigitleri Bağdāddaki Arab ھاļīpalarınıñ,

3.2.1.4. Hal Ekleri

İsimlerin, kullanılırken içinde bulunduğu durumlara ismin halleri denir. İsmın halleri diğer kelimelerle olan münasebeti ifade eder. İsim bu münasebete bazen ekli, bazen de olduğu gibi, eksiz olarak girer. Türkmen Türkçesinde ismin halleri ve halleri belirten ekler şunlardır:

3.2.1.4.1. Yalın Hal

Bu hal eksizdir.

- [11/04] *Çıra* yanmaz gök yüzine
- [11/05] Degse *gülle* ھاrāb eder
- [11/16] *Ĥasta* kalıp bi-ih̄tiyār
- [12/03] *Seydī* dīr şerigati
- [12/08] *Yağsı* bile oba bolsan
- [14/05] *Yigit* bāri göçib gitti vatandan
- [17/03] Kim *zālīm* gıybetkeş bi-namāz
- [18/04] *Bahār* mevsimi ötende
- [18/06] *Ĥazān* vağtına yetende
- [21/05] *Zālīm* ceberüt köpeldi
- [21/07] Dadarlar *ھاrām* lezzeti
- [21/08] *Dünya* üçin antı şerti

3.2.1.4.2. İlgi Hâli

Türkmen Türkçesinde ismi ilgi hâline sokan ilgi eki, ünsüzle biten isimlerden sonra *+m*, ünlüyle biten isimlerden sonra *+nın* ve bazen de *+n* şeklindedir. Ekin ünlüsü daima dar-düzdür. Ancak ekin birleştiği isim tek heceli ve yuvarlak ünlülü ise, o zaman ilgi ekinin ünlüsü de uyuma girerek yuvarlaklaşır.

- [05/03] kıran Türkmen milletiniñ 390'ıncı hicri ve 1112'inci
 [05/10] ve gışığıçılarda özleriniñ gışığı ve aydımlarını
 [12/01] Yağşınıñ bolmaz hürmeti
 [12/02] Yamanın artar kuvveti
 [19/18] Beyān etsem bu dünyanın bulışını

Bir ismin sonunda bulunan ünlü ilgi hal eki alınca uzun ünlüye dönüşür.¹⁰⁸

- [12/01] Yağşınıñ bolmaz hürmeti
 [15/09] Gitdi barçanıñ insāpy
 [23/18] Hırs bolıbdur haramıñ her biri
 [23/19] Gūyā ki bolıbdur toqāyın şiri
 [24/01] Talan bolıp il barınıñ malları
 [25/04] Dünyanıñ hiç kime yoqdur payanı
 [26/18] Bir niçeniñ pāli bozıq girdarı
 [41/16] Giryanıñ içinde gözlerim qaldı

Türkmen Türkçesinde ilgi eki:

1. İsmi isme bağlar,

- [12/01] Yağşınıñ bolmaz hürmeti

2. İsmi fiile bağlar.

¹⁰⁸ Mehmet Kara, *a.g.e.*, 107.

[20/05] Göñliñi rast tutıb düzetkin öziñ

[13/02] Abrayı bermez elinden

3. Zamirleri bazı edatlara bağlar.

[26/15] Vepāsı yoķ hiç kimseniñ dilinde

3.2.1.4.3. Belirtme Hâli

Türkmen Türkçesinde ismi belirtme hâline sokmak için, ünsüzle biten isimlere *+ı*; ünlüyle biten isimlere de *+nı* ekleri getirilir. Bunun yanında iyelik eki almış isimlere *+n* belirtme ekinin getirildiği de bazen görülür. Türkmen Türkçesinde kullanılan belirtme eki sadece dar-düz şekilli olup, ünlü uyumunun dışındadır.

[14/15] Ƙolını buranıb yatan ol kızıl özim

[15/13] Bilmeyen yağsı yamānı

[15/14] Atıb taşlarlar ĩmānı

[22/08] Onı içen Ƙurt köpeldi

Bir ismin sonunda bulunan ünlü belirtme hal eki alınca uzun ünlüye dönüşür.

[25/14] Dünyānı evvelden virendür dīrler

[31/08] Rūzigār cezānı bilir

[31/16] Ol gelecek Ƙazānı bilir

Belirtme eki ismi fiile bağlayan bir ektir. Bu eki alan isim anlam yönünden fiilin belirttiği hareketin tamamen kendi üstünde geçtiğini bildirir.

[14/10] Görñ şı illeriñ iƘbāli pesdür

[39/04] Men senden özgeni intizār etmen

[40/04] Bir gün āhım seni tutar Ƙatīce

3.2.1.4.4. Yönelme Hâli

Türkmen Türkçesinde yönelme hâli isimlere *+a +e* ekinin getirilmesi ile yapılır.

- [12/13] Başıñ*a* bir belā bolır
 [12/18] Seyl adıñ cümle caħana
 [12/19] Pahım adıñ yağşı yamana
 [12/20] Kõç yigit minse çamana
 [14/09] Kaysı iller Mirħaydara hevesdür
 [14/14] Gideyen her yana görmesen gözüm
 [14/21] Misāli hınzıra meñzedi
 [15/03] Talañ salıb müsülmāna
 [15/04] Oğrılar şire meñzedi
 [16/07] Soñra yetdiñ ruzigāra dükāne
 [16/14] Meşgūl boldık bu dünyanıñ malına
 [16/15] Geçmedikle bir müminiñ sānına
 [16/16] Sovgāt yoқdur barsaқ yāriñ yanına
 [16/19] Başa saldıқ niçe külpet ħalları
 [17/06] Kimseler atlazdan dolayār daşa
 [17/07] Kimseler zār bolıb nān bilen aş*a*

Ünlüyle biten isimler yönelme eki alınca, ismin sonundaki ünlü ile yönelme eki kaynaşır ve ismin sonunda uzun ünlü meydana gelir. Bu uzama şu şekilde olur:

- [16/03] Pānī dünyā (*dünya-ya*) geldiñ yoқdan bar bolıb
 [40/09] Bu dünyā (*dünya-ya*) gelenler kaniб göçendür

Sonunda uzun ünlü bulunan isimlere yönelme eki gelince, ismin sonundaki uzun ünlü ile yönelme eki kaynaşır. Bu durumda isimde herhangi bir değişiklik olmaz.

[17/14] “Padişā” dīb aydarlar nirde zālīme

Türkmen yazı dilinde, bir ağız özelliği olan *+k* yönelme ekinin kullanıldığını da görmek mümkündür. Bunun, Eski Türkçedeki *+ka* ekinin sonundaki *a* ünlüsünün erimesiyle ortaya çıkmış olduğu söylenebilir. *+k* yönelme eki kendinden önce gelen ünlüsü daima uzatır. Ancak elimizdeki nüshada bu kullanıma rastlanmamıştır.

Yönelme eki üçüncü teklik şahıs iyelik ekli isimlere, daima *+n* yardımcı sesi ile bağlanır.

[12/07] Köp derdiñe deva bolır

[16/14] Meşgül boldıķ bu dünyanıñ malına

[16/15] Geçmedikle bir müminiñ sänına

[16/16] Sovgat yokdur barsaķ yarıñ yanına

Yönelme ekinin temel işlevi isimleri fiillere bağlamaktır. Bunun yanında isimleri bazı edatlara bağladığı da görülür. Fiilin istikametini ve yerini bildirdiği gibi sebep de ifade ederler.

3.2.1.4.5. Bulunma Hâli

Türkmen Türkçesinde bulunma hâli isimlere *+da* *+de* ekinin getirilmesi ile yapılır. Bulunma eki ismi fiile bağlar. İsim bulunma eki alınca, fiilin gerçekleştiği yeri ve hareketin zamanını belirtir. Bu ekin çok az örnekte ismi isme bağladığı görülür.

[12/11] Yıķılsañda deper kayta

[13/11] Ara yolda cepā çekib cān bedrim

[16/06] Oğlanlıķda gezdiñ niçe mestāne

[17/04] Onda niçe azāb görer hār bolır

[17/08] Kimse ötib baryār munda hār bolıb

[17/09] Azābdamı raħatdamı bu başlar

[17/10] Hōl eder yürekle gözdedür yaşlar

[18/05] Dağ başında seller kalmaz

- [19/04] Ocağında küller qalmaz
 [20/17] Seydī dīr düşmān qoymañ vatanda
 [21/02] Ey yārānlār şu zamanda
 [21/03] Dilde ğubār gerd köpeldi
 [21/04] Zerre insāp yoq yamanda
 [35/02] Saħrāda oturan Qazaq bile Qaraqalpağı
 [35/03] Haver bile Pārisde, Ğorasanda tabılmaz
 [35/10] Kābilde Perāhda, Qandahārı şehr-i Hirātda (tabılmaz)
 [35/11] Şekvān, Şebye, şāh-ı kūhı-Kelātda (tabılmaz)
 [37/19] Ğızmatıñda qolı bağı qulıñ men

Bulunma ekinden sonra +ki gelirse bulunma ekindeki ünlü uzar.

- [05/14] Türkmen yigitleri Bağıdāddāki Arab ğalipalarınıñ

Bulunma eki üçüncü teklik şahıs iyelik eki almış isimlere daima +n yardımcı sesi ile bağlanır.

- [17/04] Onda niçe azāb görer ğār bolır
 [18/05] Dağ başında seller qalmaz
 [37/19] Ğızmatıñda qolı bağı qulıñ men
 [42/02] Kimse ağılar munda kimseler şātdur
 [47/05] 1) 13 ncü asır hicriñiñ ortalarında

3.2.1.4.6. Ayrılma Hâli

Türkmen Türkçesinde ayrılma hâli isimlere +dan +den ekinin getirilmesi ile yapılır. Ünsüz uyumuna girmez dolayısıyla sert ünlülü hâli kullanılmaz.

- [05/16] -ndırlar. Dīn hem Arabdan çıkıb dīnī kitāblarda,

- [11/11] Yıl yıldan nepsi güyç getir
 [13/06] Gider boldım indi uşbu vatandan
 [13/20] Amydan su içen terçek naḥāllar
 [14/06] Barıb ḥabar algın yoldan ötenden
 [16/03] Pānī dūnyā geldiñ yokdan bar bolıb
 [17/06] Kimseler atlazdan dolayār daşa
 [17/11] Ayrıldıķ ulusdan ötdi deñ-düşler
 [19/01] Perzend bolmasa dūy-binden
 [19/02] Ğam-ğussa basar gün-günden
 [19/03] Kim oğul siz ötse mundan
 [20/18] Kim olsa āt qalır mundan ötende
 [20/19] Seksenden soñ toқsan yaşa yatanda
 [20/20] Pānīden baķıģa baran ğanimāt

İlk hecelerinde yuvarlak ünlü bulunan ve dar-düz (*i*) ünlüyle biten iki heceli isimler ayrılma eki alınca, ismin sonundaki dar-düz ünlüler, orta hece ünlüsü durumuna gelerek yuvarlaklaşır. Türkmen Türkçesinde sıkça görülen bu duruma incelenen metinde rastlanmamıştır.

Ayrılma eki üçüncü teklik şahıs iyelik eki almış isimlere daima *+n* yardımcı sesi ile bağlanır. Türkmen Türkçesinde ayrılma eki ismi fiillere ve edatlara bağlar. İsmi edatlara bağlarken bazen ayrılma ekinin yazılmadığı görülür. Ayrılma ekini alan isim bulunduğu kelime grubu veya cümlede belirtilen hareketin başladığı, ortaya çıktığı yeri gösterir. Bunun yanında ayrılma ekinin vasıta, sebep, miktar ve mukayese gibi fonksiyonları da vardır.

- [09/19] usulinde, otazlı goşğılar yazdıģından başģa İran
 [26/06] Ḥaļīl qurbān etdi oğlundan geçib
 [30/11] Her kim yurdundan ayrılssa
 [39/02] Ol irem baģından periler gelse
 [41/13] Peleģiñ qolından gelib men dāda

3.2.1.4.7. Vasıta Hâli

Türkmen Türkçesinde ismin vasıta hâli *bilen* edatı ile yapılır.

- [17/07] Kimseler zâr bolıb nân *bilen* aşā
 [25/20] Dev *bilen* uruş eden Rüstem Zâllarıñ
 [27/14] Ācāl nevbet *bilen* her kime yetdi
 [33/06] Yüz maşakqätler *bilen* kim nazmı kıldım her kıyan
 [35/07] Şāmı Mekke Medine Herāt *bilen* Tirmiz
 [37/11] Yanaşanda seniñ *bilen* deñ gelmez
 [40/10] Niçe aşık ärzu *bilen* geçendür
 [41/02] Göñlim *bilen* bir väylara yeterdim
 [43/08] Seyr *bilen* biten işler düz bolır

Türkçenin genel vasıta eki olan *+n* ekinin, Türkmen Türkçesinde birçok kelimedede kalıplaşmış olarak bulunduğu ve bu durumda kendisinden önce gelen ünlüyü uzattığı görülür.

- [26/14] Saḥāvāt ḳalmandır bayîñ elinde
 [27/12] Tama edib elîñ serdi bilmedi

3.2.1.4.8. Eşitlik Hâli

Türkmen Türkçesinde ismin eşitlik hâli *+ca*, *+ce* ve *+layın* ekleri ile yapılmaktadır. Bu ekler çekim eki olarak işlevliğini kaybetmiş olduklarından yapım eki gibi kullanılmaya başlamıştır. Ekin *+ca* şekli çoğunlukla sıfatlara, *+ça* şekli de zamir ve isimlere gelerek, gibilik, görelilik, kadarlık ve benzerlik ifade ederler. *+ça* ekinin çok az örnekte *+ki* aitlik ekiyle beraber kullanılarak sınırlama ifadesi taşıdığı görülür.

- [13/13] Cepalıca çiller ḳaldıñ hoş indi
 [14/12] Hem demlice kaller ḳaldıñ hoş indi
 [37/02] Basıb ḡamlayına bolaşdırıbdur

3.2.1.4.9. Yön Gösterme Hâli

Türkmen Türkçesinde isim yön gösterme hâline *+ra* ve *+arı* eklerini alarak girer. Yön ekleri Türkmen Türkçesinde çekim eki olmaktan çıkmış ve az sayıdaki kelimedede yapım eki gibi kalıplaşmış kalmıştır. Türkmen Türkçesinde yön ifade etmek için yönelme ekleri ve yön belirten edatlar kullanılır.

[16/07] Soňra yetdiň rüzigāra dükāne

[40/16] Biraz soňra wağtı öter Hatīce

3.2.1.5. Soru Eki

Türkmen Türkçesinde soru eki kalınlık-incelik uyumuna bağlı olarak *+mi*, *+mi*, *+mu*, *+mü* şeklindedir. Türkiye Türkçesinde bu şekilde kullanılan *mi* Türkiye Türkçesindekinden farklı olarak kelimeye bitişik yazılır. İlk hecesinde yuvarlak ünlü bulunan ve dar-düz ünlüyle biten iki heceli isimler soru eki aldığı anda, isim sonundaki ünlülerin yuvarlaklaştığı görülür.

[17/09] Azābdamı raħatdamı bu başlar

[21/18] Ya āhır bolacağmı bu pānī

[24/09] Men bilmenem āhır bolacağmı pānī

[46/08] Yā Rab tapılırmı meniň soragım

3.2.2. Sıfatlar

Sıfatlar vasıf ve belirtme isimleridir. Nesnelere çeşit çeşit vasıfları, çeşit çeşit belirtileri vardır. İşte sıfatlar bu vasıfların ve belirtilerin isimleridir. Demek ki sıfatlar nesnelere vasıflandırma ve belirtme suretiyle karşılayan kelimelerdir. Nesnelere kendilerinin adları asıl isimlerdir. Sıfatlar ise nesnelere kendilerinin değil vasıflarının adlarıdır. Eğer nesne birçok vasfı olan bir varlık değil de yalnız vasıftan ibaretse o takdirde sıfat nesnenin ismi olur.¹⁰⁹

Sıfatlar nesnelere niteleyen ve belirten isimlerdir. Bu sebeple niteleme ve belirtme sıfatları olmak üzere ikiye ayrılır.

3.2.2.1. Niteleme Sıfatları

Nesnelere niteliklerini bildiren bu sıfatlar Türkmen Türkçesi gramerlerinde *hil sıfatları* şeklinde adlandırılır. Niteleme sıfatları; varlıkları renk, şekil, tat, boy, yapı, ağırlık, hacim gibi yönlerden niteler. İsimlerden önce gelir.

- [11/09] *Uzak* pelle hārāb eder
- [12/20] *Koç* yigit minse çamana
- [13/03] *Hayâsız* kızlar gelinden
- [13/09] *Süyci* sözlēn diller kaldıñ hoş indi
- [13/15] Ara yolda küydi *cepālū* cānlar
- [14/03] *Bī-bād* yerde bityēn *maymık* igdeler
- [15/07] *Ak* don geyib selle orap
- [15/17] *Gümān* sözler geldi dile
- [16/03] *Pānī* dünyā geldiñ yoqdan bar bolıb
- [16/20] Bir niçeler yığar *haram* malları
- [18/18] *Şīrīn* cān gelse boğaza
- [25/12] Ayralık diyen bir *tāze* ot bolır
- [26/08] *Kara* yer koyınna saldıda gitdi.

¹⁰⁹ Muharrem Ergin, *Türk Dilbilgisi*, İstanbul, 1980, 325, Oscar Hansen, *Türkmence El Kitabı*, (Çev. Zühal Ölmez) İstanbul, 2003, 82. Tahsin BANGUOĞLU, “*Türkçenin Grameri*”, İstanbul, 1974.

- [26/11] *Çirki* dünya bağrın gerdi bilmedi
 [27/09] *Kirli* dünya deyib çekerler cānı
 [27/18] *Pashı* bahārlarda seyrāna gitsek
 [27/19] *Tükenmez* yollarıñ bardur sen çöliñ
 [28/01] *Deli* gönül ister niçe hevesi
 [39/03] *Gümişli* kolların boynuma salsa
 [40/06] *İşitgil* arzımı *nazlı* sultānım
 [42/12] *İşitseñ yaman* söz yağşı dostıñdan

3.2.2.2. Belirtme sıfatları

Belirtme sıfatları nesnelere belirten sıfatlardır. Bu sıfatlar nesnenin bünyesinde olan bir vasfı göstermez, nesneyi şu veya bu şekilde belirtirler. Nesneyi bir kaç bakımdan belirtmek mümkündür. Nesnenin ya yerine işaret edilir, ya sayısı gösterilir, ya nesne soru şeklinde belirtilir veya belirsiz şekilde ifade edilir. İşte belirtme sıfatları bu belirtme şekillerine göre dört çeşide ayrılırlar: *işaret sıfatları*, *sayı sıfatları*, *soru sıfatları*, *belirsizlik sıfatları*.¹¹⁰

Türkmen Türkçesinde de bir nesnenin bünyesinde bulunan bir niteliği göstermeyip, nesneyi birkaç bakımdan belirten sıfatlara, belirtme sıfatları denir.

Türkmen Türkçesinde kullanılan belirtme sıfatları şunlardır.

3.2.2.2.1. İşaret sıfatları

İşaret sıfatları, nesnelere göstererek, onları işaret ederek belirtirler. Başka bir deyişle işaret zamirleri bir isimden önce gelerek onu belirtiyorsa işaret sıfatı olurlar. İşaret sıfatları Türkmen gramer kitaplarında zamir bahsinde ele alınır.¹¹¹ Türkmen Türkçesinde kullanılan işaret sıfatları şunlardır.

- [06/14] (*Bu hāl* Türkmenlerden başğa Türk uruğlarında)
 [12/15] Bir niçe ağız *bu* şānı
 [13/08] Hiç unutmam cānım çıksa *bu* tenden

¹¹⁰ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, 329. - Oscar Hensen, *a.g.e.* 80.

¹¹¹ Mehmet Kara, *a.g.e.*, 113.

- [17/17] Ey yārānlar *şu* eyyāmıñ pādişāhı
 [21/02] Ey yārānlār *şu* zamanda
 [06/03] 2 inci sebebi ise: *o* zamanlarda Arabistan
 [46/09] Hem bu dünya hem *o* dünya gereğim
 [47/16] *şol* uruğundan “Ardana Beg” adlı edebiyāta heve

"bu" Yakın durum ifadesi taşıyan işaret sıfatıdır. "şu" uzak için kullanılan, biraz uzağı ifade eden işaret sıfatıdır. "o" ve “şol” en uzak durumlar için kullanılan işaret sıfatıdır.

3.2.2.2.2. Sayı Sıfatları

Sayı sıfatları nesnelere sayılarını bildirerek belirten kelimelerdir. Sayı sıfatları da kendi arasında fonksiyonlarına göre bölümlere ayrılırlar.

3.2.2.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları

Bunlar nesnelere sayısını gösteren asıl sayı isimleri olup, diğer sayı sıfatları, sayı isimleri bunlardan yapılmıştır. Asıl sayı sıfatları üç türdür. Tek kelimeli olanlar, sıfat tamlaması olanlar, sayı grubu olanlar.

- [06/23] *dört-beş* koñşı hükümetleriñ, kul astlarına dü
 [08/16] Seydî *bir* yandan *bir* bölek koşuna başlık bolıb
 [24/05] Nāt geldi *bir* yıla döndi her günleri
 [20/07] *On iki* endāmıñ ol *iki* göziñ
 [24/03] Bağlanıbdur *dört* tarapıñ yolları
 [30/16] *Beş* yaşında oynab gülse

3.2.2.2.2.2. Sıra sayı sıfatları

Asıl sayı isimlerine *+ncı*, *+nci* ekinin getirilmesiyle yapılan ve derece belirten sayı sıfatlarıdır.

- [06/01] *birinci* sebeb dīnī duyğı ve düşünce yüzünden

[08/17] uruşlarda ulı rol oynasa, *ikinci* yandan Türkmen
 [09/12] 1245 *inci* hicrī ve 1826 *ıncı* mīlādī çemele-

3.2.2.2.3. Kesir sayı sıfatları

Kesir sayı sıfatları bir nesnenin bir ya da birkaç bölümünü belirten kelime grubudur. Türkmen Türkçesinde kullanılan kesir sayı sıfatlarında, nesnenin kaç parçaya bölündüğünü belirten sayı ayrılma hâlinde bulunur. İncelenen metinde örneği bulunmamaktadır.

3.2.2.2.3. Soru sıfatları

Soru sıfatları isimleri soru sormak yoluyla belirten sıfatlardır. Türkmen Türkçesinde isimleri soru yoluyla belirten ve incelemeye konu olan eserde geçen sıfatlar şunlardır.

[44/19] *Neçe* ābātları bozarsan besim

[12/04] *Niçä* molla hārāb eder

[12/15] Bir *niçe* ağız bu řānı

[13/16] İli berbād etti *niçe* bī-sanlar

[13/19] Niçe yazlar geçdi *niçe* bahārlar

[16/06] Oğlanlıkda gezdiñ *niçe* mestāne

[27/01] *Niçe* sözi beyān etdim dilimden

3.2.2.2.4. Belirsizlik Sıfatları

Belirsizlik sıfatları nesnelere sayılarını, miktarlarını, zamanlarını, hangisi olduğunu belirsiz bir şekilde ifade ederler. Türkmen Türkçesinde şu isimlerin belirsizlik sıfatı olarak kullanıldığı görülür.

[06/02] gelib çıkan *bir* meseledir

[08/16] Seydī *bir* yandan bir bölek қоşuna başlık bolıb,

[08/24] -ndan soñ, Türkmeniñ başlıkları *bir* niçesi Afđanistana,

[08/25] ve *bir* niçeleri de Hīvē kaçıbdurlar

[18/13] *Her kimi bir* köye salır

- [12/15] *Bir* niçe ağız bu şanı
- [16/20] *Bir* niçeler yıgar Һaram malları
- [16/17] *Hiçbir* peydā etmedikle ār bolıb
- [26/18] *Bir* niçeniñ pāli bozıq girdarı
- [28/11] Üstiñde *bir* niçe gezdik piyāda
- [33/19] Peyveste geçirdim *bir* niçe leyl i nehārı
- [40/21] *Bir* niçe hevesli sazlarım ƙaldı
- [42/16] Yürimese *her* yigidiñ iƙbāli
- [47/07] ovkab, şu zamanlarda Türkmenistāniñ *her* bir reyon
- [16/17] *Hiçbir* peydā etmedikle ār bolıb
- [25/04] Dünyaniñ *hiç kime* yoƙdur payāni
- [26/15] Vepāsı yoƙ *hiç kimseniñ* dilinde
- [39/08] Urdıñ dīb *hiç* vağıtda nāmıs ār etmen
- [25/21] *Hemmesi* dünyadan öldide gitdi
- [12/07] *Köp* derdiñe devā bolır

3.2.3. Zarflar

Zarflar; zaman, yer-yön, durum ve miktar isimleridir. İsim olmadan sıfat olamayacağı gibi tek başına zarf da yoktur. Sıfatlar gibi zarflar da tek başlarına isimden başka bir şey değildirler. Sıfat da, zarf da ismin yüklediği göreve göre aldığı addır. Kelime guruplarında başka bir ismi niteleyen veya belirten isimlere sıfat denildiğini gördük. Zarf ise kelime guruplarında sıfatın, fiilin veya başka bir zarfın mânâsını değiştiren isimlere verdiğimiz addır. Fakat her isim sıfat olarak kullanılmaya uygun olmadığı gibi, zarf olarak da kullanılmağa uygun olmayabilir.¹¹²

Türkmen Türkçesinde de zarfların asıl görevi sıfatların isimleri nitelemesi gibi fiilleri, nitelemek, onlarla çeşitli anlam ilgileri kurmaktır. Zarflar ayrıca sıfatların ve başka zarfların önlerine gelerek onların derecelendirilmesini sağlarlar.

[12/10] Yaman koňuş çapar kayta (Zarf fiili nitelemiştir.)

[13/06] Gider boldım indi uşbu vatandan (Zarf fiili nitelemiştir.)

[25/02] *Kolay* koysañ şudur söziñ beyanı (Zarf fiili nitelemiştir.)

[16/19] Başa saldıq *niçe* külpet hılları (Zarf sıfatı nitelemiştir.)

[48/01] şudır: dimek mümkin deldir. Yüne biziñ *az* bir zamān (Zarf sıfatı nitelemiştir.)

[06/22] yüze çıkarıbdur. Amma yene az zamāndan Türkmenler (Zarf zarfi nitelemiştir.)

27/03] Ğapıllar bî-ħabar gezyer ölümünden (Zarf fiili nitelemiştir.)

[30/06] Yaman dörer oğul kıızı (Zarf fiili nitelemiştir.)

Türkmen Türkçesinde kullanılan zarf çeşitlerini şu şekilde sıralayabiliriz.

3.2.3.1. Yer-Yön Zarfları

Bunlar fiilin yerini ve yönünü gösteren zarflardır. Yer-yön zarfları genellikle yön eki almış isimlerdir. Özcan Tabaklar'ın hazırladığı "Türkmencenin Morfolojisi" adlı doktora tezinde Türkmencede sıklıkla kullanılan yer-yön zarfları *ileri, ilerik, içeri, içerik, daşarı, daşarık, aşâk, yokan, yokarık, bari bârık* olarak tespit edilmiştir. Ancak incelemeye konu olan eserde bu zarflara

¹¹² Muharrem Ergin, *a.g.e.*, 342., - Oscar Hansen, *a.g.e.*, 86.

rastlanmamıştır.

3.2.3.2. Zaman Zarfları

Bunlar fiili zaman bakımından nitelerler. *Düyn, ertur, ir, öyle, agşam, ilki, hâzir, entek, indi, heniz, hep* gibi kelimeler genellikle zaman zarfı olarak kullanılır. Bu zaman isimlerinin +*layın* eşitlik eki ve + *n* vasıta eki almış şekillerde de zaman zarfı olarak kullanılır. Fakat genelde tüm Türk Lehçelerinde özeldir Türkmen Türkçesinde kelimeler aldıkları görevlere göre adlandırılırlar. İncelenen eserde kullanılan zarflar aşağıda gösterilmiştir.

[16/07] *Soñra yetdiñ rüzigāra dükāne*

[23/14] *Yārānlar gün günden yamanlıg artdı*

[25/10] *Bu dünyā inenler evvel şād bolır*

[30/20] *On tördinde kitāb körse*

[31/11] *Elli altmışında derdi artar*

[32/05] “*Hı*” *Habarsız yürme Hāḫḫa kıl tazarrū^c subḥ u şām*

[32/11] “*Şın*” *Şepāgātçı bolar kim Mustapā mağşār günü*

[43/04] *Yüz yıl devrān sürse heniz az bolır*

[44/03] *Igtıbarsız yalan caḤan ḫal indi*

3.2.3.3. Durum Zarfları

Bunlar durum ifade eden zarflardır. Bütün nitelik isimleri ve eşitlik eki almış isimler hal zarfı olarak kullanılabilirler.

Bunun yanında +*layın* eşitlik eki ve + *n* vasıta eki almış isimlerin de hal zarfı olarak kullanıldıkları görülür. Metinde tesbit edilen durum zarfları şunlardır.

[16/05] *Meḫtāc bolıb ata-ana zār boldı*

[32/06] “*Dal*” *Doğrı bolsañ izzet ile gelir ḫāss u āmm*

[33/19] *Peyveste geçirdim bir niçe leyl i nehārı*

3.2.3.4. Miktar zarfları

Fiilin miktarını, derecesini bildiren zarflardır. *âz, kân, köp, seyrek, sık, in, dağı* gibi isimler miktar zarfı olarak kullanılırlar.

[19/21] az gören ğanīmāt

[43/04] Yüz yıl devrān sürse heniz *az* bolır

[47/17] -sli *köp* yaşan kişileriñ ađzañı mađlūmātlarında

Fiil dışında sıfatları ve diğer zarfları da miktar yönüyle derecelendirir.

[06/21] durab, *az bir* zamānda epesli Türkmen edebiyātı (sıfatı derecelendirmiştir.)

[06/22] yüze çıkarıbdur. Amma yine az zamāndan Türkmenler (zarfı derecelendirmiştir.)

3.2.4. Zamirler

Zamirler nesnelere temsil veya işaret suretiyle karşılayan kelimelerdir. İncelenen isim cinsinden kelimeler nesnelere doğrudan doğruya karşılayan, onların dildeki karşılıkları olan, onların adları durumunda bulunan kelimelerdir. Zamirler ise nesnelere dildeki gerçek karşılıkları olmayan, fakat gerekince onları ifade edebilen kelimelerdir. Bu işi zamirler nesnelere temsil etmek veya göstermek suretiyle yaparlar. Bu bakımdan isim cinsinden diğer kelimelerle zamirler arasında büyük bir fark vardır. Zamirler temsil ettikleri veya gösterdikleri nesnelere gerçek karşılıkları olmadıkları için, ancak o nesnelere ilk ve gerçek isimlerinin yerini geçici olarak tutarlar ve tek başlarına bir anlamı yoktur. Ancak nesne biliniyor ve bir zamirle ifade ediliyorsa o nesne ile zamir arasında bir bağ kurulur, zamir o nesneyi karşılar.¹¹³

Zamir, isimlerin yerlerine kullanılan ve isimlerin aldığı tüm ekleri alarak isimlerin tüm görevlerini üstlenebilen kelimelerdir Türkmen Türkçesi gramerinde *çalışma* adı verilen zamirlerin çeşitleri şunlardır:

3.2.4.1. Şahıs zamirleri

Türkmen Türkçesinde kullanılan ve *at çalışması* adı verilen şahıs zamirleri şöyledir:

Teklik	1. şahıs: <i>men</i>
	2. şahıs: <i>sen</i>
	3. şahıs: <i>ol</i>
Çokluk	1. şahıs: <i>biz</i>
	2. şahıs: <i>siz</i>
	3. şahıs: <i>olar</i>

[08/19] *oları* ğayrata getirib köplenci Buğara çoşunınığ

[14/11] *Bize* Sultān Niyāzıñ bekligi besdür

[16/13] Bu melgün aldadı *bize* yār bolıb

[19/03] Kim oğul *siz* ötse mundan

¹¹³ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, 349. - Oscar Hansen, *a.g.e.*, 69-70.

- [23/16] *Men* bilmeyen kısmatlar yamana tartdı
 [24/09] *Men* bilmenem āhır bolacaqmı pānī
 [27/19] Tükenmez yollarıñ bardur *sen* çöliñ
 [27/21] Lālezār gülleriñ bardur *sen* çöliñ
 [28/09] Bahar vağtı *sen* keyipli *sen* dünyada
 [28/10] *Seniñ* behriñ özgelerden ziyāda
 [33/20] İstab yuvırıp tapmaq için bir *sen* kimin yarı
 [34/11] Bir *sen* kimin ħor cennet-i Rızvānda tabılmaz
 [34/12] *Men* özim görmişem ħubān dehri
 [34/13] *Her kimse* düzetmiş özine bağ bile ıasrı
 [36/12] Eylersen *biz* tarāb revān Ĥatīce
 [45/14] *Siz* kaçdıñız kāpır aldı daşlarım

3.2.4.1.1. Şahıs Zamirlerinin Çekimi

Şahıs zamirlerinin ilği, *menin* "benim", *senin* "Senin", *onun* "onun", *bizin* "bizim", *sizin* "sizin", *oların* "onların" şeklindedir.

- [36/01] Arzımı işit gel *meniñ* ey ıaş-ı hilālim
 [28/10] *Seniñ* behriñ özgelerden ziyāda
 [48/01] şudır: dimek mümkin dēldir. Yüne *biziñ* az bir zamān
 [48/10] *Olarıñ* atları aşakdaı

Şahıs zamirlerinin belirtme hāli, *meni* "beni", *seni* "seni", *onu* "onu", *bizi* "bizi", *sizi* "sizi", *oları* "onları" şeklinde yapılmaktadır.

- [37/01] Pelek *meni* derde ulaşdırıbdur
 [38/05] Yuram ħızmatıñda *seni* ħār etmen
 [22/08] *Onı* için kırt köpeldi
 [08/19] *oları* ħayrata getirib köplenci Buħara ıoşunınıg

Şahıs zamirlerinin yönelm hâli, *mana* "bana", *sana* "sana", *ona* "ona", *bize* "bize", *size* "size", *olara* "onlara" şeklindedir.

[36/17] Derdim köbdür *maña* tebîb düş gelmez

[36/13] Gizli derdim *saña* eylesem hâli

[27/06] Murdâr tapsa *oña* hâlâl diyerler

[38/11] Seniñ işğîñ zehr bolıbdur *bize*

Şahıs zamirlerinin bulunma hâli, *mende* "bende", *sende* sende', *onda* "onda", *bizde* "bizde", *sizde* "sizde", *olarda* "onlarda" şeklindedir.

[46/02] Sen *onda* edersen puğân ƙal indi

Şahıs zamirlerinin ayrılma hâli, *menden* "benden", *senden* "senden", *ondan* "ondan", *bizden* "bizden", *sizden* "sizden", *olardan* "onlardan" şeklindedir.

[12/12] *Senden* ayb kapar ƙayta

[31/12] *Ondan* soñ izānı bilir

[37/06] Dost yüzün dönderib *bizden* yāt boldı

3.2.4.1.2. Şahıs Zamirlerinin Edatlara Bağlanması

Türkmen Türkçesinde şahıs zamirlerinin *bilen* "ile", *yalı* "gibi" ve *üçin* "için" edatlarına bağlanması şu şekilde olur: Birinci ve ikinci şahıs zamirleri *bilen* "ile" edatına genellikle ilgi hâlinde, seyrek olarak da yalın halde bağlanır. Üçüncü teklik şahıs zamiri *bilen* "ile" edatına daima ilgi hâlinde, üçüncü çokluk şahıs zamiri ise daima yalın halde bağlanır.¹¹⁴

[37/11] Yanaşanda seniñ bilen deñ gelmez

[38/17] Seniñ üçin ölsem hergiz aratman

¹¹⁴ Yusuf AZMUN, *Ana Çizgileriyle Türkmençe Dil Bilgisi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yay., Ankara, 1983, 83.

3.2.4.2. Dönüşlülük Zamiri

Türkiye Türkçesinde “kendi” kelimesi ile karşılanan dönüşlülük zamiri Türkmen Türkçesindeki “öz” kelimesi ile karşılanır. “Kendi” eksiz olarak da dönüşlülük zamiri olarak kullanılır. Ancak çekimlenmeden "asıl, öz" manasına gelen “öz” kelimesi iyelik eklerini alarak dönüşlülük zamiri olarak kullanılır.

- [43/05] *Öz* yeriñde meger şā sen eger kul
 [34/12] Men *özim* görmişem ħubān dehri
 [18/10] *Özin* pehlivān tutıb yuran
 [39/19] Dünya ħırācına bermen *öziñi*
 [34/13] Her kimse düzetmiş *özine* bağ bile kasrı
 [09/21] -lar yazandur. Amma *özi* bağıtsız bir kişi bolıb
 [06/24] -şib, *özleriñ* dil ve edebiyātlarını yüze çıkarmana,

3.2.4.3. İşaret Zamirleri

Türkmen Türkçesinde bu, şu, ol-hol, şo-şol, bular, şular, olar işaret zamirleri olarak kullanılan kelimelerdir.

- [17/12] *Bu* yalançı ġatı kaşsyar dār bolıb
 [19/15] *Ol* İsrāpil çalsa sūrı
 [37/13] *Bu* niçük ser boldı bile bilmedim
 [44/02] Ozalda kısmātım meniñ *şu* boldı

3.2.4.3.1. İşaret Zamirlerinin Çekimi

İşaret zamirlerinin isim çekim ekleriyle çekimlenmesi şu şekildedir.

- [05/12] *Muniñda* bir niçe sebebi bolandır: 1 inci İslām
 [07/14] bolyarıs. *Şunuñ* üçin ġoşğılarını yazmana girişme
 [08/01] Buħara Emīri “Şāmūrād” olıb, *oniñ* orunına oġlı

- [14/11] Bize Sultān Niyāziñ bekligi besdür
 [17/08] Kimse ötib bāryār *munda* hār bolib
 [19/03] Kim oğul siz ötse *mundan*
 [22/11] *Muni* müñe qatmak bile
 [25/02] Kolay koysañ *şudur* söziñ beyānı
 [28/10] Seniñ behriñ özgelerden ziyāda
 [39/13] *Şunça* ceber eylediñ yeter Hātice
 [43/02] *Ondan* āşık bolmaz tağnadan kaçsa
 [46/02] *Sen* onda edersen puğān qal indi
 [48/10] *Olarıñ* atları aşakdağı:

3.2.4.4. Soru Zamirleri

Türkmen Türkçesinde nesnelere soru şeklinde karşılaman ve Türkmen Türkçesi gramerlerde *sorag çalışması* adı verilen soru zamirleri şunlardır.

- [17/01] Nasihāt eder men *kim* kulaq salsa
 [18/01] *Kim* ölse salırlar eltib zemine

3.2.4.5. Belirsizlik zamirleri

Türkmen Türkçesinde kullanılan ve Türkmen Türkçesi gramerlerde *nömâlim çalışması* adı verilen zamirleri, *kim*, *kimse*, *kimdir*, *neme*, *nâmedir*, *haysıdır* ve *pılanı* şeklinde sıralayabiliriz.

- [16/21] *Kimi* yoldan çıktı güyā kör bolib
 [18/13] Her *kimi* bir kûye salır
 [22/15] *Kimse* gedā kimse baydur
 [25/04] Dünyaniñ *hiç kime* yokdur payānı
 [26/13] *Qaysı* dermen *qaysı* derdi bilmedi
 [26/15] Vepāsı yok *hiç kimseniñ* dilinde

[27/14] Ācāl nevbet bilen *her kime* yetdi

[29/18] *Her kim* görse murādını

[29/20] *Kim* alsa yaman hātunı

[34/13] *Her kimse* düzetmiş özine bağ bile asrı

3.3. FİİLER

Fiiller iş, oluş ve hareketleri karşılayan kelimelerdir. Nesnelere canlı, cansız, maddî, manevî bütün varlıklar ve mefhumlardır. Hareketler ise nesnelere zaman ve mekân içindeki yer değiştirmeleri; oluşları, kılışları, duruşları; her türlü faaliyetleridir. Nesnelere varlıkları kendileri ile kaim olan unsurlardır. Hareketler ise varlıkları ancak nesnelere kaim olan unsurlardır Kâinata bulunan iki unsur arasındaki bu fark onların dildeki karşılıkları olan isimler ve fiilleri de birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılan dil birlikleri hâline sokmuştur. Nesnelere tek tek, mücerret olarak karşılayan isim kök ve gövdeleri mânâlı ve tek başına kullanılan dil birlikleridir. Hareketleri nesnelere, mücerret olarak karşılayan fiil kök ve gövdeleri ise mânâlı, fakat tek başına kullanılmayan dil birlikleridir. Bunların kullanım sahalarına çıkabilmeleri için karşıladıkları hareketlerin çeşitli nesnelere bağlanması, bu bağlanmayı ifade etmek için de kendilerinin çeşitli münasebet kalıplarına dökülmeleri, hareketi nesnelere bağlayan çekimli şekillere girmeleri gerekir.¹¹⁵

3.3.1 Fiil Çekimi

Fiiller, dilde daima çekimli şekiller hâlinde bulunmalıdırlar. Fiillerin incelemesi demek onların çekimli şekillerinin ele alınması demektir. Fiil çekimleri şahıs ekleri ile kip ekleri (haber ve istek kipleri) vasıtasıyla yapılır.

3.3.1.1.Şahıs Ekleri

Şahıs ekleri çekimli fiillerde hareketi yapan veya olan şahsı ifade eden eklerdir. Fiil kök ve gövdeleri çekimli hâle girerek kullanım sahalarına çıkarken önce şekil ve zaman eklerini alırlar.

¹¹⁵ Ayşe İLKER, *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil*, TDK, Ankara, 1997. -

Muharrem Ergin, *a.g.e.*, 376. - Oscar Hansen, *a.g.e.*, 98.

Seyitnazar ARNAZAROV, "Türkmen ve Türkiye Türkçesinde "Düşmek" ve Diğer Benzeri Fillerin Anlamları Üzerine", *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*. Ankara, 2007, 125-130. -

Seyitnazar ARNAZAROV, Türkmen ve Türkiye Türkçesinin Ortak Fiillerinin Anlam Bakımından Genel Bir Mukayesesi, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 2004*. Türk Dil Kurumu, Ankara, 2004. 193-220.

Türkmen Türkçesinde şahıs eklerinin üç farklı çekimi vardır.

Teklik:	1. Şahıs:	ın	m	ayın
	2. Şahıs:	sıñ	ñ	gın (gun)
	3. Şahıs:	--	--	sın (sun)
Çokluk:	1. Şahıs:	ıs	k	alı/alın
	2. Şahıs:	sıñız	ñız	ıñ/uñ
	3. Şahıs:	lar	lar	sınlar/sunlar

[37/04] Men bilmeyerin südi ziyān Ḥatīce

[13/06] Gider boldım indi uşbu vatandan

[37/20] Bolayın başıña kurbān Ḥatīce

[38/19] Öter boldıñ örteb meni dünyada

[24/13] Seydî dir gezmegin ömrüñi yuyıb

[05/07] dili edip tutman belki çöpyesine hükümet

[42/19] Nādānlar ne bilsin belendi pesi

[48/04] basdırırs diyib ümīd ederis. Kūl Muḥammedof

[07/10] başgalar kimin ulı ulı il goşgıçılarını görýeris.

[14/07] Cebīr gördik Mirḥaydar yer yuydandan

[17/05] Bu dünya bilseñiz dürli tomaşa

[45/14] Siz kaçdıñız kāpir aldı daşlarım

[12/14] Görñ eviñe uyuşanı

[18/16] Kulak koyuñ aydan söze

[15/14] Atıb taşlarlar ĩmānı

[18/01] Kim ölse salırlar eltib zemīne

Türkmen Türkçesinde gelecek zaman, istek-gelecek zaman ve gereklilik çekimlerinde şekil ve zaman ekinden sonra şahıs eki gelmez. Öğrenilen geçmiş zaman ise *-ip* zarf fiili ve bildirme eklerinin birlikte kullanılmasıyla ifade edildiği için, fiil çekiminde kullanılan şahıs eklerinden birini alması söz konusu değildir.

3.3.1.2. Şekil ve Zaman Ekleri

Şekil ve zaman ekleri fiil kök veya gövdesinin karşıladığı hareketi şekle ve zamana bağlayan eklerdir. Bu ekler şekil ve zaman ifade ederler. Şekil ifadesi hepsinde, zaman ifadesi ise ancak bir kısmında vardır. Şekil ve zaman eklerinin bir kısmı yalnız şekil, bir kısmı ise hem şekil, hem zaman ifade eder.

3.3.1.2.1. Geniş Zaman Eki

Türkmen Türkçesi dil bilgisi kitaplarında “belirsiz gelecek zaman” şeklinde “gelecek zaman” konusu içinde ele alınmaktadır. Türkmen Türkçesinde geniş zaman eki –ar, –er dir. Ünlüyle biten fiil kök ve gövdelerine geniş zaman eki gelince, fiilin sonundaki ünlü ile ekin bünyesindeki ünlü birleşerek uzun ünlü meydana getirir.

Türkmen Türkçesinde geniş zaman çekimi şöyledir:

- [11/03] Aħır ğalla ħārāb eder
- [11/15] Niçüñ şıpa tapar bīmār
- [12/02] Yamanın artar kuvveti
- [15/14] Atıb taşlarlar ĩmānı
- [15/21] Seydī ayder bu ħāli
- [16/20] Bir niçeler yığar ħaram malları
- [17/14] “Padişā” dīb aydarlar nirde zālime
- [19/02] Ğam-ğussa basar gün-günden
- [19/14] Tutarlar yaman destūrı
- [20/10] Şeriğāti bozar kázisi Ħāñı
- [21/07] Dadarlar ħarām lezzeti
- [22/18] Nesihat berseñ kaçarlar
- [22/19] Pāsık bile pesād açarlar
- [22/20] O vaķat üçin ant içerler
- [23/04] Nepsı daşar yutmaķ bile
- [31/09] Otuzında yel dek yurtar

[31/10] Kırkda gönlin yağşı tutar

[31/11] Elli altmışında derdi artar

[40/08] Kaygılı hasretten gotar Hâtice

Türkmen Türkçesinde geniş zamanın olumsuz şekli *-ma, -me* olumsuzluk eki almış fiil gövdelerine geniş zaman ekinin getirilmesiyle yapılır. Bu durumda *-ma, -me* olumsuzluk ekinin ünlüsü ile geniş zaman ekinin ünlüsü kaynaşarak tek ve kısa bir ünlü hâline gelir. Bu şekilde ortaya çıkan olumsuz geniş zaman eki, 1. ve 2. teklik şahıslar için *-mar*, üçüncü teklik şahıs için *-maz* şeklindedir.

[12/01] Yağşınıñ bolmaz hõrmeti

[13/08] Hiç unutmam cânım çıksa bu tenden

[17/15] Bakman kırar ammı hâsı âlime

[17/20] Raḥmeti bolmaz gönli yumşamaz ter bolıb

[17/21] Seydî dîr saqlama gönülde kîne

[18/05] Dağ başında seller qalmaz

[19/01] Perzend bolmasa dūy-binden

[20/06] Bolıra bolmaza uzatma söziñ

[26/07] Mūsā qutulmadı ölümdeñ kaçıb

[32/16] “Ayn” Aybıñı bir gün salmasın ruḥsarıña

[33/14] Bu işveleriñ seniñ cümle ḥubānda tapılmaz

[40/02] Şāt bolmadım senden gönül çağlayıb

[41/14] Ğāmdan qutulmadım öter dünyada

[42/20] Yigidiñ bolmasa ğamı kaygısı

3.3.1.2.2. Şimdiki Zaman Eki

Türkiye Türkçesinde *-yor* eki ile yapılan şimdiki zaman Türkmen Türkçesinde uzun ünlü ile yazılan *-yar* eki ile sağlanır. Bu ek fiil kök ve gövdelerine doğrudan doğruya

eklenir.¹¹⁶

Şu şekilde çekimlenir.

[07/13] el yazma goşgılarını yığb topla yazmaççı [07/14] bolyārıs.

[17/06] Kimseler atlazdan dolayār daşa

[24/10] Gelip baryār kıyāmātıñ nişanı

[32/10] “Sin” Selāmet saklayār dürli belālardan seni

[41/05] Bir dem saklab duryār gelen kızanı

Şimdiki zaman ekinin olumsuz şekli, kip ekinden önce *-ma* olumsuzluk eki getirilmesiyle yapılır. Ancak incelenen metinde buna dair örnek bulunmamaktadır.

3.3.1.2.3. Görülen Geçmiş Zaman Eki

Türkmen Türkçesinde hareketin göz önünde olup geçtiğini belirtmek için kullanılan görülen geçmiş zaman eki *-di* şeklindedir. Ünsüz uyumuna girmeyen bu ekin yuvarlak şekli, teklik üçüncü şahıs hariç, yazılışta yuvarlak ünlüyle başlayan fiillerin ikinci hecesinde bulunur. Teklik üçüncü şahısta söz konusu ekin ünlüsü her zaman düzdür. Düz ünlüyle başlayan fiillerde ve yuvarlak ünlüyle başlayan fiillerin ikinci hecesinden sonra ise yazılışta daima düz şekli kullanılır. Yuvarlak ünlüyle başlayan fiillerin ikinci hecesinden sonra ise söyleyişte yuvarlaklık bulunabilir.¹¹⁷

Türkmen Türkçesinde görülen geçmiş zamanın çekimi şöyledir.

[13/06] Gider *boldım* indi uşbu vatandan

[13/07] Cebār gören iller *kaldıñ* hoş indi

[14/02] Para alıp işi *bozdı* gendeler

[14/13] Seydî dir indi *terk ettim* sözüm

[15/05] *Gezmediler* şerğa qarab

¹¹⁶ M. Hamzayev, *Türkmen Dili* Türkmenistan, Neşriyatı, Aşgabat 1966, 95 vd.

¹¹⁷ Mehmet Kara, *a.g.e.*, 124.

- [16/08] Cepā çekib gönül koydık mekâne
 [16/11] Cebre düzmen cepā saldı bu cānı
 [23/05] Çıkdılar bu hüneri
 [41/08] Gül açılan bahār yazlarım kaldı
 [41/11] Seyrān edib çıkmaz boldım çöllere
 [41/14] Ğāmdan kutulmadım öter dünyada
 [41/15] Şād bolmayan düşdim ayrılık oda
 [41/19] Gider boldı cān cesediñ dermānı
 [44/15] Hāyp yaşamadım yüzde bir elli
 [45/14] Siz kaçdıñız kāpir aldı daşlarım

Görülen geçmiş zaman ekinin olumsuz şekli, *-ma* olumsuzluk eki almış fiil gövdelerine görülen geçmiş zaman ekinin getirilmesiyle yapılır.

- [40/02] Şāt bolmadım senden gönül çağlayıb
 [26/07] Mūsā kutulmadı ölümden kaçıb
 [35/05] Bir sen kimin bernānı gezip tapmadı hergiz
 [15/05] Gezmediler şerğa qarab
 [26/21] Şaytānıñ yolına bardı bilmedi
 [36/14] Bilenler aşık dır bilmedik deli

3.3.1.2.4. Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki

Türkmen Türkçesinde öğrenilen geçmiş zamanı ifade etmek için *-ip* gerendium eki ile *-dır* bildirme ekinin birleşmesiyle ortaya çıkan *-ıpdır* ekli kullanılmaktadır. Sadece tek heceli yuvarlak fiillerde zarf fiil ekinin ünlüsünün yuvarlaklaşarak öğrenilen geçmiş zaman ekinin *-ıpdır* şeklinde yazıldığı görülür.

- [05/22] başka eserlerini Parsi dilde yazıbdırlar. Bu

Öğrenilen geçmiş zaman için kullanılan bu birleşik şeklin 2. teklik ve çokluk şahıs çekiminde *-dir* eki yazılmaz.

3.3.1.2.5. Gelecek Zaman Eki

Türkmen Türkçesinde gelecekte olacak hareketi anlatmak için *-cak*, *-cek* gelecek zaman eki kullanılır. Bu ek fiil kök ve gövdelerine doğrudan doğruya eklenir

Türkmen Türkçesinde gelecek zamanın çekiminde şahıs eki kullanılmaz. Gelecek zaman ekini almış fiilin hangi şahıs ifade ettiği failinden anlaşılır.

[31/16] Ol *gelcek* kazanı bilir

[45/01] *Gelcek* deyib giden yolımı gözlen

Türkmen Türkçesinde gelecek zamanın olumsuz şekli, gelecek zaman eki almış fiillerden sonra *dal* olumsuzluk edatının getirilmesiyle suretiyle yapılır. Ancak incelenen metinde bu duruma örnek bulunmamaktadır.

3.3.1.2.6. Emir Eki

Türkmen Türkçesinde fiilin emir şeklini yapan emir eklerinin her şahıs için ayrı bir çekimi vardır. Bu sebeple emir ekleri aynı zamanda şahıs eki durumundadır.

Türkmen Türkçesinde 2. ve 3. teklik ile 2. ve 3. çokluk şahıs emir eklerinin ünlüleri dar-düzdür. Ancak fiil tek heceli ve yuvarlak ünlülü ise, bu eklerin ünlülerinin yuvarlaklaştığı görülür.

[24/08] Türkmene düşmesin tātīñ yüzleri

[32/16] “Ayn” Aybıñı bir gün salmasın ruhsarıña

[42/19] Nādānlar ne bilsin belendi pesi

[24/13] Seydî dīr gezmegin ömrüñi yuyıb

Türkmen Türkçesinde emir kipinin olumsuz şekli, *-ma* olumsuzluk eki almış fiil gövdelerine emir eklerinin getirilmesiyle yapılır. Emir kipinin olumsuz çekiminde, 1. teklik ve çokluk şahıslar ile 2. çokluk şahıs emir eklerinin başındaki ünlü, olumsuzluk ekinin ünlüsü ile kaynaşır. Bu durumda tek ve uzun bir ünlü yazılır.

3.3.1.2.7. Şart Eki

Türkmen Türkçesinde fiilin şart şekli, fiillere *-sa*, *-se* ekinin getirilmesiyle yapılır. İyelik menşeli şahıs eklerini alan şart ekinin Türkmen Türkçesindeki çekimi şu şekildedir.

[34/01] Ondan ötiben barsam eger arķaya sarı

[16/02] Beyān itsem indi bolan sözleri

[36/16] Bolsan biz ğarībden nişān Ğatīce

[44/19] Neçe ābātları bozarsan besim

[46/02] Sen onda edersen puĝān ķal indi

[39/01] CaĞanıñ gözeli yanımda bolsa

[39/03] Gümüşli ķolların boynuma salsa

[43/09] Seniñ aslıñ eger zemīn sorsalar

[43/11] Göñliñ seven ğapasını berseler

Türkmen Türkçesinde şart kipinin olumsuz şekli *-ma* olumsuzluk eki almış fiil gövdelerine şart ekinin getirilmesiyle olur.

[39/18] Taķāt yok ğörmesem ķara göziñi

[14/14] Gideyen her yana ğörmesen gözim

[42/16] Yürimese her yigidiñ iķbāli

[42/20] Yigidiñ bolmasa ğamı ķayĝısı

3.3.1.2.8. İstek Eki

Türkmen Türkçesinde hareketin istendiğini belirtmek için kullanılan istek kipinin çekimi şöyledir.

[37/20] Bolayın başıña kurbān Hātice

Edebî dilde fazla kullanılmayan istek kipine incelenen eserde fazla rastlanmamıştır.

3.3.1.2.9. Gereklilik Eki

Türkmen Türkçesinde fiilin gereklilik şekli, fiillere *-malı*, *-meli* ekinin getirilmesiyle yapılır. Gereklilik kipinin çekiminde şahıs ekleri kullanılmaz. Fiilin hangi şahsı ifade ettiği fâilinden anlaşılır.

[30/09] Seydî dir her iş bolsa [30/10] Çekmeli Hüdāydan gelse

[47/14] Bilmeli kırya kişilerinden Türkmeniñ Sarq uru-

Olumsuz şekli *-malı*, *-meli* ekinden sonra *dāl* olumsuzluk edatının getirilmesiyle yapılır. Ancak incelenen metinde örneği yoktur.

3.3.1.3. İsim Fiil (Cevher Fiil)

i- fiili cevher fiildir ve isim-fiil olarak da adlandırılır. Temel fonksiyonu isimleri fiilleştirmektir. Ancak çekimli fiillerin sonlarına eklenerek *birleşik zamanlı fiiller* de oluşturur.¹¹⁸

Çekimli fiillerle birleşerek fiillerin birleşik şeklini kurduğu için *ana yardımcı fiil*, birleştiği isimleri fiilleştirerek onlarla birleşik fiiller meydana getirdiği ve böylece bildirme fonksiyonu yüklendiği içinde *isim fiili* denilen *i-* fiili Türkmen Türkçesinde, şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman olmak üzere üç türlü çekime sahiptir. İsim fiilin şart çekiminde ise *i-* fiilinin yerine *bol-* yardımcı fiili kullanılır.

3.3.1.3.1. Şimdiki Zaman Çekimi

Türkmen Türkçesinde *i-* fiilinin şimdiki zamanı, *+dir* ekinin zamir menşeli şahıs

¹¹⁸ Kemal Eraslan, *Eski Türkçede İsim-Fiiller*, İ. Ü. Edebiyat Fak. Yayınları. No. 2731, İstanbul, 1989, 174.

eklerini alarak çekime girmesiyle ifade edilir. Teklik ve çokluk 2. şahıslarda +*dir* ekinin yazılmadığı, ismin doğrudan şahıs ekine bağlandığı görülür. Tek heceli ve yuvarlak ünlülü isimlerin çekiminde, isim fiilinin şimdiki zaman ekinin ilk hecesindeki ünlü de yuvarlaklaşır.

[06/14] (Bu hâl Türkmenlerden başğa Türk uruğlarında da

[06/15] görilmekdedür!)

[14/20] Müdām gıybetdür sözleri

[16/16] Sovgat yokdur barsağ yarıñ yanına

[17/10] Hol eder yürekle gözdedür yaşlar

[48/01] şudur: demek mümkün deldir. Yüne biziñ az bir zamān

Fiilimsi eklerinden birini alarak isimleşen fiilleri cevher fiil tekrar fiil (yüklem) yapar

[08/25] ve bir niçeleri de Hivē kaç**bdurlar**.

[38/21] Yalbarmak**dur** işim özge zor etmen

Cevher fiilin olumsuz hali ise *dēl* edatı ile yapılır.

[48/01] şudur: demek mümkün *dēldir*. Yüne biziñ az bir zamān

Cevher fiilin soru hali ise *mi* ile yapılır.

[17/09] Azābdamı rahatdamı bu başlar

3.3.1.3.2. Görülen Geçmiş Zaman Çekimi

Türkmen Türkçesinde isim fiilinin görülen geçmiş zamanı için *i*-fiiline görülen geçmiş zaman eki eklenir. Bu çekimde *i*- fiili genellikle düşer. Ancak tıpkı düşme tıpkı Türkiye Türkçesinde olduğu gibi bitişme halinde yaşanır.

[11/02] Çaparman algır yeg *idi*

[22/03] Ya Türkmeniň pāli azdı

İsim fiilinin görülen geçmiş zamanının olumsuz şekli de tıpkı şimdiki zaman olumsuz çekimindeki gibi *dēl* olumsuzluk edatı ile yapılır.

3.3.1.3.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi

Türkmen Türkçesinde isim fiilinin öğrenilen geçmiş zamanı *i-* fiiline *-muş* ekinin getirilmesiyle yapılır. Bu durum fazla yaygın değildir. Çekimde *i-* fiili düşer. Bazen de isimlerin arkasından, aslında *i-* fiili ile *-ken* ekinden oluşan *iken* (*eken*) kelimesinin getirilmesiyle, isim fiilinin öğrenilen geçmiş zamanı karşılanır. Bu durum Türkmen Türkçesinde yaygın bir kullanışa sahiptir.

[16/18] Bu dünyanıň köb *ekendir* alları

[41/17] Bu dünyanıň hiç yok *eken* duranı

Türkmen Türkçesinde isim fiilinin öğrenilen geçmiş zamanının olumsuzu *-muş* ve *eken*'den önce *dēl* olumsuzluk edatının getirilmesi ile yapılır.

3.3.1.3.4. Şart Çekimi

Türkmen Türkçesinde isim fiilin şart çekiminde *i-* düşer. İsim fiilin şart hali, isimlerin arkasından *bolsa* getirilmesiyle yapılır.

[17/03] Kim zālīm ğıybetkeş bī-namāz *bolsa*

[21/14] Aқıl *bolsaň* söze pāhım et

[26/01] Okıyıp ālim *bolsa* şaytān bolırdı

[29/03] Bahār *bolsa* il payını getirsen

[30/01] Yigitde namus ār *bolsa*

[30/02] Eli pes açık bar *bolsa*

[30/03] Kim ğarīb ƙarzdār *bolsa*

[30/05] Bed *bolsa* kişiniñ özi

[30/09] Seydī dīr her iş *bolsa*

[32/06] “Dal” Doğrı *bolsañ* izzet ile gelir hāss u āmm

[36/02] Yoluñda peydā *bolsan* meniñ baş bile malım

[45/06] *Bolsaydı* yanımda kıstanan çağım

3.3.1.4. Fiillerin Birleşik Çekimleri

Türkmen Türkçesinde fiillerin birleşik zamanlı çekimleri *i- cevher fiilinin* çekimli fiillerden sonra getirilmesiyle yapılır.

[08/20] basılmasına sebep bolıy <u>ardı</u> .	(şimdiki zamanın hikâyesi)
[23/05] Çı <u>kar</u> dılar bu hüneri	(geniş zamanın hikâyesi)
[26/01] Okıyıp ālim bolsa şaytān bolı <u>rdı</u>	(geniş zamanın hikâyesi)
[26/02] Hūdā men dīb ƙalsa Şeddād ƙalı <u>rdı</u>	(geniş zamanın hikâyesi)
[26/03] Ömrin satın alsa Ƙārūn alı <u>rdı</u>	(geniş zamanın hikâyesi)
[41/01] Şāmı seher hıyāl aylab yat <u>ardım</u>	(geniş zamanın hikâyesi)
[45/06] <i>Bolsaydı</i> yanımda kıstanan çağım	(şart kipinin hikâyesi)

3.3.1.5. Soru Eki

Türkmen Türkçesinde fiillerin soru şekilli çekimleri *-mi* ile yapılır. *-mi* geniş zaman ve şimdiki zaman çekimlerinde, şahıs ekinden sonra getirilir. 2. şahıslarda bazan “*-mi*” nin şekil ve zaman eki ile şahıs eki arasına girdiği görülür. Bunun görüldüğü durumlarda ikinci teklik şahıs geniş zaman ve şimdiki zaman çekiminde soru ekinden sonra, ikinci tipteki şahıs eki kullanılır.

[46/08] Yā Rab tapılırmı meniñ soragım

Gelecek zaman ve gereklilik kipi çekimlerinde şahıs eki kullanılmadığı için *-mi* şekil ve zaman ekinin arkasından yazılır. Görülen geçmiş zaman, şart ve emir çekimlerinde ise *-mi* nin şekil ve zaman ekiyle şahıs ekinin arasına girdiği görülür. Öğrenilen geçmiş zamanın soru şekli *-mi* nin *-ip* ve *-dır* ekinin arasında kullanılmasıyla yapılır.

[21/18] Ya āḥır bolacaḳmī bu pānī

[24/09] Men bilmenem āḥır bolacaḳmī pānī

3.3.2. Fiilimsiler

Fiilimsiler, zaman ve hareket gibi fiilin iki esas ifadesini taşıyan, fakat isim gibi kullanılan fiil şekilleridir. Zaman ifadesi ile çekimli fiillere, hareket ifadesi ile de zarf fiillere benzeyen fiilimsiler, isimler gibi çokluk, iyelik ve hal ekleri alırlar ve edatlara bağlanabilirler. Bu sebeple bazı fiilimsiler fiil, bazıları da bulunma ve eşitlik ekleriyle beraber zarf fiil olarak kullanılmaktadır.

Türkmen Türkçesinde kullanılan fiilimsi ekleri şunlardır:

3.3.2.1. –an

Türkmen Türkçesinde en çok kullanılan fiilimsi eklerinden biridir. Türkiye Türkçesinde geniş zaman fonksiyonuna sahip olan bu ek Türkmen Türkçesinde daha ziyade geçmiş zaman fiilimsisi olarak kullanılır.

[12/14] Görñ eviñe uyuşanı

[16/02] Beyān itsem indi bolan sözleri

[17/13] Kulağ koyuñ aydan arz-ı halime

3.3.2.2. –yan

Türkmen Türkçesinde oldukça sık kullanılan fiilimsi eklerinden biridir. Geniş ve şimdiki zaman ifadesine sahiptir.

[24/06] İl için ağlayan boldı sürgünleri

[41/15] Şād bolmayan düşdim ayralık oda

3.3.2.3. –ar

Türkmen Türkçesinde çok işlek olmayan fiilimsi eklerinden biridir.

[12/10] Yaman kofnuş çapar kıyta

[12/12] Senden ayb kapar kıyta

3.3.2.4. –maz

Türkmen Türkçesinde az kullanılan fiilimsi eklerindendir. Olumsuz geniş zaman ifadesi taşır. Fiillere *-maz* ekinin getirilmesi ile teşkil edilen fiilimsiler iyelik ve hal eklerini alabilirler.

[20/06] Bolıra bolmaza uzatma söziñ

[41/11] Seyrān edib çıkamaz boldım çöllere

3.3.2.5. –miş

Türkmen Türkçesinde fiilimsi eki olma özelliğini kaybetmiş olan *-miş* eki, sınırlı sayıdaki kelimelerde kalıcı isimler oluşturan bir fiilden isim yapma eki olarak kabul edilir.

[07/16] hālini kemligini durmuşınıda kısgaça yazıb ötmeni

3.3.2.6. –ıp/-ip/-p/-ıb/-ib/-b

Türkmen Türkçesinde kullanılan zarf fiil eklerinden en işlek olanıdır. Birbirini takip eden veya aynı anda meydana gelen iki hareketin anlatılması için kullanılır

[11/16] Hısta kıalıp bī-ihtiyār

[11/17] Avı berib hārāb eder

[12/21] Hıop edip müptelā bolır

[14/05] Yigit bārı göçib gitti vatandan

[14/06] Barıb habar alğın yoldan ötenden

[14/08] Ağlab ğarīb iller kıaldıñ hoş indi

[15/01] Bolıbdur şöyle zamāna

[15/14] *Atı̄b* taşlarlar ĩmānı

3.3.2.7. –man

Türkmen Türkçesinde kullanılan ve olumsuzluk ifade eden bir zarf fiil ekidir.

[17/15] *Bağman* kırar ammı ħāsı ālime

[45/10] *Sayraman* kapasda şeydā bülbüli

3.3.2.8. –anda

Türkmen Türkçesinde kullanılan *-anda* zarf fiil eki *-an* fiilimsi eki ile *+da* bulunma ekinin birleşmesinden meydana gelir ve "-ınca" manasını ifade eder.

[37/11] *Yanaşanda* seniñ bilen deñ gelmez

3.4. EDATLAR

Edatlar tek başlarına anlam ifade etmeyen, sadece cümle içinde anlam kazanan kelimelerdir. Hiçbir nesne veya hareketi karşılamazlar. Fakat kelimeler arasında anlam ilgileri kurarak onları anlam açısından destekleyen gramer açısından önem arz eden kelimelerdir.¹¹⁹

Bazı edatlar tek başına bir anlam ifade edebilir. Fakat bu ifadenin anlaşılabilmesi için de diğer kelime, kelime gurupları ve cümlelere bağlanması gerekir. Diğer bir kısmı ise birlikte kullanıldıkları unsurlardan ayrı bir şey ifade etmez, ifade bakımından sıkı sıkıya onlara bağlı kalırlar.¹²⁰

3.4.1. Ünlem Edatları

His ve heyecanları, sevinç, keder, iztirap, nefret, hayıflanma, coşkunculuk gibi ruh hâllerini; tabiat seslerini, seslenmeleri; tasdik, red, sorma, gösterme gibi beyan şekillerini ifade eden edatlardır. Genellikle geniş bir ifade kabiliyeti taşımakta, bazı ünlem edatları gerektiğinde bir cümlenin yerini bile tutabilmektedir. Bir kısmı bu ifade kabiliyetini ihtiva ettikleri ses unsurlarından, kendi ses yapılarından, bir kısmı ise bir arada kullanıldıkları cümlelerden alır. İfadeleri ses yapılarına dayananlar tek başlarına bir anlam ifade edebilirler. İfadeleri bir arada kullanıldıkları cümlelere dayananlar tek başlarına bir şey ifade etmez ve kullanılamazlar.

Ünlemler cümle içinde geçmedikleri, tek başlarına kullanıldıkları zaman yazıda sonlarına ünlem işareti konur.

Ünlem edatları *ünlemler*, *seslenme edatları*, *sorma edatları*, *gösterme edatları*, *cevap edatları* olmak üzere beşe ayrılır.¹²¹

Türkmen Türkçesinde dilek, istek ve ruh hallerini, kabul, ret, sorma ve gösterme gibi durumları anlatan edatlara denir.

¹¹⁹ M. N Hıdırov. vd., *Türkmen Dili*, I. Bölüm, Aşgabat, 1971, 144.

¹²⁰ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, 473, - Oscar Hansen, *a.g.e.* 63.

¹²¹ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, 474, - Oscar Hansen, *a.g.e.* 96.

3.4.1.1. Ünlemler

Ruh hallerini yansıtan ve tabiattaki sesleri taklit eden edatlardır. Türkmen Türkçesinde, *bay, bah, be, bâ, arman, ah, pâhey, vah, vay* gibi ünlemler sıklıkla kullanılır. İncelenen metinde ayrıca ifadenin kullanıldığı anda duygu ifade eden ünlemler kullanılmıştır.

[37/16] Kōb aldı cānımda *arman* atıce

[46/08] *Ya Rab* tapılırmı meniñ sorağım

[45/14] Siz kaçdıñız kâpir aldı *daşlarım*

3.4.1.2. Seslenme Edatları

Bunlar hitap sözcükleridir. Bir kimseye seslenmeye yararlar. Türkmen Türkçesinde *ay, ey, hey, hây, hay, höv, ahöv, ahâv, ayu* gibi edatların seslenme edatı olarak kullanılırlar.

[17/17] *Ey yārānlar* şu eyyāmiñ pādişāhı

[21/02] *Ey yārānlār* şu zamanda

[26/10] *Ey yāranlar* şu zamanıñ adamı

[33/12] *Ey sen* kimin bir Moğpaça Tahranda tapılmaz

[43/17] *Ey yārānlar* Totı geldi salama

Kullanıldığı yere göre zaman zaman seslenme edatı olabilen sözcükler de vardır.

[45/07] *iblegāhım, atam, çeşmim, ırāğım*

3.5. BAĞLAÇLAR

Cümle dilin en küçük anlatım birimidir. Anlamı bütün boyutlarıyla yansıtmada tek bir cümlenin yeterli olmadığı durumlarda, cümlelerden meydana gelen dil birliklerine başvurulur. Bu birlikler, çok boyutlu bir anlatım için yan yana gelen cümlelerin bağlama edatlarıyla, ortak cümle öğeleriyle, ortak kip, şahıs ekleriyle ya da çeşitli anlam ilişkileriyle birbirine bağlanmalarından oluşur.¹²² Türkiye Türkçesi için geçerli olan bu tanımlama Oğuz grubunda yer alan Türkmen Türkçesi için de aynen geçerlidir.

İncelenen metinde rastlanan bağlaçlar ve görevleri şu şekilde sıralanabilir.

3.5.1 ve

Görevleri aynı olan kelime ve kelime gruplarını bağlamada kullanılır.

- [05/01] İrān, Turan, Arabistān ve Hindistānda dūrli
- [05/03] kuran Türkmen milletiniñ 390'ıncı hicrî ve 1112'inci
- [05/10] ve gōşğıçılarda özleriniñ gōşğı ve aydımlarını,
- [06/05] -nı bolmaq bile, İranda ilim ve maārib, ve başqa
- [06/24] -şib, özleriñ dil ve edebiyātlarını yüze çıkarmana,
- [06/25] may ve baydal berilmen gelen bolsada, bugün halkı
- [06/26] tutğınlıq, ve yol berilmezlikler yoq bolıb kızıl
- [08/22] Hoca, ve mollalar arkalı, Türkmen başlıklarını,
- [35/08] Cānlar çekiben sāy edib giyce ve gündiz
- [47/08] -larında, hatda Etrak ve Gūrgan taraplarında geze-

3.5.2. hem / hem-de,

Anlam yönünden “ve” ile çok yakındır. Kullanım bakımından “hem” edatı, birbirini takip eden tek yargılı cümlelerin herbirinin önünde veya öznesinden, sözde

¹²² Leyla Karahan, *Türkçede Sözdizimi*, Ankara, 2004, 85. - Oscar Hansen, *a.g.e.*, 92.

öznesinden sonra görülebilir ve birden fazla tekrarlanabilir.¹²³ Türkiye Türkçesinde “de-
da” bağlacının üstlendiği görevlerin bir kısmını Türkmen Türkçesinde “hem” bağlacı
yerine getirir.

[05/16] -ndırlar. D̄in *hem* Arabdan çıkıb d̄in̄i kitāblarda
[07/19] ve *hem* öziniñ goşğılarında añlaşılđına göre,
[14/12] *Hem* demlice kaller ƣaldıñ hoş indi
[25/17] Şolar *hem* dünyāğa geldide gitdi
[26/04] Şol *hem* yer astında ƣaldıda gitdi
[34/10] *Hem* bağı eren içre tamām peri birle
[45/15] Hem-dem bolıb gezen *hem* sırdaşlarım
[46/09] *Hem* bu dünya *hem* o dünya gereğim

3.5.3. da, de

Anlamca “ve, hem” edatlarına çok yakın olarak kullanılır. Birden fazla tek
yargılı cümlelerin sıralanışında, cümle sayısı kadar tekrar edilebilir. Ayrıca iki iş veya
hareketin arka arkaya meydana geldiğini bildirmek için de kullanılır. Bu durumda
sadece birinci cümleden sonra gelir ve tekrar edilmez.

[06/09] Türkmenler bolsalarda Parsi edebiyātını, ve İran
[06/12] yazıcıları ve goşğıcılarıda öz yazanlarını eser
[06/14] (Bu hāl Türkmenlerden başğa Türk uruğlarında
[07/16] hālini kemligini durmuşınıda kısğaça yazıb ötmeni
[08/25] ve bir niçeleride H̄iv̄e kaçıbdurlar
[08/26] Şu cümleden Seyd̄ide Buğara hükümetiniñ düşmānı
[09/09] gidende Zelīl̄ide es̄ir düşib Seyd̄i niçükde bolsa
[09/20] Buğaradağı Parsi goşğıcılarıñ yosulundada goşğı
[12/11] Yıķılsañda deper ƣayta
[25/03] H̄azān bostān gülin yoldıda gitti

¹²³ Nesrin Sis, “Türkmen Türkçesinde Bağlama Edatlarıyla Kurulan Cümleler”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, İzmir, 2007, 130

- [25/05] Ayralık cāniña boldı *da* gitti
 [25/21] Hemmesi dünyadan öldide gitdi
 [25/17] Şolar hem dünyāğa geldide gitdi
 [38/15] Yamanı ağladıb *yada* küldirse
 [37/11] Yanaşanda seniñ bilen deng gelmez

3.5.4. ya, yada

“Ya, yada” edatı cümlede sayılan olaylardan yalnız birini olabildiğini belirtir. Bunun için meydana gelmesi muhtemel hadiseler sıralanırken kullanılır. Genellikle sıralanan cümlelerin her birinin önünde gelip cümle sayısına bağlı olarak birden fazla tekrarlanabilir. Bazen de “**ya, yada**” edatının **yoksa** anlamına yakın bir anlamda kullanılabilir.

- [15/10] *Yada* düşman ölüm hovpy
 [15/11] *Ya* mollā bolsan *ya* sopı
 [20/15] Bilmen *ya* kıyāmāt gavli gelibdür (yoksa)
 [21/18] *Ya* āhır bolacak mı bu pānī (yoksa)
 [22/03] *Ya* Türkmeniñ pāli azdı
 [38/15] Yamanı ağladıb *yada* küldirse

3.5.5. bilen

Bilen bağlacı Türkiye Türkçesinde kullanılan “ile”nin tüm görevlerini üstlenir.

- [05/19] tarapdan Arab dili *bilen* Parsi dili, müselmā-
 [08/05] üstünde dalaşan doğanları *bilen* oğraşib, ikinci
 [08/10] başlığı *bilen*, Buğara hükümetine baş göterenler.
 08/13] -sine karşı öziniñ il ruhına tesirli goşğı-[08/14] -ları *bilen*

Türkmenleri şevçlandırıb meydāna

- [08/23] rişvet *bilen* öz tarapına çekib, Sultān Niyāz basıla
 [09/10] kütülib қalan. Şöylede bolsa Zelilī *bilen*, goşğılar
 [10/02] -igi bir ayālī *bilen*, şol ayālından “Muḥammed Kılıç” atlı

- [17/07] Kimseler zār bolıb nān *bilen* aşıa
 [25/20] Dev *bilen* uruş eden Rüstem Zāllarıñ
 [27/14] Ācāl nevbet *bilen* her kime yetdi
 [33/06] Yüz maşakqātler *bilen* kim nazmı kıldım her kıayan
 [35/07] Şāmı Mekke Medine Herāt *bilen* Tirmīz
 [37/11] Yanaşanda seniñ *bilen* deñ gelmez
 [40/10] Niçe āşık arzu *bilen* geçendür
 [41/02] Göñlim *bilen* bir vāylara yeterdim
 [43/08] Seyr *bilen* biten işler düz bolır

Bu örnekler dışında incelenen metinde ayrıca “sonra ve ne...ne” bağlaçları tespit edilmiştir.

- [16/07] *Soñra* yetdiñ rüzigāra dükāne
 [23/10] *Ne* beg qalır *ne* sultānı

SONUÇ

Büyük Selçuklu Devletini kuran asıl irade olarak tarihte önemli bir yere sahip olan ve İslamiyeti seçtikten sonra bu adı alan Türkmenler, Moğol istilasından sonra bir müddet Cengiz İmparatorluğunun ve Timurluların egemenliğinde yaşamış ve yirminci asra kadar bir birlik kuramamışlardır. Özellikle on sekiz ve on dokuzuncu asırlarda gerek boylar arasında ve gerekse bölgenin güçlü devletleri İran Hanlığı ve Rus Çarlığı ile çok zorlu savaşlar vermiş ve 1990 yılına kadar Ruslarla birlikte yaşamak zorunda kalmışlardır.

Türkmenler yazı dili olarak ilk zamanlar Çağatayca'yı kullanmışlardır. Ancak Şecereyi Terakime yazarı Ebu'l Gazi Bahadır Han ve Türkmen beylerinden Nadir Şah'ın girişimleri ile onsekizinci asırda günümüz Türkmen Türkçesi ortaya çıkmaya başlamıştır. Bilhassa Mahdumkulu'nun gayretleri ve onun takipçileri Seydî, Zelilî, Kemine, Molla Nepes gibi halk şairleri klasik Türkmen Edebiyatının kurulmasını ve gelişmesini sağlamıştır.

Hem Türkmen Türkçesinin hem de Türkmenlerin geleceği ve bağımsızlığı için savaştan Mahdumkulu okulunun önemli isimlerinden biri olan Seydî, çabalarının meyvesini Türkmenlerin şuuraltında önemli bir yer edinerek almıştır. Medrese eğitimi aldığı ve dönemin edebiyat mahfillerini iyi bildiği halde kalemini halkı için kullanan Seydî gündelik Türkmen dilini goşgılarında ustaca kullanmış ve koşma türünün en iyi örneklerini vermiştir. Sovyet Rusyası'nın bir müddet sakıncalı ilan ettiği Seydî'ye dair çalışmalar gerçek anlamda 1940'lı yıllarda başlamıştır.

Türkiye Türkçesi ile birlikte Güney-Oğuz grubunda yer alan Türkmen Türkçesi gerek fonetik ve gerekse morfolojik açıdan grubunun tüm özelliklerini taşımaktadır. Ayrıca Ana Türkçedeki uzun ünlüleri koruyan tek modern Türk dilidir.

Batılı Türkologların "Turkic Language" olarak adlandırdığı Türk dilleri arasında karşılaştırmalı çalışmalara duyulan ihtiyaç, son yıllarda artan çalışmalara rağmen devam etmektedir. Elimizdeki çalışma bu ihtiyaç düşünülerek yapılmış mütevazı bir çalışmadır.

KAYNAKÇA

- ANNANUROV, A.; "Türkmen Türkçesinin Ersarı Ağzında Uzun Ve Kısa Ünlülerin Kullanım Özellikleri", (Çev. Melek Erdem), *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Ankara, XXVI, 8
- ARAT Reşit R., Ahmet Temir; "Türk Şivelerinin Tasnifi", *Türk Dünyası El Kitabı II.*, Ankara 1992,. 230-231.
- ARAT, Reşit R.; "Türk Milletinin Dili", *Türk Dünyası El Kitabı II.*, Ankara 1992, 64-65.
- ÄRNAZAROV, Seyitnazar; Türkmen ve Türkiye Türkçesinin Ortak Fiillerinin Anlam Bakımından Genel Bir Mukayesesi, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 2004*. Türk Dil Kurumu, Ankara,2004. 193-220.
- ÄRNAZAROV, Seyitnazar; "Türkmen ve Türkiye Türkçesinde "Düşmek" ve Diğer Benzeri Fillerin Anlamları Üzerine", *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*. Ankara, 2007. 125-130.
- AYDOĞDUYEV, Muhammet; (Ed. Hasan Celal Güzel) *Türkler*, XIX Ankara, 2002, 720
- AZİMOV, Pigam; *Türkmen Dili Araştırmalarının Tarihçesi Üzerine Bilimsel Bildiriler 1972*, TDK Yayınları. Ankara, 1975.
- AZMUN, Yusuf; "Türkmen şairi Seydî (Seyitazar)", *Türk Kültürü*, Ankara, 1966, IV, 47-50.
- AZMUN, Yusuf; "Türkmen Halk Edebiyatı Hakkında", *Reşid Rahmeti Arat İçin*, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yay. 19 Ankara 1966, 32-83.
- AZMUN, Yusuf; *Ana Çizgileriyle Türkmençe Dil Bilgisi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983, 83.
- BANGUOĞLU, Tahsin; "Oğuzlar ve Oğuzeli Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*

Belleten, Ankara, 1959, 1-26.

BANGUOĞLU, Tahsin; "Oğuzlar ve Oğuzeli Üzerine", *TDAY Belleten*, Ankara, 1959, 1-26.

BANGUOĞLU, Tahsin; "*Türkçenin Grameri*", İstanbul, 1974.

BARTHOLD, W; "Türkmen Tarihine Ait Taslak", *Türk Sazı*, Yıl 15, Mayıs 1943, 1.

BAYLIYEV, Sapar; *Türkmen Diliniñ Tarihi Grammatikası*, Aşkabat, 1992

BAZIN, Louis; "Le Turkmène" (Çev Efrasiyap Gemalmaz) *PhTF I*. Wiesbaden, 1959;
308-317

BENZING; "Türk Dillerinin Sınıflandırılması", (yay. Mehmet Akalın), *Tarihi Türk Şiveleri*,
Ankara 1979, 3.

BİRAY, Himmet; *Mahtumkulu Divanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, 192.

BURAN, Ahmet - Ercan ALKAYA; "*Çağdaş Türk Yazı Dilleri I*", Eskişehir, 2011,
101.

CAFEROĞLU, Ahmet; *Türk Kavimleri*, TKAE Yay., Ankara, 1983, 38.

ÇAĞATAY, Saadet; *Türk Lehçeleri Örnekleri II*, Ankara, 1972, 28-29.

ÇARİYEV, Mirat; "Halk Edebiyatı ve Mahtumkulu", (çev. Serdar Tanrıkuşiyev –
Şöhrat Meredov), *Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi-Mahtumkulu Özel
Sayısı*, 1998, XVIII, 64.

ÇONOĞLU, Salim; "Türkmen Edebiyatı: Onsekizinci Yüzyıldan Bağımsızlık
Dönemine", *Hacettepe Üniversitesi-Türkiyat Araştırmaları*, Ankara, 2011,
XV., 335-336.

DİLAÇAR, A.; *Türk Diline Genel Bir Bakış*, Ankara, 1964, 43.

DOĞAN, Levent; "Türkmen Türkçesinin Fonetik ve Morfolojik Özellikleri Üzerine I",
Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi, Ankara, Şubat 1996, V., 65-75.

DOĞAN, Levent; "Türkmen Türkçesinin Fonetik ve Morfolojik Özellikleri Üzerine II"

- Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi*, Ankara, Nisan 1996, VI., 74-85.
- DUMAN, Musa; “Türkmencede Ünlü Uzunluklarıyla Birbirinden Ayrılan Kelimeler Üzerine”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15 Yıl , 2003/2, 212.
- DURDIMUHAMMET, Nuralıyev; “Macar Şark Şinası Wambery ve Mahtumkulu”, *Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi-Mahtumkulu Özel Sayısı*, 1998, XVIII, 54-62.
- Ebulgazi Bahadır Han; *Şecere-i Terakime*, (haz. Zühal Ölmez), Ankara, 1996.
- ERASLAN, Kemal; *Eski Türkçede İsim-Füller*, İÜ. Edebiyat Fak. yayınları. No. 2731, İstanbul, 1989, 174.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican; “Oğuz Türkmen Dil Kaynakları”, *TDK Dergi*, Ankara, 2000, 7-12.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican; *Türk Dili Tarihi*, Ankara, 2004, 321.
- ERGİN, Muharrem; *Türk Dilbilgisi*, İstanbul, 1980, 325.
- GELDİEV, Gurbandurdi - Fikret Türkmen; *Türkmen Şiir Antolojisi*, Ankara, 1995, 489.
- GEMALMAZ, Efrasiyab; *Türkmence Metinler*, Atatürk Üniversitesi. Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., Erzurum, 1987, X, 43.
- GURBANOV, A., KÜRREYEV, N.; *Türkmen Diliniñ Grammatikası*, Aşgabat, 1959.
- HAMZAYEV, M. vd.; *Türkmen Dili* Türkmenistan Neşriyatı, Aşgabat 1966.
- HANSEN, Oscar; *Türkmence El Kitabı*, (çev.: Zühal Ölmez), İstanbul, 2003.
- HIDIROV, M. N. vd.; *Türkmen Dili* I. Bölüm, Aşgabat 1971, 144.
- İLKER, Ayşe; *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil*, TDK, Ankara. 1997.
- KAÇALİN, Mustafa Sinan; *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*, Kitabevi, İstanbul, 2006.

- KAFESOĞLU, İbrahim; "Türkmen Adı Manası ve Mahiyeti", *Jean Deny Armağanı*, İstanbul, 1958, 25 vd.
- KAFESOĞLU, İbrahim; *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi, İstanbul 1989, 141.
- KARA, Mehmet; "Türkmen Edebiyatı" *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara,1998, 159-170.
- KARA, Mehmet; *Türkmence (Giriş-Gramer-Metinler-Sözlük)*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000,. 1.
- KARA, Mehmet; " Hazar Ötesi Türkmenleri ve Türkmenistan" , *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, TDK, Ankara, 2002 , 235 -252.
- KARA, Mehmet; *Türkmen Türkçesi Grameri*, İstanbul, 2012, 21.
- KARAHAN, Leyla; *Türkçede Sözdizimi*, Ankara, 2004, 85.
- KOMİSYON; *Türkmen Dilinin Grammatikasy-Morfologiya*, Ankara, 2000, 7-8.
- KOMİSYON; "Türkmen Türkçesi", *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, Ankara, 2001.
- KOMİSYON; *Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara, 2005, 407.
- KÖPRÜLÜ, Fuad; *Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar*, DİB Yay., Ankara 1981, 134.
- Kul Muhammedof; " *Türkmeniñ Adlı Göşgiçilerinden Seydiniñ Göşgileri*" Aşgabat, 1926, 5-6.
- MENEDOV, A.-AHALLI, S.; *Türkmen Klassıka Edebiyatının Sözlügi*, Aşgabat 1988, 512.
- MENGES, Karl Heinrich; "Türk Dillerinin Sınıflandırılması", (çev.: Mehmet Akalın), *Tarihî Türk Şiveleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1998, 1-14.
- ÖZEY, Ramazan; *Türk Dünyası Coğrafyası*, İstanbul, 2011.252.
- SARAY, Mehmed; "Türkmen maddesi", *İslam Ansiklopedisi*, Meb, Eskişehir, 1997, 663.

- SARIYEV, Berdi; "Mahtumkulu'nun Bazı Şiirlerinin Yorumları", *Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi-Mahkulu Özel Sayısı*, Ankara, Nisan 1998, XVIII., 36.
- SARIYEV, Berdi - Nurcan Güder; *Türkmencenin Grameri (II Morfolojiya = Şekil Bilgisi)*, Türk Dünyası Gençleri Mahtumkulu Yayın Birliği, Ankara, 1998.
- SEYDÎ, Seyitnazar; "Goşgılar", Türkmen Devlet Neşiryat Gullugy, Aşgabat, 2011.
- SİS, Nesrin; "Türkmen Türkçesinde Bağlama Edatlarıyla Kurulan Cümleler", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, İzmir, 2007, 130.
- SÜMER, Faruk; *Oğuzlar*, TDAV., İstanbul 1992, 13.
- TABAKLAR, Özcan; *Türkmencenin Morfolojisi*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1994.
- TEKİN, Talat-Mehmet Ölmez; "Türkmence-Türkçe Sözlük", Ankara, 1995.
- TEKİN, Talat; *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, Ankara, 1995, 64.
- TEKİN, Talat; *Türk Dilleri-Giriş*, İstanbul, 2003, 146.
- TÜRE, İskender; *Zulkarneyn*, İstanbul, 2000, 5 vd.
- TOGAN, Zeki Velidi; "Divan Mahtumkulu", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, 1928, 473.
- TOGAN, Zeki Velidi; *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun, İstanbul, 1971, 411.
- TOGAN, Zeki Velidî; *Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi*, I, İstanbul, 1982, 72-73.
- TURAN, Osman; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi, İstanbul 1993, 9.
- YÜCE, Nuri; "Türkmence", *İslam Ansiklopedisi*", Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1987, 515.
- <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/turkmenistan.htm> Erişim tarihi 12 Aralık 2012.

<http://www.turkmenhost.com/documents/Berdi/Mahturk1.htm> Erişim tarihi: 10 Aralık 2012.

<http://www.turkmenhost.com/documents/Yaprak/16/53-54.htm> Erişim tarihi: 10 Aralık 2012.

http://www.loadtr.com/322359-t%C3%BCrkmenistan_haritas%C4%B1_turkmenistan.htm
Erişim tarihi 15.12.2012.

Melek Erdem; “Seyitnazar Seydi”,

[<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1613/17372.pdf>] Erişim tarihi: 11 Kasım 2012.

Nepesova, R. -O. Nazarov-J. Göklenov; “Türkmen Türkçesi”, (Çev. Suzan Tokatlı)

http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_17/16_tokatli.pdf.

بۇتەن يەر يۈزىنىڭ يوقىلارنى بىرلەشكۈز!

سەيدى

تۈركمەن ادەبىياتى

تۈركمەننىڭ ادلى غوشغىچىلارنىدان
سەيدىنىڭ

غوشغىچىلارنى

تاپىپ توپلاپ يازوچى: قۇل مۇحاممەدوف.

تۈركمەنىستان دەۋلەت نەشرىياتى

پالتاراتسكى اشغابات.

1926

سوز باشى

ايران، تۇران، آرابستان، وه هيندستاندا دۇرلى
واغيتلاردا، وه دۇرلى يەرلەردە بويوك بويوك حوكومتلەر
قۇران تۇركمەن ميللەتنىڭ 390نجى ھىجرى وه 1112نجى
مىلادىدان، تاسوڭ زامانلاردا قانداق ھەر يەرلەردە، خو-
كۇمەت وه حاكىمىيەت اللەرىندە، بولان بولسادا ھىچ
واغيتدا، تۇركمەن دىلىنى اوزلەرىنە رەسمى حوكۇمەت
دىلى اديب توتمان بەلكى چوپپەسىنە خو كۇمەت
دىلى اديب، آراب پارس دىللەرنى ايشلەدەنلەر. وه
تۇركمەنلەر اىچىندەن يەتتىشەن، بر نيچە يازىچى اديب
وه غوشغىچىلاردا اوزلەرىنىڭ غوشغى وه آيدىملارنى،
پارسى دىلىدە يازانلار.

مۇنىڭدا بر نيچە سەبەبى بولاندر: 1نجى ايسلام
دىنى تۇركمەنلەر آراسىندا يايىپ اۇغرانسوڭ،
تۇركمەن يىگىتلىرى باغدادداكى آراب حالىپالارنىڭ،
قوشون حزماتلارىندا بولىپ، اولى بر اورون تۇتا-
ندىرلار. دىن ھەم آرابدان چىقىپ دىنى كىتابلاردا،
اوۋال آراب دىلىدە، بولىپ سوڭ زامانلاردا كوپلە-
نچى پارسى دىلىدە تەرجىمە ادىلدىگىندەن، دىنى
تاراپدان آراب دىلى بىلەن پارسى دىلى، مۇسلىم-
نلار قاشىندا، ايك حورماتلى دىل بولاندر. شونىڭ
اوپن تۇركمەن يازىچىلاردا، غوشغىلارنى، وه
باشقا اسەرلەرنى پارسى دىلدە يازىپدىرلار. بۇ

Отпечатано
в типографии
Туркменского
Государственного
Издательства.
г. Полторацк
(Асхабад).
Туркменлит № 533
Тираж 5000 экз.
Заказ № 2556

برنجى سەبەپ دىنى دويغى ۋە دۇشىنچە يوزىندەن گەلىپ چىقان بىر مەسەلەدر.

2 نچى سەبەبى ايسە: اوزامانلاردا آرابستان، ۋە ايراندا اسلام مەدەنىيەتنىڭ، ايك پارلاق برزاملانى بولماق بىلە، ايراندا ايلم ۋە ماآرىب، ۋە باشقا مەدەنىيەت ايشلەرى كوب تاراققى اتمىشىدى.

شو واغتلاردا، ايراندا حوكومت سورەن، سالتوق (سالجوق) توركمەنلەردەن باشلاپ تا سوڭ زامانا قادرتوركمەنلەر بولسالاردا پارسى ادەبىياتى، ۋە ايران مەدەنىيەتنىڭ اوستون گەمەسى بىلە حوكومەتدە پارسى دىلىنى رەسمى دەۋلەت دىلى اديب توتانلار، توركمەن يازىچىلارى ۋە خوشغىچىلارىدا اوز يازانلارنى اسەرلەرىنى، ۋە خوشغىلارنى پارسى دىلى بىلە يازانلار. (بو حال توركمەنلەردەن باشقا تورك اوروغلارنىدادا گوريلمەكەدە دور!) لاكن 1148 نچى هيجرى ۋە 1735 نچى مارت آيلارنىدا توركمەننىڭ اوشار اوروغندان بولان «نادر» تاراپندان بىر توركمەن حوكومەتى قورانلان سوڭ آحوالى بوسبوتىن باشقاچا گورىارس. شو گۇندەن باشلاپ خالىس توركمەن دىلىدە يازىلان كىتاپلار، ۋە ساپ توركمەن دىلىدە خوشغىلار غوشان ايل خوشغىچىلارى دوراب، آن بر زاماندا اپ اسلى توركمەن ادەبىياتى يوزە چىقارلىپ دور. امما يەنە آن زاماندا توركمەنلەر دورت باش قوڭشى حوكومەتلەرنىڭ، قول آستلارنى دو - شىب، اوزلەرنىڭ دىل ۋە ادبىياتلەرىنى يوزە چىقارمانا، ماى ۋە بايدال بەرىلمان نەلەن بولسادا، بۇ گۇن هالىكى توتغىنلىق، ۋە يول بەرىلمەزلىكلەر يوق بولىپ قىزىل

اوقتىابرىك بەردىگى ايمىشلەر نەتىجەسىندە، اوز مىللى جومهورىيەتنى قوران توركەمەن يوقسوللارى داىحانلارى اۇچن دىل ۋە ادەبىياتنى مەيدانا چىقارماغا يول آچىلمىشىدور.

يوقارىدا ساپ توركمەن دىلىدە خوشغىلار غوشان، ايل خوشغىچىلارى دوراندىگىنى آيدىپ گەچدىك، دوغر - يداندا بز شول زامانلاردا توركمەنلەر، آراسندا يەتىشەن:

آزادى، ماختىم قۇلى، ماغروپى، سەيدى، زەلىلى، كەمىنە، نەپەس، شەيدايى، زىنهارى، تالىبى، آلاهى، ۋە باشغالار كىمىن اۇلى اۇلى ايل خوشغىچىلارنى گورىارس

بز ايسە شو جاغاز كىتاپچادا، يوقارىدا آدى گەچەن خوشغىچىمىز «سەيدىنىڭ» قوم باسىپ گۇيەدەشىپ ياتان ^{مەروفى} ال يازما خوشغىلارنى يىغىپ توپلاپ يزماقچى بوليارس. شونىڭ اۇچن خوشغىلارنى يازمانا گرىشمە زەن ايلك، مەزكور خوشغىچىمىزنىڭ، تەرجومەيى ^{گورەمەلىم} حالىنى كەلىگىنى دۇرمىشىنى دە قىسقاچا يازىپ اوتمانى میناسىپ گوردىك.

«سەيدى» برنىچە ياش اولىلارنىڭ، دىدىكلەرىنە ۋە ھەم اوزىنىڭ خوشغىلارندان آڭلاشىلىدىغىنا گورە، توركمەنستاننىڭ چارجوى اوروغندان، قارابەكەول رايونندان بولىپ 12 نچى مىچە هيجرىنىڭ (1183 نچى چەمەلەرىندە) آخىرلارنىدا دوغىلاندىر.

1216 نچى هيجرى ۋە 1797 مىلادىدا، مورغاپ دەريا - سىنداقى سولتان سانچار بەندىنى «بەندى سولتانى» يقىپ، كەركى چارجوى مارى اۆلكەلەرىنى حارابا زارا دوندىرەن، دىن آدى بىلە ھەرحىلە واغشىلقلار ادەن،

بوچارا امیری «شاموراد» اولیب، اونینگ اورنینا اوغلی «حایدار» تورە تاختا اوتوریبیدی یاگی وه یاش بولان امیریگ، اوزینی توتیب، ایشلهرینی یولا قویمازندان اوگ، (شول واغیتلاردا، امیر حایدار بریاندان، تاخت اوستنده دالاشان دوغانلاری بیلەن اوغراشیب، ایکنجی یاندان بوچارانی چوزیب نیچە کەزەك تالان حیوا حانی ایل دوزەرحان بیلە گورەشیاردی.) پورساندان پەیدالدنیب آمی دەریا بویندا اوتوران «ارساری» تۆرکەنلەری، سولتان نیازبەگ دیهەن بر آدامیگ باشلغی بیلەن، بوچارا حوکومەتینە باش گوتەرەنلەر.

اینە— شوواغیتلاردا تۆرکەنلەری اوزحاقلارینی الدەاتەك اوچین بوچارا حوکومەتیگ، زالیمانا ادارا— سینا قارشو، اوزیگ ایل روحینا تاسیرلی غوشغی لاری بیلەن، تۆرکەنلەری شەۋۋاقلاندیریب مەیدانا چیقان غوشغی سەیدینی گوریارس.

سەیدی بر یاندان، بر بولەك قوشونا باشلق بولیب، اوروشلاردا اۇلی رول اویناسا، ایکنجی یاندان تۆرکەن— لەریگ باترایق دویغیلارین غوزغادان غوشغیلاری بیلە، اولاری غایر اتاگەتیریب، کۆپلەنجی بوچارا قوشونینگ باسیلماسینا سەبەب بولیاردی. 1227 نجی هیجری وه 1808 نجی میلادی چەمەلەرنده، بوچارا امیری ایشان حوجا، وه موللار آرقالی، تۆرکەن باشلقلارینی، پارا، ریشووت بیلەن اوز تاراپینا چەکیب، سولتان نیاز باسیلا— ندان سوگ، تۆرکەنلەگ باشلقلاری بر نیچەسی آفغانستانا، وه بر نیچەلەردە حیوا قاچیب دورلار.

شو جوملەدەن سەیدی دا بوچارا حوکومەتینگ دوشمانی

بولان حیوا خان لیغینا قاچیب دور. حیوادادا اوگیب بیلیمان، حیوادا بولاندا، بیر بیرلەرینگ غوشغی، وه آیدیملاری یوزندەن غایبانا تانیش بولان زەلیلیگ نك چاغرماعی بیلە، آرقاچ دا گوکلەگ ایچینا گەلیب غوشغیچی زەلیلی بیلە قیياماتلق دوغۇن اوقاشیب آرقاچدا قالیب دور.

1235 نجی هیجری — وه 1816 نجی میلادی چەمەلەرنده، حیوا حانی موحمەد رحیم خان، گوکلەگ ایلینگ اوستینە قویلیب تالاب، اسیرادیب حیوا آلیب کیدەندە زەلیلی دە اسیر دوشیب سەیدی نیچوگدە بولسا قوتیلیب قالان. شو یلەدە بولسا زەلیلی بیلان، غوشغیلار آرقالی حال آحوال بیلیشب دورانلار.

1245 نجی هیجری — وه 1826 نجی میلادی چەمەلە— رنده، ایران حوکومەتی «آحمەد آلی مورزا» دیهەن آدامیگ باشلغی بلە، تۆرکەنلەرگ اوستینە قوشون ایبەر— یب، آرادا بولان اورشدا تۆرکەنلەر یەگیلیب— سەیدی دە ایرانلیلارا اسیر دوشیب اولدیریلەندور. اولمەزندەن اوگ آیدان قایغیلی بر غوشغیسی مەشهور دور. سەیدی تۆرکەن غوشغیچیلارینگ بویوکلارندەن بولیب، تۆرکەن غوشغیلاری اوسولندا، اوتازلی غوشغیلار یازدیغندان باشغا، ایران بوچار اداقی پارس غوشغیچیلاریگ بوسولندا غوشغی لار یازاندور. امما اوزی باغیت سیز برکشی بولیب اومری قاچماق وه گوچمەکدە اوتیب، ایگ آحیرددا اسیر— دوشیب یامان برسوراتدا اولدیریلەندور. اولەندە 62 یاشلاریندا بولب ایزندە آتاسی «حابیب حوجا» انەسی بلە بارابار دیری بولیب، برارکە— دوغۇنی «اوراز—

بى بى « آنلى بىر سڭلىسى، «خاتىجا» آنلى غاتى سەود
يگى بىر آيالى بلەن، شول آيالندان «مۇھەدقېلىچ» آنلى
بىر اوغلى قالمايدۇر.

قۇل مۇھەممەدوف

آشغابات پالتاراتسكى.

15 سېنتىابىر 1925

1 خاراب ادەر.

چاپارمان آلغىر يگىدى
آخىر غاللا خاراب ادەر
چىرا يانماز گوك يوزىنە
دەگسە گوللە خاراب ادەر.

* *
*

بارىشساڭ مەرد بىلە بارىش
نامەردلەردەن بېتىمەز ھەر ايش
نەرى اوروش اتى يارىش
اوزاق پىللە خاراب ادەر.

* *
*

آلماق اوچن ايل گەزەر پىر
يل يىلدان نەپسى بۇيچ گەتير
ھەر يەتانلار سەوپى مەندىر
قۇرى سەللە خاراب ادەر.

* *
*

تەبىبىڭ بولماسا دۇچار
نىچوك شىپا تاپار بىمار
جاستا قالىب بى اىحتىيار
آۋى بەرىب خاراب ادەر.

طىب
تەبىب
آغۇ

ياغشى نىڭ بولماز حورماتى
يامانىڭ آرتار قوواتى
سەيدى دىەر شەرىغاتى
نىچە موللا خاراب ادەر.

شەرىغەت

2 باشىڭا بىر بەلا بولسۇن.

يگىتلىككە تەوبا قلساڭ
كۆپ دەردىڭگە دووا بولسۇن
ياغشى بىلە اوبا بولساڭ
ايشىڭ زوقى سەپا بولسۇن.

**

*

يامان قوڭشى چاپار قايتا
يقىلساڭدا دەپار قايتا
سەندەن آيب تاپار قايتا
باشىڭا بىر بەلا بولسۇن.

**

*

گورىڭ اويڭە اويشانى
بىر نىچە آغىز بوشانى
آخىر ايامىڭ نىشانى
بەد آسىل كەدخودا بولسۇن.

**

*

سەيل ادىڭ جۈملە جاھاندا
پاھىم ادىڭ ياغشى يامانا
قوچ بىگىت مېنسە چامانا
حوپ ادىب موبتەلا بولسۇن.

بىر اھل - كەدخودا

سەيدى سوزلار دىلىندەن
آبراىى بەرمەز اندەن
حاياسىز قىزلار گەلندەن
يىل يىل دان بى حەيا بولسۇن.

آبرو

3 خوش ايندى.

گىدەر بولدىم ايندى اۇشبو ۋاتاندان
جەبىر گورەن ايللەر قالدىڭ خوش ايندى
ھىچ اونوتمان جانىم چقسا بو تەندەن
سويجى سوزلان دىللەر قالدىڭ خوش ايندى.

**

*

كاتمەن اورىب الەم تارتىب نان بەردىم
آرا يولدا جەپا چەكىب جان بەردىم
حىراجىڭ سالغىدىڭ اوران كان بەردىم
جەپالىجە چىللەر قالدىڭ خوش ايندى.

**

*

كوڭكەرەلى حولا گەلەن مېحمانلار
آرا يولدا كويدى جەپالى جانلار
ايلى بەرباد اتدى نىچە بى سانلار
آغزىڭ آچىب حوليلار قالدىڭ خوش ايندى.

**

*

قاھرايلەسەم ايندى گەلمەز قاھارلار
نىچە يازلار گەچدى نىچە باھارلار
آمىدان سۇ ايچەن تەرچەك ناھاللار
سەن الۋان قالىر بولدىڭ خوش ايندى.

دۇشۇن

جەبى

مەھالسىجە

كويدى - ياندۇ

گىجە گۇندىز دىنمان چابدى بەندەلەر
پارا آليپ ايشى بوزدى گەندەلەر
بى باد بەردە بتيان مايماق يگدەلەر
سەن اۇمورلاب قالير بولدىك حوش ايندى.

* * *

يگيت بارى گوچىب گيتدى و اتاندى
بارىب حابار آلغىن يولدىن اوتەندەن
جەبىر گوردىك مىر حابدار يەر يۇۋىداندى
آغلاب غارىب ايللەر قالدىك حوش ايندى.

* * *

قايسى ايللەر مىر حابدارا ھەودس در
گورىك شوایل لەرىك ايقبالى پەس در
بىزە سولتان نىيازىك بەكلىگى بەس در
ھەمدەملىجە كاللەر قالدىك حوش ايندى.

* * *

سەيدى دىر ايندى تەرك اتدىم سوزىم
گىدەين ھەريانا گورماسن گوزىم
قولىنى بورانىب ياتان اول قزىل اوزىم
غايىر قولى قوللار قالدىك حوش ايندى.

4 مەگزەدى.

ھەر نا اينساپىك گوزلەرى
گويا كەتيرامەگزەدى
مودام غىبەت دور سوزلەرى
مىسالى حىنزىرامەگزەدى.

بولىب دور شوپلە زامانا
لوقمالار دوندى حاراما
تالاك سالىب موسولمانا
اوغرىلار شىرە مەگزەدى.

تالان

* * *

گەزمەدىلەر شەرغا قاراب
بەزەندىلەر ساقغال داراب
اق دون گەيب سەللە اوراپ
ھەر جوگى پىرا مەگزەدى.

* * *

گيتدى بارچانك اينساپى
يادا دوشمان اولوم خوۋپى
يا موللا بولسن يا سوپى
حارام حەرچ ايرە مەگزەدى.

اينساپى

ھەرقى

* * *

بىلمەيان ياغشى يامانى
آتىب تاشلارلار ايمانى
قوزغاساك ھەر موسولمانى
انت قاسام دىرە مەگزەدى.

قىس

* * *

گومان سوزلەر گەلدى دىلە
نىچە ايشلەر دولدى ايلە
اوشول مەلغون شەيتان بىلە
دەججال يورىرا مەگزەدى.

گان

مەلەن

* * *

سەيدى آيدار بوھالى
سۇست بولدى ايسلامىك يولى
اوسىب قىيامات شەمالى
داغ داش اريرا مەگزەدى.

سە

مداح

5..... نىردە زالىما.

بەيان ايتسام ايندى بولان سوزلەرى
پانى دۇنيا گەلدىك يوقدان بار بولىپ
باشغا ادام بىلمەز ساحرا دوزلەرى
مهحتاج بولىپ آتا انا زار بولىپ.

صحرى

* * *

اوغلان لىقدا گەزدىك نىچە مەستانا
سوگرا يەتدىك روزى گارا دوكانە
جەپا چەكىپ گوگل قويدىق مەكانە
گەزدىك كۆلپەتلەرە پىشەكار بولىپ.

مفا
كافىرە

* * *

بەر كەندەلى بىلىپ اوشبۇ مەكانى
جەبرە دوزمان جەپا سالدىق بۇ جانى
پەيدا دىب پۇختا توتدىق زىيانى
بۇ مەلغون آلدادى بىزە يار بولىپ.

* * *

مەشغول بولدىق بۇ دونيانىڭ مالينا
گەچمەدىكلە بر مومىنىڭ سانينا
ساۋغات يوقدور بارساق يارىڭ يانينا
هېچ بر پەيدا اتمەدىكلە آر بولىپ.

م
ھىرە
قاندە

* * *

بۇ دۇنيانىڭ كۆب اگەندور آللارى
باشا سالدىق نىچە كۆلپەت حاللارى
بر نىچەلەر بىغار حارام ماللارى
كىمى يولدان چىقدى گویا كور بولىپ.

نەسىحات ادەر مەن كىم قولاق سالسا
چوق دەرتدەن قوتولیر اوگودیم آلسا
كىم زالیم غىبەت كەش بىناماز بولسا
اوندا نىچە آزاب گورەر خار بولیر.

* * *

بۇ دۇنيا بىلسەگز دورلى توماشا
كىمىسەلەر آتلازدان دولايار داشا
كىمىسەلەر زار بولىپ نۇن بىلەن آشا
كىمىسە اوتىب بارىار موندا خار بولىپ.

* * *

آزابدامى راحتدامى بو باشلار
حول ادەر يورەكلە گوزدە دۇر ياشلار
آيرىلدىق اولوسدان اوتدى دەڭ دوشلار
بو يالانچى غاتى قىسىپار دار بولىپ.

* * *

قولاق قويوك آيدان آرزى حالىما
«پادشا» دىب آيدارلار نىردە زالىما
باقمان قىرار آمى حاسى آلىما
قۇدىزلان قورت كىمىن بر خون جور بولىپ.

خود كور

* * *

اي يارانلار شو ايبامىڭ پادشاھى
گوياكى بولىپ دور بازار گەدايى
گور قىسار دىب ياد اتمازلار خودايى
رەھمى بولماز كوگلى يوشماز تەر بولىپ.

* * *

سەيدى دىر ساقلاما گوگل دە كىنە
بوش تىنبا ياشغىن اسلاما دىنە

گوتروپ ھۇراغە

قىياماتا ياتار گويما يەر بولىپ.

قىيامەت

6 قالماز.

باھار موۋسىمى اوتاندا
داغ باشىندا سىلەر قالماز
حازان واغتىنا يەتەندە
تەر آچىلان گوللەر قالماز.

* *

آجال قوشى اوچىپ باران
قايدىپ كەلمەز اوندا باران
اوزىن پەھلىوان توتىپ يوران
شىرى پەلەك پىللەر قالماز.

پىلەك

* *

نەپسى شايتان ھوشى آلير
ھەر كىمى بر كۈيە سالير
واغتى يەتسە بارچا اولير
قوۋمى قارداش حىللەر قالماز.

نەپسى

* *

قولاق قويوك آيدان سوزە
اولوم باقماز كوپا آزا
شىرىن جان گەلسە بوغازا

فەرەند

پەرزەند بولماسا دويىندەن
غام غوسسا باسار گۈن گۈندەن
ئىم ارغول سىز اوتسە مۇندان
اوجاغىندا كۈللەر قالماز.

* *

يالان بىلماك بو قازانى
آمانات دۇر بەرەن جانى
اولوم بىلماز شەيخ ايشانى
حاقا ياقىن قوللار قالماز.

* *

بارچا

بازى گاردور بو دورانلار
غارىپ اولىپ قالماز خانلار
اوتەر سىر حوشلى زەناتلار
حوب قوچمالى بىللەر قالماز.

* *

سەيدى دىەر سوزىك اوغرى
توتارلار يامپان دەستورى
اول ايسراپىل چالسا سورى
بارچا جاندار ايللەر قالماز.

7 دەوران غانىمات.

بەيان اتسەم بودونيانك بولىشنى
بودونيا گەلەن سوكت دەوران غانىمات
ياغشى يامان بارچا اوتىرىش تورىشنى
دەوران غانىمات.

بۇ دۇنيا بېلسەڭز غاتى دور داشدان
اومرىڭى كەمەلدىر يار بېلە قېشىدان
نەپسى داشسا آيرىر آقىلداڭ ھوشدان
اول نەپىسى شايىتانى اوران غانىمات.

* * *

كوڭلىڭى راست تۇتىب دوزەتكىن اوزىڭ

اولدە اولمازا بوليرا بولمازا اوزاتما سوزىڭ

اون ايكى اندامىڭ اول ايكى گوزىڭ

بو ياغتى جاھانى گورەن غانىمات.

* * *

گوردىم بۇ دۇنيادە ياغشى يامانى

قاضي - خان

شەرىفاتى بوزار قازىسى خانى

تورت پولا ساتچاقلار دىنى ايمانى

آللانى ياد اديب يوران غانىمات.

* * *

زالىملار دونيانىڭ بارىن آلبىدور

بەد ايش روۋاچ بولۇپ حابر ايش قالىبدور

بىلمەن يا قىيامات غولاي گەلبىدور

غارىب اۇچن باغرى گەرەن غانىمات.

* * *

سەيدى دەر دوشمان قويماڭ ۋاتاندا

كىم اولسە آت قالير مۇندان اوتەندە

سەگسەندەن سوڭ توقسان ياشا يەتەندە

پانىدان باقىغا باران غانىمات.

8 حارام ايچەك تورت كوپەلدى

اي يارانلار شو زاماندا

دىلدە غوبار گەرد كوپەلدى

زەررە اينساپ يوق ياماندا

زالىم جەبەروت كوپەلدى.

* * *

ياد اتمەيان آخىرەتى

دادارلار حارام لەززەتى

دوني اۇچن آنتى شەرتى

پارحىن بىلمەز مەرد كوپەلدى.

* * *

دوني ابر بەندەرگا كوچە

آلاماتلار گەلدى نيچە

حالال خورلار يەتسە اۇچە

حارام ايچەك تورت كوپەلدى.

* * *

آقىل بولساڭ سوزە پاهىم ات

يل-يلدان كوپەلدى مەجنەت

بىر بىرىنە اديب توھمەت

ناحاق گووا شەرت كوپەلدى.

* * *

يا آخىر بولجاقىمى بو پانى

زالىم بولدى بەگى خانى

تورت پولا ساتىب ايمانى

تورت كوپەلدى.

آزالدى

اولدە اولمازا

ياغشى - يالدا

مواج

غدا - گور - تورت
انصاف
كلام - جسد

آنت - شرت
زور

مەجنەت

فهم
مورغالى
تورت

جاھىللارنىڭ گوڭلى اوزدى
حاق ايشلەر ناخاقا يازدى
يا توركمەنىڭ پالى اوزدى
زاليم خانلى بوۋرت كوپەلدى.

قال

* * *

سەيدى دىر باقىڭ بۇ يولا
قولاق قويوڭ آرزى حالا
ايللەر مەڭزاپ قويون مالا
اونى ايجەك قۇرت كوپەلدى.

عرضه

قال - قاتماق

9 مۇنى مۇڭە قاتماق بىلە!

دۇنيا اينان آدم اوغلى
مۇنى مۇڭە قاتماق بىلە!
يورە كىنە سالىب حولى
اوز قولىنى چاتماق بىلە.

* * *

پانى گویا بازار جايدور
كىمسه گەداى كىمسه بايدور
جەپا چەكەر باشا غايدور
اوۋقات اوتمەز ياتماق بىلە.

* * *

نەسىجات بەرسەڭ قاپارلار
پەسنىق بىلە پەساد آچارلار
اوۋقات اوچىن آنت ايجەرلەر

فاسم

نۇڭ

قورالسا نەپسىڭ دوكانى
اودا سالىر شىرىن جانى
موللار تاپسا حارامى
نەپسى داشار بوۋتماق بىلە.

* * *

چىقاردىلار بۇ ھۇنارى
گویا موڭگر بولدى بارى
شوزامانىڭ آدم لارى
بىر بىرىنى اوتماق بىلە.

بارى - نەپسى

آدم لارنى - اوتماق

* * *

سەيدى دىر قويماسا نانى
نەبەك قالير نەسولتانى
آدم زادىڭ چىقسا جانى
قارا يەردە ياتماق بىلە.

10 غارىبلارنىڭ گوزلەرى

يارانلار گۇن گۇندەن يامانلىق آرتدى
بو ايشىڭ گەلمەدى اوڭى ايزلەرى
مەن بلميان قىسماتلا ياماناتارتدى
اىلى بوزدى حرام زادا حيزلارى.

* * *

خىرس بولىب دورحارامى نڭ ھەربىرى
گویا كە بولىب دور توقايڭ شىرى

تالاب ھەربەردە غارىب پاقىرى

گرا - باى

غار

تالان بولىپ ايل بارينىڭ ماللارى
زەھەرە دونىب دور اغزىڭ باللارى
باغلانىب دور دورت تاراپىڭ يوللارى
تەڭ بولىب دور كەنتى كەسەك دوزلارى.

*
* *

ئات گەلدى بىر يىلا دوندى ھەر گۈنلەر
ايل اۋچىن آغلايان بولدى سورگونلەر
تاتى ھايداپ ادىڭ ايلە دۈزگونلەر
تور كەنە دوشمە سن تاتىڭ يوزلەرى.

*
* *

مەن بىلمەنەم آخىر بولجاقمى پانى
گەلىپ بارىار قىياماتىڭ نىشانى
پەرزەندلەر بىلمادى آتا انانى
قاش بولىپ دور آنا بىلە قىزلارى.

*
* *

سەيدى دىرگەزمەگىن اومرىڭى يويىپ
باشىڭ ازىرە باردور مۇڭ دورلى آيب
دونىا يغان گىدەر املا كىن قويپ
كەيب گىدەر آلتى قارى بىزلەرى.

آلتى قارىسىز = كەن

11 دوغان قارداش يات بولىر!

قولائى قويساڭ شودور سوزىڭ بەيانى
حازان بوستان گولىن يولدىدا گىتدى
دونىا نىڭ ھىچ كىمە يوقدور پەيانى
آيرالىق جانىڭا بولدىدا گىتدى

*
* *

حاباردار بول ساغىڭ بىلە سولىڭدان
آيرلىڭ ايلىڭدەن آرقا داغىڭدان
حاق بويوردى آزارايملى ياغىڭدان
بىر بىشان مېواڭى بولدىدا گىتدى

*
* *

بو دۇنيا اينانلار اووال شاد بولىر
آغا اينى دوغان قارداش يات بولىر
آيرالىق دىيەن بىر تازە اوت بولىر
آچىلان تەر گولىڭ سولدىدا گىتدى

تازە گۈلگۈل

*
* *

دونىانى اووالدان وەيراندور دىرلەر
قازادان قوتولماز ھەلىپا پىرلەر
دونىانى تىترەدن روستەم دەك شىرلەر
شولار ھەم دونىاغا گەلدى دە گىتدى

اولون
ھەلىپە پىرلەر

*
* *

ايشىڭ قايسى بولىر كولىپەت حاللارىڭ
قازانى رەد اتمەز يغان ماللارىڭ
دەو بىلەن اورش ادەن روستەم زاللارىڭ
ھەممەسى دونىادەن اولدىدە گىتدى.

كەلگۈچ

عالم ؟ شەيخەن

اوقىب ئلىم بولسا شايتان بولىردى
خۇداى مەندىب قالسا شەدداد قالىردى
اومرىن ساتىن السا قارۇن آللىردى
شول ھەم يەر آستىندا قالدىدا گىتىدى.

* * *

سەيدى دىەر سوزلاردۇر ماغنى سەچىب
حاليل قۇربان اتدى اوغلندىن گەچىب
مۇسا قوتولمادى اولومدەن قاچىب
قارا يەر قوينىنا سالىدىدا گىتىدى.

12 الين سەردى بىلمەدى.

اي يارانلار شو زامانك آدمى
چىركى دونيا باغرىن گەردى بىلمەدى
گونە باقا بولدى آدىم آدانى
قايسى دەرمان قايسى دەردى بىلمەدى.

* * *

ساحاوات قالماندر بايك النده
وہپاسى بوق هيچ كيمسانك ديلنده
حايا قالماز بولدى قيزدا گەلىندە
گوڭلىن يامان ايشە بەردى بىلمەدى.

* * *

بىر نىچەنك پالى بوزىق كىردارى
پارح اتمەزلەر حالال بىلە موردارى
آنت ھورا دونىب دور ايلادىك بارى
شايتانك يولىنا باردى بىلمەدى.

ال - ايلان

نىچە سوزى بەيان اندىم دىلمدەن
شايتان مەردود بولدى مەكر بىلمدەن
غاپىللار بى حابار گەزىار اولومدەن
آز اومرىن بر ھۇدا يويدى بىلمەدى.

* * *

اتلان شالدىن ھەر جىل لىباس گەيەرلەر
موردار تاپسا اوڭا حالال دىيەرلەر
لوقماسىنا حارام قوشىب اىيەرلەر
بر دۇيىپ سىز دەۋرانى سوردى بىلمەدى.

* * *

كىرلى دونيا دىب چەكەرلەر جانى
مالىم بولدى آخىر واغتىك گەلەنى
گورىك شو اىيامىك سوپى ايشانى
تاما اديب الين سەردى بىلمەدى.

* * *

سەيدى دىەر دونيا گەلانلار گىتىدى
آجال نوبات بىلەن ھەر كىمە يەتدى
«مەن مەن» دىيەن آرلار ا گەلەنمان اوتدى
گوزى ھەر شوملىغى گوردى بىلمەدى.

13 توپەشكىك سەسى.

پاسلى باھارلاردا سىرانا گىتسەك
توكانمەز يوللارىك باردور سەن چولىك
اوستىك دە يانلايىب مورادا يەتسەك
لالە زار گۈللەرىك باردور سەن چولىك.

صوفى

ايمانك

لمع

وفا

قال

دالى گوڭل ايستار نيچه هه وهسى
چيقيپ سه بران اتسهك بهيكي پهس
سايلازدان ايشيديلير توپه گيك سهسى
هه وهسلى آللاريك باردور سهن چوليگ.

* * *

ياغشى يامان ادمر اوستيگدهن گوزهر
اوپيلار گيتمانا حيياللار دوزهر
ايچيگده بوز مارال كهيك لهر گزه
قارا گوز ماللاريك باردور سهن چوليگ.

* * *

باهار واغتى سهن كهپلى سهن دونيادا
سهنيك بههريك اوز گه له ردهن زييادا
اوستيگده بر نيچه گه زديك پييدا
يرز موگ حيباللاريك باردور سهن چوليگ.

* * *

چوله چيقسا مهر گهن اولى ههك بولير
اوى اوگمه سه اوچى حالى تهك بولير
ارس آراشيب بير بيريله جهك بولير
مه شه قهت حاللاريك باردور سهن چوليگ.

* * *

دونياده سورالى گوڭل حوشيني
مارال گورسه مهر گهن گه تير حوشيني
اوا يورار هه رنه گورهن دوشيني
قارالى حاللاريك باردور سهن چوليگ.

سهيدى ديهر ايشغيك جانا يه تير سهن
آلداب نيچه اوچيلارى اوتير سهن
باهار بولسا ايل پايى گه تير سهن
چار وادار ايل لهريك باردور سهن چوليگ.

14 ديلهنا مه گزار.

پانى دونياده آير اليق
چول يه رده قالانا مه گزار
باشدا قالمز آقيل عيلىق
ديوانا بولانا مه گزار.

* * *

مه حنهت گه لير دوران اوتسه
وهيران ادمر قازا يه تسه
آنا قاليب اوغول گيتسه
بر داراحت قورانانا مه گزار.

* * *

آدام زاد ادمر ته شويشى
بيلمهز ياغشى يامان ايشى
پانى دونيانك گه رديشى
هيچ دويب سيز يالانا مه گزار.

* * *

ههر كيم گورسه مورا ديني
ايستار آبرايلى آديني
كيم آلسا يامان حاتونى
قوشلارى تالانا مه گزار.

يگیتده ناموس آر بولسا
الی پەس آچیق بار بولسا
کیم غاریب قارزدار بولسا
یوزلەری سولانا مه گزار.

* *
*

بەد بولسا کیشی نڭ اوزی
یامان دورار اوغول قیزی
دیل آزاریک هەر بر سوزی
باغریگی دیلەنه مه گزار.

* *
*

سەیدی دیپەر هەر ایش بولسا
چەکمەلی خودایدان گەلسە
هەرکیم یوژردندن آیریلسا
اورتەنیب اولەنه مه گزار.

15 مازانی بیلیر.

آدام اوغلی دونیا گەلسە
سوت سوید امەر مازانی بیلیر
باش یاشندا اویناب گولسە
چەرح اوریب گەزانی بیلیر.

* *
*

یەددی یاشدا موللا بارسا
قوینا ئەلام آلیب یورسە
اون تور دیندە کیتاب کورسە
حات اوقیب یازانی بیلیر.

آدام یەتسە اون یاشینا
هەر حیبال گەلیر باشینا
یەتسە اون آلتی یاشینا
اول قامات آزانی بیلیر.

قائەتە

* *
*

یگیت بولیب دایشب دولسا
هەر حیبالی گوگلە سالسا
یگریمیدە اوی ایل بولسا
روزی گار جەزانی بیلیر.

* *
*

اوتوزیندا یەلدەك پورتار
فرقدا گوگلین یاغشی توتار
اللی آلتیمیشن دا دەردی آرتار
اوندان سوڭ ایزانی بیلیر.

* *
*

یاش باریب یەتسە یەتمیشە
گوگلە گەلیر یوز اندیشە
سەگسەندە یاراماز ایشە
اول گەلجەك قازانی بیلیر.

* *
*

سەیدی نیلار ایمانی
بارچا اولیر یوق گومانی
آدامیک آیریلسا جانی
اول دونیا اوزانی بیلیر.

16 ادەر.

«ا» ای الپ اووولۇ آخیر جۇلمە تەرکی جان ادەر
«ب» «بی» بیللیک بیهودە یورەنلەر سوڭنی پشیمان ادەر

حیال

یل رەك پورتار - یل گلی گیسە

گەلجەك قەتە

«ت» «تى» تەغالوللا بارى مۇشكىللەرى آسان ادەر
«ث» «ثى» سەوەر قولنىڭ مەكانىن جەننەتى رىزوان ادەر.
«ج» «جىم» جەھەننەمە گىدەر كىم موندە پىسقى كان ادەر.

«ح» «حى» حالال سەقلا اوزىڭى بولماغىل ھەرگىز حارام
«خ» «خى» خابىر سىز يورمە خاقا قىل تەزەر روع
سوبحى شام
«د» «دال» دوغرى بولساڭ ايز زەت ايلە گەيلەر حاسى آم
«ذ» «ذال» ذەليل ايلار سەنى نەپس اوغرىنا گىتسەڭ مۇدام
«ر» «رى» رىيازەت ايلە سەكىم رەھبەرىن ايمان ادەر.

«ز» «زى» زەكات بىر مالىڭىزدان باشىڭىزدان اى غانى
«س» «سىن» سالامات ساقلا ياردورلى بەلالاردان سەنى
«ش» «شىن» شەپاغاتچى بۇلار كىم موستاپا ماغشار گۇنى
«ص» «صاد» سىدقنىڭ پىرلە زىنھار بىر خودايڭى تانى
«ض» «ضاد» زاىغ او مىرىڭى اوتىرما كوب نوقسان ادەر.

«ط» «طاي» تاما انمە كشىدەن قىل قاناغات بارىڭا
«ظ» «ظاي» زوھور انمە سىرىڭى دوستىڭا اغيارىڭا
«ع» «عين» آيىڭى بىر گۇن سەلماسن روحسارىڭا
«غ» «غىن» غاپىل يورما ھەردەم زارى قىل جەبىبارىڭا
«ف» «فى» پەنامولكنىدە بىر گۇن يەر بىلە بەكسان ادەر.

«ق» «قاف» قىيامادىڭ گۇنىدە نە بولىر احوالىمىز
«ك» «كاف» كەراھەتلىك ايلە گەچدى ماھى سالىمىز
«ل» «لام» لەھدەغا گەلگوسى دور ناماى اغمالىمىز
«م» «ميم» مېناپىقلارغا اوغشاشدور شو بەداپغالىمىز
«ن» «نۇن» نامازلارنى اوقىب واغتى ساچار اېغان ادەر.

«و» «واو» وەبال انمە اڭر اىستار ايسەڭ تەڭلە وەپا
«ھ» «ھى» ھەمىشە سەلەوات ايتغىل مۇھەممەد مۇستەپا
«ى» «يا» يىمەك اىچمەك بىلە ھىچ ايللەتىڭ بولماز شىپا
قايتا بەتەر گىچە گوندىز بى سەرز سامان ادەر.

سەيدى دىھىر بىر كەم اوتوز خارپى مەن قىلدىم بەيان
يوز مەشەققەتلەر بىلەن كىم نەزمى قىلدىم
ھەر قەيان
يارلىغ اىستاب اول ارەنلەردەن بىر سوز
قىلدىم بەيان
اهلى دانش يانىدا بولغاي بۇ ماغنىسى آيان
كىم حىر ادلارنىڭ بو سوز البەتتە باغرىن قان ادەر.

17 تا بىلماز.

(ايران غوشغىچىلارى اوسولندە يەددى لەمە)
اى سەن كىمىن بىر موغپەچە تاھراندا تاپىلماز
بار اوز بەك ايلە كوللى سويون حاندا تاپىلماز
بو ايشوھلەرىڭ سەنىڭ جوملە حوباندا تاپىلماز
چىھراڭ كىمىن گول چىھرا گولىستاندا تاپىلماز
تەرحى دەھەنىڭ غونچاي خەنداندا تاپىلماز
زولپىڭ ايسى دەك ايسى نۇلى رايحاندا تاپىلماز
رەغناى قەددىڭ سەروى حىراماندا تاپىلماز.

پەيوستە گدچىردىم بىر نىچە لەيلى ناھارى
اىستاب يوويرىب تاپماق اوچن بىر سەن كىمىن يارى
قوكرات ايلتدە نوغاي پەش حورد چىسپارى

اوندان اوتیبان بارسام ا گهر آرقیاساری
آشترخان قازان برله اول شههری بولغاری
یهنه قایدیب آحتارسام اوره دهپه آرجاری
تاشکهنده جیززاحدا نهمهنگاندا تابیلماز.

* * *

آحتارسام سامارقاند حوجاندى قاشغاری برله
اول چین حوتان مولکی شههری زهری برله
حوجا جانباز بهشیری، قالای حهیبهری برله
باشی کهرکی آیاغی چارچوی شههری ماری برله
باش بولهك اتهك قالالاری زاغ سهری برله
ههم باغی ارهم ایچره تامام پهری برله
بر سهن کیمین حور جهننهتی ریزواندا تابیلماز.

* * *

مهن اوزیم گورمیشام حوبان دههری
هر کیمسه دوزه تمیش اوزینه باغ بیلله قاسری
مورغی تهل اوچیب مهسهل بولیب تایری نهسری
ماشریق بیلله ماغریب آراسی اول اولکای میسری
اول شههری آدان برله کویه باغداد بهسری
هیندی جههان آیاد یه مهن ارمهنی کیسری
ههم پور، پیشاوردا هیندیستاندا تابیلماز.

طاهر نوری

* * *

کەشیمیری کاشان قومی شیروان شاماغی
بهغدادو مه داین، تهاوهندی آراغی
هر کیم بیلله دور نور آتا آق داغی قارا داغی
بوجنوردی غاین تورشیز و قزوین قارا باغی

دهریای سریق بهللی ایمیش باشدان آیاغی
ساحرادا اوتوران قازاق بیلله قارا قالپاغی
= وهر بیلله پاريسدا، حوراسانده تابیلماز.

* * *

بودونیانی کیم باشدان آیق ایلهدی پرویز
برسهن کیمین بهرنانی گهزیب تاپمادی هرگیز
اhtar سا حلهب اولکهلهری موسیلی تهبریز
شامی مهککه مه دینه هیرات بیلله تیرمیز
جانلار چه کیبان سای ادیب گیجه وه گوندیز
اندغوی گه لیب بالخی بهده حشاندا تابیلماز.

* * *

کابیلده پراهده قهنده هاری شههری هیراندا
شهکوان شه بیه، شاهی کوهی که لاتدا
توروغدا چیناراندا ماشات ایسترا باتدا
اؤرگه نجه هازارسدا حیوا شاباتدا
کؤرلهك بیلله پیتنه کده حهنقار باتدا
داسچاوز پورسی ییلانلی کونه غازا و اتدا
ماکقیشلاقدا بالقاندا سویون حاندا تابیلماز.

* * *

هیچ کیم ایشیدیب کوره امیش آسلان بوغولایدا
سهندهك پهری نیك بارینی قیپچاقدا قوقاندا
تهر ساده اوروسدا تورکمهنی تاجیکده حیتایدا
افغان آراب ارمهنی گورجیده نوغایدا
کیرماندا کهنغاندا شیرازی اسپهاندا
حوی سهلماس ماراغا کوللی آزر باچاندا
آرزی رومدا حاسان قالا آرزه نچاندا تابیلماز

آرزىمى ايشيت نەل مەنىڭ اى قاشى ھىلالىم
يولىڭدا پيدا بولسەن مەنىڭ باش بىلە مالىم
سەندەن ۋەلى بولمادى ھىچ دەپنە مەلالىم
مەن زار سوتەم قىلغۇچى بىرسەن كىمىن زالىم
دويۇڭدە بودور شامى سەھەر پىكرى ھىيالىم
رەھمىڭ گەلىپ گوڭلىڭدە سورسەڭ بوموڭلى ھالىم
دېر سەيدى كاپردە موسولماندا تاپىلاماز

18 ھاتىجا.

قويماز رەقىپ گورنىشىڭا گەلمانا
گوزەلەر ايچىدە سولتان ھاتىجا
بىر گون گوللى دەسمال ايچىدە گوزگى
ايلارسەن بىز تاراپ رووان ھاتىجا

گىزلى دەردىم ساڭا ايلەسەم ھالى
بىلەنلەر آشىق دېر بىلمەدىك دالى
گوز گويە باق دوتەر گوللى دەستمالى
بولسەن بىز غارىبدا نىشان ھاتىجا

دەردىم كويدور ماڭا تەبىب دوش گەلمەز
گوڭلىم غەمگىن دونيا سوزى خوش گەلمەز
ھىجران اوقى دوغرى گەلىر دوش نەلمەز
سانجىلىر باغرىما پەيكان ھاتىجا.

پەلەك مەنى دەردە اولاشدىرىپ دور
باسىپ غام لايىنا بولاشدىرىپ دور
التىب دور اقلىمى اولاشدىرىپ دور
مەن بىلمىارين سودى زىيان ھاتىجا.

آه اورسام آغزىمدان چىقان اوت بولدى
دوست يۇزىن دوندارىپ بزدەن يات بولدى
اھلى دوشمان ال چار پشېب شات بولدى
ماڭا ياغى بولدى جاھان ھاتىجا.

سەنىڭدەك نازەنىن جاھانا گەلمەز
گورسەم گوزىم دويماز گوڭلىم آيرىلماز
ياناشاندا سەنىڭ بىلەن دەڭ گەلمەز
سەگسەن قىز سەگسەن موڭ جۇوان ھاتىجا.

بۇ نىچوك سر بولدى بىلە بىلمەدىم
اولوم پىكرىن توتدىم اولە بىلمەدىم
ھاىپ جەپا چەكدىم آلە بىلمەدىم
كوب قالدى جانىمدا آرمان ھاتىجا.

سەيدى دېر دېرسەم غونچە گولنىڭ مەن
امىپ سورسەم لەبلەرىڭدەن بالىڭ مەن
ھىزماتىڭدا قولى باغلى قولىڭ مەن
بولايىن باشىڭا قوربان ھاتىجا.

19 نازلى دىلبەر .

نازلى دىلبەر ايشيت آرزي حاليمى
 مەن سەندەن اوز گانى ايختىار اتمەن
 يوليگدا حارج اديب دونيا ماليمى
 يورام حيزماتىگدا سەنى حار اتمەن.

* *

باش قويميشام ايندى سەنىڭ يوليگا
 حيران بولىپ باقما ساغى سوليگا
 نەرحينا ياراشير نازىك قوليگا
 مەن سەندەن اوز گانى سەۋەر يار اتمەن.

تازە خىتا

* *

پەھىم ايلاب قولاق سال آيدىلان سوزا
 سەنىڭ ايشىغىڭ زاھر بولىپ دور بيزا
 سەندەن باشغا باقمان گەلىنە قيزا
 بىر ۋەپانى كارخانام دە بار اتمەن.

* *

كاشگا آتاك ماڭا سرىن بىلدۈرسە
 يا مەنى آغلادىب يادا كولدۈرسە
 غەزەپ اديب مەنى قىتاب اولدۈرسە
 سەنىڭ اوچن اولسام ھەر گىز آر اتمەن.

* *

مەن سەنىڭ ايشىغىڭدان كەلىپ مەن دادا
 اوتار بولدىڭ اورتاب مەنى دونيادا
 سەنىڭ خو كەمىڭ بە گەردەن خاندان زييادا
 يالبارماقدور ايشىم اوز گە زور اتمەن.

جەھانىڭ گوزەلى يانىمدا بولسا
 اول ارەم باغندان پەرىلەر گەلسە
 كوموشلى قوللارېن بوينو ما سالسا
 مەن سەندەن اوز گانى اينتىزار اتمەن.

* *

غازاب بىلە گەلىپ يانىگدا دورسا
 يلغرىب حوش گولىب گوز قاشىن گەرسا
 ھەر گون گەلىپ يوز موڭ تاياقلاپ اورسە
 اوردىڭ دىب ھىچ ۋاغىتدا نامىس آر اتمەن.

20 بىل لەرىڭ .

ارزىمى ايشىت گىل اى سەۋەر يارىم
 كۈنبە گۈندەن دەردىم بەتەر حاتىجا
 ايشىقىڭدا قالمادى نامىسىم آرېم
 شونچا جەبر ايلەدىڭ يەتەر حاتىجا.

* *

مەن سەنىڭ ايشىقىڭدان گەلىپ مەن دادا
 گەل جەبر اتمە ايندى موندان زييادا
 گوزلەرىڭ اوغشايدور مىسال جەللادا
 موڭگان تىغىڭ جاندان اوتەر حاتىجا.

* *

تاقات يوق گور مەسەم قارا گوزىڭى
 دونيا حىراجىنا بەرمەن اوزىڭى
 پەردە تارتىپ دولاماغىن يوزىڭى
 گەل ايندى نىقابىڭ ئوتەر حاتىجا.

آرزی حالیم آیتدیم داستان باغلاب
 شات بولمادیم سەندەن گوڭل چاغلاب
 گىجە گوندیز پراقىڭدا آغلاب
 بر گون آھىم سەنى توتار حاتىجا.

*
 **

گونبە گوندەن آرتدى آھى افغانىم
 ايشيت گيل آرزىمى نازلى سولتانىم
 سىمابدەك بى قارار تەندە بو جانىم
 قايغىلى حاسراتدان غوتار حاتىجا.

*
 **

بو دونيا گەلەنلەر قونىب گوچاندور
 نيچە آشيق آرزو بىلەن گەچاندور
 اولوم شەرتتەن بارچا ايچاندور
 قاچان ۋەسلىڭ بىزا يەتار حاتىجا.

*
 **

سەيدى دىەر بال شەكەردور دىل لەرىڭ
 قوچمانا ياراشىر نازىك بىل لەرىڭ
 واغتى يەتسە سولار تازە گول لەرىڭ
 بر آز سوڭرا واغتى اوتەر حاتىجا.

21 سازلاريم قالدى.

پەلە گىڭك الندن ايلەسەم دادى
 اون باشدە اوق اتان بازلاريم قالدى
 گىدەر بولدى جان جەسەدىڭ قوواتى
 بر نيچە ھووسلى سازلاريم قالدى.

شامى سەحار حىيال ايلاب ياتاردىم
 گوڭلىم بىلەن بر وايلارا يەتەردىم
 شىكار ايلاب ياغشى توپەڭك اتاردىم
 سونالى اوردەكلى غازلاريم قالدى.

*
 **

بر دەم ساقلاب دوريار نەلەن قازانى
 اووال باشدا شوپلە تەقدىر يازانى
 بىلەن قاچان گەلىر اومرىڭك حازانى
 گول آچىلان باھار يازلاريم قالدى.

*
 **

بار قايغى اندىشە گەلىب دور سەرە
 واغتى يەتەن ادام قوشىلىر يەرە
 سەيران ادىب چىقماز بولدىم چوللەرە
 لالەزار چەمەنلى دوزلەرىم قالدى.

*
 **

پەلە گىڭك قولىندان گەلىب مەن دادا
 غامدان قوتولمادىم اوتەر دونيادا
 شات بولمايان دوشدىم آيرالق اودا
 گىريانىڭك ايچندە گوزلەرىم قالدى.

*
 **

بو دونيانىڭك ھىچ يوق اكەن دورانى
 گوڭلىمك قالدىلە نيچە آرمانى
 گىدەر بولدى جان جەسەدىڭك دەرمانى

سەيدى دىەر دونيا بر غورى آتدور
كىمسه آغلار مۇندا ئىمسەلەر شاتدور
پەھىم ايلەدیم مونىك دويىبى بى باتدور
قوش اوزادىب موندا اوزلاریم قالدی.

22 كوز بولیر.

غارىب گوگلىم تاوہ ككەل قىل خودايا
تاوہ ككەلىك قىشى مۇدام ياز بولیر
حاقى قویب حیزمات اتسەك نامەردا
قادرىك بىلمەز آتلاز بەرسەك بىز بولیر. ^{توكل} آطى

قىستاغ يەردە بر ایش دوشسە اوستىگدەن
غایرا قویبا اگەر گەلسە دەستىگدەن
ايشیتساك يامان سوز ياغشى دوستىگدەن
يانار دورار يورەگىگدە كوز بولیر.

اكرى كشىلەرىك اكرى دۇر يولى
ادىب بىلمەز بەگلىك داغادیر ایللى
بوریمەسە ھەر يگىدىك ايقبالى
ھەر يەتەرە ھەر يەتمەزە سوز بولیر.

اگەر بولساك روم شەھرى نىك ائىھەسى
زادانلار نا بىلسن بەلەندى پەسى
يگىدىك بولماسا غامى قايغىسى

اگەر آشيق حاقىقەتدان مەى اچسە
اوندان آشيق بولماز تەغنەدان قاجسا
آشيق ماشوق بىر بىرىنە قاوشسا
يوز يىل دوران سورسا ھەنیز آز بولیر.

اوز يەرىگدە مەگەر شاسەن اگەر قول
كەسە يەردە قىماتىك بر قارا پول
تەلەسماگىل تەلبە گوگلىم سەير قىل
سەير بىلەن بىتان ايشلەر دوز بولیر.

سەنىك آسلىك اگەر زەمىن سورسالار
زەمىن دەك آرسىز بول اگەر اورسالار
گوگلىك سەوہن چاپاسنى بەرسەلەر
اوزگوزىگە توماغالى قىز بولیر.

دىگىن كونەلاردەن قالاندور كىملەر
باغرىك داشدور چىقماز گوزىگدەن نەملەر
اسلى توپراق دونياگەلەن اداملار
يەنە سوگگىك توپراق بولیر توز بولیر.

ای يارانلار توتى گەلدى سالاما
دىل دەگىرماك حاتىجادەك سوناما
سەيدى دىر مەنىك كونا ياراما

23 قىسماتىم.

اوزالدا قىسماتىم مەنىڭ شو بولدى
 ايغىتبارسىز يالان جاھان قال ايندى
 مەنزىلىم مەسكەنم يۇردىم وەتەنم
 ايسترات مازانداران قال ايندى

* *

غاوغا گونى روستەم كىمىن قىزدىقىم
 تورا دوشىب جاندىن اومىد اوزدىگىم
 باشىم سىلكىب سەرحوش بولىپ گەزدىگىم
 ايشرەتلى سوردىگىم دەوران قال ايندى

* *

بەندەلىككە ايغىتبار يوق بىزلەردە
 چوق آرمانىم قالدى قارا گوزلەردە
 آغدارلىب مەست بولىپ يازى دوزلەردە
 آت چاپدىغىم دالى مەيدان قال ايندى.

* *

دونىايە گەلدىگىم بولمادى بەللى
 خەيپ پاشامادىم يوزدە براللى

زەر وراقلى يوزى قزىل جەزوۋەللى
 اوقىدىغىم كىتاب قورآن قال ايندى

* *

قەھبە پەلەك بىزە سەلدى بورەسىم
 ناچە آبادلارى بوزارسان باسىم
 دەسىلدى مەجلىسىم سازىم سۆھبەتىم

گەلەجەك دىب گىدەن يولمى گوزلان
 كەسىپ كەسىپ قارا باغرىنى دوزلان
 كوشەكەن آيرىلان مايدەك بوزولان
 كابام انام باغرى بو يان قال ايندى.

* *

موحەممەد قلىچ مەنىڭ بر قارا داغىم
 بولسايدى يانىمدا قىستانان چاغىم
 قىبلە كاهىم آتام چەشمىم چىراغىم
 حابىب حوجا اول پەھلىوان قال ايندى.

* *

حازان اورىپ سولدى اومرىمك گۈلى
 سايرامان قاپاسدا شەيدا بىلپلى
 قىيامات فارداشىم موللا زەلىلى
 سەن ايزىمدا دوزىب دەستان قال ايندى.

* *

بىلە غازات دىب چقان قوچلارىم
 سىز قاچدىڭىز كاپىر آلدى داشلارىم
 ھەمدەم بولىپ گەزەن ھەم سرداشلارىم
 دەگىم دۇشىم يارى ياران قال ايندى.

* *

ھەيپ بولدى آرمان بىلە قالانىم
 كىم ايشىدىر غارىب يەردە اولەنىم
 سەچىپ سايلاپ ھەومس بىلە آلانىم
 گوز قووانچىم حاتىجا جان قال ايندى.

* *

بر آتادان مەھدى يالگىز قارداشىم

دېسى ۵۱۰۱

كوشەكەن

اۋزى

آغ

حەسە

ھەيپ

جەزوۋەللى

لاشىم قويىپ كاپىر آپارسا باشىم
سەن اونىدە ادارسەن پوغان قال ايندى. قۇمان

*
**

پاقاسن چاك اديب سيندەسن داغلان
ماتەم توتىپ قارا گەيب ياس باغلان
مەخنەت چەكىپ حەسرەت اديب قان آغلان
ازاز بېبى ناچار دوغان قال ايندى.

*
**

سەيدى دەر موندأ چەكدى توپراغىم
بارب تاپىلىرمى مەنىك سوراغىم
هەم بو دونيا هەم او دونيا گەرا گىم
گىرپىگى اوق قاشى كەمان قال ايندى.

سوڭ

آڭلاتما.

1

شاغرىمىز «سەيدى» نىك تەرجومە حالنى يازاندا
پەيدالاندىغىمىز يازىغلار، ۋە توركەمنىك ادەبىياتا
هەومەسلى قارىياكشىلەرى آشاقداقچادر:

1) 13 نچى آسر ھىجرىنىك اورتالارىندا،
توركەمنىك «آرسارى» اوروغىندان بولىپ، بوچارادا
اوقاب، شوزامانلاردا توركەنستانىك ھەر بىر رايون-
لارىندا، خاتدا اترەك ۋە گۇرگان تاراپلارىندا گەزە-
لەنج ادەن، اوز اوستادىمىز (حاق بەردى ماحدوم) يك
دۇرلى مەسەلەلەر دوغرىسندا يازان «بەياز» آدلى
ال يازما اسەرىندەن دۇبىلى اولاراق پەيدالاندىق.
2) موللا آلى خالىپا آدلى بر توركەمن شايخىنىك،
پارچا - پارچا ال يازم لارىنداندا استىپادا اتدىك.

3) بىلملى قارىياكشىلاردن توركەمنىك سارق اورو-
غىنىك اووالقى خانى «ابدول كەرىم» خان، يەنەدە
شول اوروغىندان «آردانە بەك» آدلى ادەبىياتا ھەومە-
سلى كوپ ياشان كشىلەرىك آغزا كى ماغلوماتلارىنداندا
بويوك - بويوك استىپادالار اتدىك.

2

بوجاغاز يغىب يغشدرديغىز غوشغى وه غازالار
البەتدە «سەيدى» كىمىن توركەمنىك ايچندە اوللاقان

شودر؛ ديمەك مومكىن دالدر. يونه، بزيك آذربزمان
ايچنده توپلا بلديگمز شو نچاچيقدري. ياغداي يهتديكچه
يهنه، يغيب توپلاب 2نجى باسيلشيندا هاس دوليراق اديب
باسديرس ديب اؤميد اديارس. قول مۇحه ممه دوف

سەيدىنى باسماحانادا يغان (حاراپلارن دۇزەن)
توركمەنستان دەۋلەت نەشرىياتىنىڭ نابورشيكلەر
(حارپ دۇزۇچى) قۇرسىنىڭ تۇركمەن شاگيرتلەرىدر.
«سەيدى» - تازە تاپارلانىپ گەلىان تۇركمەن
حارپ دۇزۇچىلەرنىڭ بىرنجى باسما يازو ايشى - در.
اولارك آتلارى آشاقداقى:

- (1) نۇربەردى آمان دۇردى اوغلى.
- (2) موхамمەت بەردى بورجانق اوغلى.
- (3) مورات آتيق اوغلى.
- (4) اوۋەز قۇرت گەلدى اوغلى.
- (5) مورادلى آتا اوغلى.
- (6) باشيم اوغورلى اوغلى.
- (7) ايشان قويلى اوغلى.
- (8) آنناساپپى اوغلى.
- (9) حان كىچى اوغلى.
- (10) بە گەنج سوين اوغلى.
- (11) بەردى قازاق اوغلى.
- (12) اوراز نەپەس آنا ساحت اوغلى.
- (13) ناچ مورات دۇردى اوغلى.
- (14) سەرە تاشنيياز اوغلى.
- (15) نورى بابا اوغلى.

قورسك مۇغاللىمى حسين آغايى.

Отпечатано
в типографии
Туркменского
Государственного
Издательства
г. Полторацк (Асхабад)
Туркменлит № 533